

EEN ZOEKTOCHT NAAR DE BETEKENIS VAN MUSEUMEDUCATIE

DE INTERPRETATIE VAN HET BEGRIP 'MUSEUMEDUCATIE' VAN DE
OVERHEID EN DE NEDERLANDSE MUSEA VOOR BEELDENDEN KUNST

NAAM: FEBE VERHEIJEN
STUDENTENNUMMER: 3924823
CURSUS: MASTER SCRIPTIE KUNSTGESCHIEDENIS
BEGELEIDER: NATHALIE ZONNENBERG
DATUM: 23 JANUARI 2017

INHOUD

Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1: Museumeducatie tussen 1945 en 1960.....	7
1.1. Overheidsonderzoek ‘Rapport Rijkscommissie Bevordering Museumbezoek’.....	7
1.2. Doelstellingen pedagogische dienst.....	8
1.3. Activiteiten pedagogische dienst.....	8
1.4. Deelconclusie 1945-1960	9
Hoofdstuk 2: Museumeducatie tussen 1960 en 1975.....	10
2.1. Rijksbegroting Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en de ‘Discussienota kunstbeleid’	10
2.2. Doelstellingen museumeducatie.....	11
2.3. Activiteiten museumeducatie.....	13
2.4. Deelconclusie 1960-1975	14
Hoofdstuk 3: Museumeducatie tussen 1975 en 1985.....	16
3.1. Overheidsnota ‘naar een nieuw museumbeleid’	16
3.2. Doelstellingen museumeducatie.....	17
3.3. Activiteiten museumeducatie.....	19
3.4. Deelconclusie 1975-1985	20
Hoofdstuk 4: Museumeducatie tussen 1985 en 1995.....	22
4.1. Overheidsnota’s ’85-’95.....	22
4.2. Doelstellingen museumeducatie.....	23
4.3. Activiteiten museumeducatie.....	25
4.4. Deelconclusie 1985-1995	25
Hoofdstuk 5: Museumeducatie tussen 1995 en 2010.....	27
5.1. Overheidsnota’s ’95-’10.....	27
5.2. Doelstellingen museumeducatie.....	28
5.3. Activiteiten museumeducatie.....	29
5.4. Deelconclusie 1995-2010	30
Hoofdstuk 6: De actuele situatie van het begrip museumeducatie	31
6.1. Het beleid van Halbe Zijlstra 2010–2012.....	31
6.2. Het beleid van Jet Bussemaker 2012–heden.....	32
6.3. Doelstellingen museumeducatie.....	33
6.4. Activiteiten museumeducatie.....	36
6.5. Deelconclusie actuele situatie	38

Conclusie	39
Literatuurlijst.....	42
Bijlage: Gegevens actuele situatie van het begrip educatie in de Nederlandse musea.....	52

INLEIDING

Het boek *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea* besteedt uitgebreid aandacht aan de verantwoording van het begrip ‘publieksbegeleiding’.¹ De schrijvers, Melissa de Vreede en Annemarie Vels Heijn, hebben opzettelijk voor het woord ‘publieksbegeleiding’ gekozen om het begrip ‘museumeducatie’ te vermijden. Ze kregen vaak tijdens hun onderzoek van de geïnterviewde educatiemedewerkers te horen: “Educatie wekt irritatie.”² Het begrip museumeducatie zou irritatie opwekken omdat het overkomt als ouderwets en omdat het “te veel associaties met belerend” zou hebben.³

Toch kiezen tegenwoordig veel Nederlandse musea ervoor het begrip ‘museumeducatie’, of kortweg ‘educatie’, wel te gebruiken. Zo hebben musea vaak educatieve doelstellingen in hun beleidsplan staan en educatieve medewerkers in dienst.⁴ Opvallend is dat de meeste musea geen duidelijke definitie van het begrip ‘museumeducatie’ geven. Ze gebruiken het begrip vaak alleen in verband met hun educatieve doelstellingen en activiteiten, maar het is meestal niet duidelijk hoe zij het begrip ‘museumeducatie’ interpreteren. Er is zelfs onduidelijkheid over het begrip als er wel een concrete definitie wordt gegeven, zoals bij het Landelijk Contact van Museumconsulenten. Zij definiëren museumeducatie als “het formeel en informeel leren van bezoekers in en door het museum”.⁵ Hoewel het lijkt alsof deze definitie betrekking heeft op het onderwijzen van bezoekers, bezien zij ‘activiteiten om nieuwe doelgroepen binnen te halen’ ook als museumeducatie.⁶ De interpretatie van het begrip is dus breder dan de definitie doet vermoeden en waarschijnlijk vinden sommige culturele instellingen het daarom lastig een definitie te geven. Daardoor is het niet duidelijk wat de actuele interpretatie van het begrip museumeducatie in Nederland is en hoe deze betekenis tot stand is gekomen.

Om de actuele situatie te verklaren moet hierbij ook de interpretatie van de overheid betrokken worden. De overheid stelt vanaf 1975 basisvoorwaarden aan het beleid van musea om voor subsidie in aanmerking te kunnen komen.⁷ Museumeducatie hoort al vanaf de jaren zeventig bij deze basisvoorwaarden en daardoor wordt de interpretatie die de overheid hanteert belangrijk voor musea, want de interpretatie van het begrip ‘museumeducatie’ bepaalt daardoor deels of de musea subsidie krijgen. Daardoor zou het kunnen dat de overheid de betekenis van het begrip beïnvloedt. De overheid heeft onder leiding van staatssecretaris Halbe Zijlstra van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in 2011 geprobeerd de musea minder afhankelijk van de overheid te maken maar nog steeds lijkt de overheid door subsidieregelingen, zoals het Mondriaan Fonds, invloed op de musea te kunnen uitoefenen.⁸ Ook de provincies en gemeentes geven nog steeds subsidie aan musea en de provincies en gemeentes lijken meestal het cultuurbeleid van de overheid te volgen. Elke

¹ Melissa de Vreede en Annemarie Vels Heijn, *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea*, Utrecht 2010, p. 12.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Voorbeelden zijn het Centraal Museum, het Gemeentemuseum Den Haag en het Museum voor Moderne Kunst Arnhem. Centraal Museum, *Meerjarenbeleidsplan 2017-2020*, p. 2. Gemeentemuseum Den Haag, *Meerjarenbeleidsplan 2017-2020*, p. 5. Museum Arnhem, *Educatie*, <<http://www.museumarnhem.nl/educatie/>> (22 december 2016).

⁵ Museumconsulenten, *Definitie museumeducatie* <<http://www.museumconsulenten.nl/uw-museum/publiek-en-presentatie/educatie/>> (22 december 2016).

⁶ Ibid.

⁷ Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, *Naar een nieuw museumbeleid*, 1976, p. 65.

⁸ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Meer dan kwaliteit. Een nieuwe visie op cultuurbeleid*, 2011, p. 2.

overheidsinstantie of elk museum heeft een interpretatie van het begrip 'museumeducatie', maar het is niet duidelijk wat de actuele interpretatie is en of deze interpretaties met elkaar overeenkomen. In deze scriptie is daarom onderzocht wat de interpretaties van het begrip 'museumeducatie' van de Nederlandse overheid en de musea voor beeldende kunst van 1945 tot heden zijn.

Er is voor de musea van beeldende kunst gekozen omdat het niet mogelijk was om alle musea bij deze scriptie te onderzoeken en de beeldende kunstmusea gezamenlijk nog steeds een representatief beeld van het begrip 'museumeducatie' geven. Hierbij zijn ook de musea betrokken waarvan een gedeelte van de collectie uit beeldende kunst bestaat. Daarnaast is in aanmerking genomen of de onderzochte musea daadwerkelijk gebruik maken van Rijksoverheids- of gemeentelijke subsidie. Er zijn geen actuele wetenschappelijke publicaties over dit onderwerp verschenen. Elke tien tot vijftien jaar wordt door het SCO-Kohnstamm Instituut en later het Cultuurnetwerk Nederland een trendrapport over museumeducatie gepubliceerd. Een trendrapport is een onderzoek dat de eigentijdse situatie van museumeducatie beschrijft door uitkomsten van enquêtes, die naar alle Nederlandse musea zijn gestuurd, te analyseren. Het laatste trendrapport is afkomstig uit 2008 en sinds die tijd heeft de overheid door de bezuinigingen en privatisering flink wat veranderingen in de museumwereld veroorzaakt.⁹ Ook bespreekt het trendrapport nooit de rol van de overheid, terwijl de overheid toch zeer belangrijk is voor de totstandkoming van de actuele situatie van museumeducatie. Daarnaast bespreekt het boek *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea* het onderwerp zijdelings, maar hierin worden weinig interpretaties en definities van het begrip 'museumeducatie' gegeven. Het boek richt zich veel meer op de professionalisering van publieksbegeleiding in het algemeen.

In de eerste vijf hoofdstukken van deze scriptie wordt een historische context geschetst van de interpretaties die musea en overheidsinstanties in de loop der jaren over het begrip 'museumeducatie' hebben ontwikkeld. Hiervoor wordt een literatuuronderzoek gedaan vanaf 1945 tot het jaar 2010. Het jaar 1945 is als beginpunt gekozen omdat vanaf de Tweede Wereldoorlog de eerste 'educatieve' afdelingen bij musea werden opgericht. Het eindpunt 2010 is gekozen omdat sommige actuele museale beleidsplannen in 2011 zijn geschreven en er zo in de volgende hoofdstukken een actuele situatie geschetst kan worden. Er is voor een indeling in vijf tijdsvakken gekozen. Hierbij is gekeken naar het verschijningsjaar van de cultuurnota's waardoor het gevolg van deze publicaties voor de musea goed zichtbaar kan worden. De jaren vijftig zullen korter worden besproken dan de recentere ontwikkelingen. Hiervoor is gekozen om de nadruk te leggen op de huidige situatie van de museumeducatie in de museumsector. In deze hoofdstukken zullen beleidsplannen en cultuurnota's van overheidsinstanties door de jaren heen worden geanalyseerd om vast te stellen wat hun cultuurbeleid in die tijd inhield. Ook zullen er publicaties van museummedewerkers worden besproken, zoals *Doolhof of Museum: een leidraad voor de museumbezoeker* van Cor Blok uit 1965, maar ook trendrapporten, zoals *Opvattingen over het educatieve werk van musea: analyse van een twintigtal interviews* van Bert Holman uit 1980, worden geanalyseerd om te onderzoeken welke educatieve doelstellingen en activiteiten in de musea werden georganiseerd. Deze educatieve doelstellingen en activiteiten kunnen samen een beeld geven van de interpretatie van het begrip 'museumeducatie' omdat de theoretische educatieve doelstellingen van het museum zo kunnen worden getoetst aan wat er in de praktijk onder educatie wordt verstaan. Elk hoofdstuk is daarom in een kopje 'Doelstellingen museumeducatie' en 'Activiteiten museumeducatie' opgedeeld. Hierbij worden meestal de grotere Nederlandse beeldende kunstmusea besproken omdat hiervan nog geschreven

⁹ Piet Hagenaars, *Museumeducatie in de praktijk. Trendrapport museumeducatie*, Utrecht 2008.

bronnen bewaard zijn waardoor de situatie van kleine musea helaas niet volledig met het verleden kan worden vergeleken. Toch kan er door de grote en middelgrote musea en de trendrapporten die wel alle musea behandelen een representatief beeld van het verleden worden geschetst.

Vervolgens wordt in hoofdstuk zes onderzocht hoe de musea en de overheid, het begrip ‘museumeducatie’ tegenwoordig interpreteren. De overheid wordt onderzocht door cultuurnota’s en krantenartikelen over hun beleid op museumeducatie te analyseren. Om een duidelijk beeld te krijgen van de interpretatie van de diverse beeldende kunstmusea, zullen alle prominente en minder prominente beeldende kunstmusea worden onderzocht om een representatief beeld van de museumsector te kunnen geven. Voor dit onderzoek zijn meerjarenplannen, beleidsplannen, jaarverslagen, websites en educatieve activiteiten geanalyseerd. Uit deze bronnen zijn per museum quotes gekozen die betrekking hebben op hun educatieve doelstellingen of activiteiten. Deze informatie is verwerkt in een schema waarin overzichtelijk te zien is welke educatieve doelstelling zij hanteren en welke activiteiten zij tot ‘museumeducatie’ rekenen. De meest recente versies van de trendrapporten van 1996 en 2008 onderscheiden drie soorten doelstellingen: Het ‘overdragen van kennis en inzicht’, het ‘vergroten van het plezier in het bezoek’ en de ‘maatschappelijke taak van het museum’.¹⁰ Deze zijn nog steeds van toepassing op de actuele situatie en zullen worden gebruikt om de educatieve doelstellingen van de geanalyseerde musea te groeperen. Ook zijn er twee nieuwe soorten toegevoegd, namelijk ‘inspireren’ en ‘het bevorderen van een eigen mening’ omdat deze doelstellingen veelvuldig voorkwamen bij de geanalyseerde musea. Zo kan er een representatief beeld worden gevormd van de manier waarop de actuele betekenis van museumeducatie tot stand is gekomen.

¹⁰ Folkert Haanstra, *Trendrapport museumeducatie*, Amsterdam 1998, p.25. Piet Hagens, *Museumeducatie in de praktijk. Trendrapport museumeducatie*, Utrecht 2008, p. 83.

HOOFDSTUK 1: MUSEUMEDUCATIE TUSSEN 1945 EN 1960

Na de Tweede Wereldoorlog worden er voor het eerst “paedagogische diensten” in de Nederlandse musea opgericht, die de voorlopers van de educatieve afdeling zouden worden. In 1949 beginnen zowel het Rijksmuseum als het Gemeentemuseum Den Haag regelmatig rondleidingen en workshops te houden die zij via hun “paedagogische dienst” organiseren.¹¹ Daarvoor werden er wel publieksgerichte activiteiten ondernomen, zoals een incidentele rondleiding, maar pas na de Tweede Wereldoorlog worden deze activiteiten door de overheid onderzocht en door de musea op grotere schaal ingezet.¹²

1.1. OVERHEIDSONDERZOEK ‘RAPPORT RIJKSCOMMISSIE BEVORDERING MUSEUMBEZOEK’

Direct na het einde van de Tweede Wereldoorlog, op 24 mei 1945, wordt er al een voorstel door de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Gerrit Bolkestein gedaan om een commissie in het leven te roepen om de Nederlandse musea te helpen meer publieksgericht te worden, maar door de aftreding van Bolkestein is hier uiteindelijk niets van terecht gekomen.¹³ In 1950 wordt opnieuw een commissie ingesteld die aanbevelingen zou moeten doen om het museumbezoek te vergroten, waardoor in 1952 het ‘Rapport Rijkscommissie Bevordering Museumbezoek’ wordt aangeboden.¹⁴ Deze commissie wordt ingesteld omdat de overheid het belangrijk vindt om de gehele bevolking bij de musea te betrekken.¹⁵ Volgens hen zou kunst een manier zijn om de “geestelijke gezondheid” van de bevolking te herstellen.¹⁶

De Rijkscommissie wil vooral fabrieksarbeiders, “kleine middenstanders” en boeren bereiken en daarvoor moeten de musea deze doelgroepen “meer in hun eigen taal benaderen”.¹⁷ De musea van de jaren vijftig zijn te veel gericht op de smaak van de intellectuele museummedewerkers die het museum hebben vormgegeven. Om meer bij de leefwereld van de fabrieksarbeiders en boeren aan te sluiten moeten de tentoonstellingen via rondleidingen meer nadruk leggen op de technische en “folkloristische” zaken.¹⁸ De andere helft van de aanbevelingen is erop gericht om het contact tussen de musea en het onderwijs te versterken. De jeugd zou cultureel opgevoed moeten worden en dit kan het beste in direct contact met de scholen worden gedaan.¹⁹ De scholen zouden moeten samenwerken met de musea door bezoeken aan het museum te organiseren. Ook bij deze doelgroep zijn rondleidingen volgens de Rijkscommissie de beste manier om de jeugd op te voeden, maar er wordt daarnaast ook een poging gedaan om creatieve werkplaatsen in de musea op te richten. De jeugd zou in het museum zelf kunst moeten maken om zo “museum-minnend” te worden.²⁰ Volgens het

¹¹ Melissa de Vreede en Annemarie Vels Heijn, *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea*, Utrecht 2010, p. 93.

¹² Er worden al sinds 1911 in het Rijksmuseum rondleidingen gehouden. Ibid., p. 52.

¹³ Frits J. Duparc, *Een eeuw strijd om Nederlands erfgoed*, Den Haag 1975, p. 251.

¹⁴ Rijkscommissie Bevordering Museumbezoek, *Rapport Rijkscommissie Bevordering Museumbezoek*, 1952.

¹⁵ Ibid., p. 934.

¹⁶ Ibid., p. 939.

¹⁷ Ibid., p. 942.

¹⁸ Ibid., p. 952.

¹⁹ Ibid., p. 939.

²⁰ Ibid., p. 941.

rapport zouden speciale jeugdafdelingen in het museum moeten worden opgericht waarbij de jeugd zelf aan het werk zou mogen.²¹

1.2. DOELSTELLINGEN PEDAGOGISCHE DIENST

Over deze periode zijn er weinig opvattingen van museummedewerkers over de pedagogische dienst in musea te vinden, maar degenen die zich daar wel over uitlaten willen duidelijk het grote publiek naar het museum trekken. Pierre Janssen bijvoorbeeld, toen conservator in het Stedelijk Museum Schiedam, gaat kunstlezingen op tv geven omdat “voor het overgrote deel van de mensen zowel het bestaan als het bestaansrecht van kunst nog moet worden aangetoond”.²² Het volk moet volgens hem in staat zijn om met kunst in contact te komen.²³ Willem Sandberg, sinds 1945 directeur van het Stedelijk Museum Amsterdam, wil ook het grote publiek naar het museum trekken, want volgens hem moet het museum een trefpunt voor de bevolking zijn.²⁴ Zo vertelt Sandberg in een interview van 1970: “Een van de hoofdlijnen van het museumbeleid is geweest dat ik de voorbijganger en de man in de straat bij het museum heb willen betrekken.”²⁵ Hij is ervan overtuigd dat kunst de maatschappij kan beïnvloeden, want de kunst zou op de actuele maatschappij kunnen reflecteren en de bevolking activeren.²⁶

1.3. ACTIVITEITEN PEDAGOGISCHE DIENST

Sandberg probeert zijn doelstellingen vooral te bereiken via de architectuur van de aanbouw van het Stedelijk Museum, door glazen deuren en grote glazen ramen in het gebouw te plaatsen, maar daarnaast probeert hij zijn doelstellingen ook via rondleidingen te bereiken.²⁷ Zijn uitgangspunt is dat de rondleider voornamelijk de kinderen over kunst laat praten en dat de rondleider dit proces alleen begeleidt en vragen beantwoordt om zo de jongeren hun eigen mening te laten ontdekken.²⁸ Hij zegt tegen de rondleiders: “Probeer ze vooral geen kennis bij te brengen. Het ideaal zou zijn als jij niets zegt en als de kinderen onder elkaar praten over wat ze zien.”²⁹ Ook andere musea, zoals het Mauritshuis en het Rijksmuseum geven schoolrondleidingen om het contact tussen de jeugd en musea te verbeteren.³⁰ De pedagogische dienst van het Rijksmuseum probeert zelfs door te voorzien in studiemateriaal voor scripties en het organiseren van prijsvragen jongeren te motiveren naar het museum te komen.³¹ De eerste kinderwerkplaatsen, die in 1947 in het Stedelijk Museum Amsterdam verschijnen, zijn een ander middel om de jeugd te motiveren.³² In deze werkplaatsen worden verschillende materialen, zoals verf, pastel en boetseerleem, aangeboden zodat de kinderen alle mogelijkheid

²¹ Ibid., p. 951.

²² Melissa de Vreede en Annemarie Vels Heijn, *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea*, Utrecht 2010, p. 82.

²³ Ibid., p. 77.

²⁴ Leeuwen, Ank, *Willem Sandberg: Portret van een kunstenaar*, 2004. p. 91.

²⁵ Ibid., p. 87.

²⁶ Ibid., p. 96.

²⁷ Ibid., p. 95.

²⁸ Ibid., p. 96.

²⁹ Ibid.

³⁰ F. J. Duparc, *Een eeuw strijd om Nederlands erfgoed*, Den Haag 1975, p. 258.

³¹ Ibid., p. 270.

³² Petra Clarijs, ‘De kinderwerkplaats in het Stedelijk Museum te Amsterdam’, *Bulletin KNOB* 6 (1954) nr. 7, p. 218.

hebben zich zo vrij mogelijk te uiten.³³ Petra Clarijs, toentertijd werkzaam als conservator toegepaste kunst en vormgeving in het Stedelijk Museum, denkt dat de kinderen door de werkplaatsen zich in een museum vrij kunnen voelen en kunst het leven van de kinderen positief kan beïnvloeden.³⁴ Hoe deze invloed zich daadwerkelijk zou uiten durft Clarijs niet te zeggen omdat er hiervoor verder onderzoek nodig zou zijn. Ook in het Gemeentemuseum Den Haag is er in 1949 door de “afdeling voor pedagogische en onderwijskundige zaken” een ruimte ingericht waar kinderen zelf kunst konden maken.³⁵

1.4. DEELCONCLUSIE 1945-1960

Tegelijk met het ontstaan van de eerste museale “pedagogische diensten” zoekt de overheid manieren om de gehele bevolking bij de musea te betrekken. De overheid wil vooral “kleine middenstanders”, zoals fabrieksarbeiders en boeren, maar ook de jeugd motiveren om naar het museum te komen. Het zou de “geestelijke gezondheid” van de bevolking herstellen maar ook cultureel opvoedend werken. Ook in de museumwereld, zoals bij Janssen en Sandberg, is er belangstelling om meer doelgroepen bij het museum te betrekken. Het is maar de vraag of zij de “geestelijke gezondheid” van de bevolking willen herstellen, maar ze vinden wel allebei dat kunst voor de gehele samenleving belangrijk was en dat alle mensen daarmee in aanraking moeten kunnen komen. Andere musea maken met hun pedagogische diensten vooral contact met scholen en proberen door rondleidingen en werkplaatsen de jeugd te bereiken. Door belang te hechten aan het bereiken van de gehele bevolking door rondleidingen en werkplaatsen lijken de musea een soortgelijke trend als de overheid te volgen. De “pedagogische dienst” in de jaren vijftig is dus vooral een opvoedende dienst waarbij de gehele bevolking in contact moet kunnen komen met kunst.

³³ Ibid., p. 219.

³⁴ Ibid., p. 220.

³⁵ Melissa de Vreede en Annemarie Vels Heijn, *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea*, Utrecht 2010, p. 93.

HOOFDSTUK 2: MUSEUMEDUCATIE TUSSEN 1960 EN 1975

De term ‘museumeducatie’ wordt pas in de jaren zestig vaker gebruikt maar ook met deze term zijn sommige museummedewerkers niet tevreden. Cor Blok, toen werkzaam bij het Gemeentemuseum Den Haag, schrijft in 1965: ‘De term ‘educatief’ is niet al te gelukkig gekozen, hoewel minder met deprimerende ideeën belast dan het oudere ‘pedagogisch’. Er wordt te veel de gedachte gewekt aan kinderen die worden opgevoed.’³⁶ Toch blijven steeds meer musea educatieve afdelingen oprichten en ook op de museumdag van de vereniging van kunsthistorici van 1964 en 1965 zijn de meeste lezingen gericht op publiekszaken.³⁷ In musea worden de educatieve activiteiten nog geregeld als nevenfunctie voor conservatoren gezien, maar het aantal educatieve afdelingen blijft gestaag toenemen.³⁸ De educatieve medewerkers willen hun afdeling professioneler maken en serieus met elkaar over het educatief werk overleggen en daarom wordt in 1967 de Werkgroep Educatieve Diensten opgericht.³⁹ Voor de oprichting van de werkgroep wordt er alleen in informele kringen met de afdelingshoofden overlegd.⁴⁰ Door deze werkgroep wordt rond 1970 een onderzoek gehouden om de educatieve diensten in de Nederlandse musea te inventariseren en de positie van de educatieve diensten te analyseren. Uit dit onderzoek blijkt dat 87% van de grote en middelgrote musea aan educatieve activiteiten doen.⁴¹ Bij de kleine musea is dit percentage aanzienlijk minder. Daar geeft 68% van de musea aan educatieve activiteiten aan te bieden.⁴² Kleine musea geven vooral budgettaire redenen als er wordt gevraagd naar het ontbreken van deze dienst.⁴³

2.1. RIJKSBEGROTING ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN EN DE 'DISCUSSIONOTA KUNSTBELEID'

Aan het eind van de jaren zestig verandert de visie van de overheid op de musea voor beeldende kunst lichtelijk ten opzichte van de aanbevelingen van 1952. Jo Cals, vanaf 1952 minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, bespreekt in een vergadering van de Tweede Kamer in 1962 het belang van de culturele opvoeding van de bevolking door musea.⁴⁴ Hij vertelt dat het onderwijs, de kunsten en de wetenschap steeds

³⁶ Cor Blok, *Doolhof of museum. Een leidraad voor museumbezoekers*, Bussum 1965, p. 79.

³⁷ Anoniem, ‘Verslag van de tweede museumdag in 1964’, *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 1, pp. 20-28. Anoniem, ‘Verslag van de eerste museumdag in 1965’, *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 2, pp. 89-110.

³⁸ Werkgroep van Educatieve Diensten, *Educatief werk in de Nederlandse museums: een onderzoek in opdracht van de Werkgroep Educatieve Diensten van museums in Nederland*, Amsterdam 1970, p. II-1. Bij dit onderzoek dient er rekening mee te worden gehouden dat niet alle musea hebben gereageerd. Bij de grote en middelgrote musea heeft een derde niet gereageerd en bij kleine musea de helft niet.

³⁹ Martine Kramers, ‘Museumeducatie in opmars’, *Museumjournaal* 25 (1980) nr. 3, p. 119.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 119.

⁴¹ Werkgroep van Educatieve Diensten, *Educatief werk in de Nederlandse museums: een onderzoek in opdracht van de Werkgroep Educatieve Diensten van museums in Nederland*, Amsterdam 1970, p. I-1.

⁴² *Ibid.*, p. I-1

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ In de rijksbegrotingen van 1961, 1962 en 1963 worden de musea weinig besproken. Ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen, *Rijksbegroting voor het dienstjaar 1961: onderwijs, kunsten en wetenschappen*, 1960. Ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen, *Rijksbegroting voor het dienstjaar 1962: onderwijs, kunsten en wetenschappen*, 1961. Ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen, *Rijksbegroting voor het dienstjaar 1963: onderwijs, kunsten en wetenschappen*, 1962.

beter kunnen bijdragen aan het “geestelijk en stoffelijk welzijn van het Nederlandse volk in al zijn geledingen”.⁴⁵ Musea zouden volgens Cals dus niet alleen de ‘geestelijke gezondheid’ van de maatschappij herstellen maar ook bijdragen aan het geluk ervan. Dit blijkt ook uit het feit dat vanaf 1965 de sector cultuur onder het nieuwe ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) valt.⁴⁶ Musea worden liever in het kader van het welzijnsbeleid beschouwd dan in het kader van de wetenschap en het onderwijs. Rond deze periode moedigt de overheid aan educatie voor volwassenen in te zetten om het welzijn van de maatschappij te vergroten. In 1969 wordt er over *education permanente* gesproken, waarbij de commissie van vormings- en ontwikkelingswerk met de musea moet samenwerken om ook volwassenen hun hele leven lang in de musea te laten leren.⁴⁷ Toch lijken deze aanbevelingen nog niet veel indruk op de musea te maken. Wim Beeren, toentertijd conservator van het Stedelijk Museum, vindt dat musea en educatie eind jaren zestig laag op de agenda van de overheid staat. In 1970 schrijft hij zijn artikel ‘Praktijk en Theorie in het museum’ waarin hij schrijft dat het CRM de cultuurverspreiding niet opeist.⁴⁸ Beeren schrijft: “Tot vandaag toe is de cultuur het stiefkind van de politieke partijen en men vindt in haar programma’s geen zuivere gedachten, laat staan klare eisen.”⁴⁹

Ook in de vier jaren daarna stelt de overheid inderdaad geen eisen. Het CRM had in 1972 de nieuwe nota zelfs *Discussienota kunstbeleid* genoemd omdat de besluitvorming van de nota, voorafgegaan door vele discussies, op democratische wijze was verlopen.⁵⁰ Het idealistische verlangen van de overheid om door beeldende kunstmusea de bevolking te verlichten en gelukkig te maken wordt in deze discussienota duidelijker: “Het kunstbeleid staat niet in dienst van de kunst maar van de samenleving. Kunstbeleid kan niet anders zijn dan onderdeel van welzijnsbeleid.”⁵¹ Ook in deze nota worden musea dus belangrijk geacht omdat zij het geestelijke en lichamelijke welzijn van de gehele bevolking zouden kunnen versterken. De overheid vindt nu alleen op de samenleving gerichte kunst interessant, aangezien deze kunst nut voor de maatschappij zou hebben.⁵² Als de overheid kansen ziet om een museum te kunnen helpen zijn eigen doelstelling te behalen zouden de musea gefinancierd en gesubsidieerd worden. Dit beleid wordt in de nota het ‘welzijnsbeleid’ genoemd en als richtlijn voor de subsidieregeling, maar de overheid wil niet “regelend” optreden omdat dat democratisch gezien niet aanvaardbaar zou zijn.⁵³

2.2. DOELSTELLINGEN MUSEUMEDUCATIE

In 1964 wordt de lezing *Educatieve museumarbeid en algemene voorlichting* gegeven door Pieter Hendrik Pott, toentertijd directeur van Museum Volkenkunde in Leiden, waarin hij vertelt dat musea moeten leren het

⁴⁵ Vergadering Tweede Kamer, vaststelling hoofdstuk VIII (onderwijs, kunsten en wetenschappen), 19 december 1961, paginering ontbreekt.

⁴⁶ Melissa de Vreede en Annemarie Vels Heijn, *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea*, Utrecht 2010, p. 143.

⁴⁷ Nederlands Centrum voor Volksontwikkeling, *Functie en toekomst van het vormings- en ontwikkelingswerk met volwassenen in de Nederlandse samenleving*, Groningen, 1969, pp. 85, 86.

⁴⁸ Wim Beeren, ‘Praktijk en theorie in het museum’, *Museumjournaal* 15 (1970), p. 281.

⁴⁹ *Ibid.* p. 281.

⁵⁰ Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, *Discussienota kunstbeleid*, 1972, p. XIII.

⁵¹ *Ibid.*, p. 30.

⁵² *Ibid.*, pp. 35, 36.

⁵³ *Ibid.*, pp. 32, 43.

publiek “te verstaan”.⁵⁴ Het educatiebeleid van een museum moet volgens hem rekening houden met de kennis en wensen van het publiek.⁵⁵ Ook Cor Blok schrijft in 1965 dat alle educatieve activiteiten tot doel hebben “een groter publiek nader te brengen tot de musea en hun inhoud.”⁵⁶ Hiermee bedoelt hij niet alleen de activiteiten voor kinderen, maar ook voor het algemene individuele publiek. Blok weet dat er grote drempels voor mensen kunnen zijn om zomaar een museum binnen te lopen: “De musea zijn voor iedereen toegankelijk. Dit neemt niet weg dat ze speciale dingen te bieden hebben en wie er geheel onvoorbereid binnenloopt, kan niet verwachten dat hij zich onmiddellijk thuis zal voelen.”⁵⁷ Daarom probeert hij door zijn handleiding *Doolhof of museum. Een leidraad voor museumbezoekers* de bevolking te informeren over het reilen en zeilen van een museum. Blok bespreekt enkele educatieve activiteiten, zoals rondleidingen, tekstborden en catalogi. Hij is een voorstander van rondleidingen, maar dan moeten ze niet alleen uit monologen bestaan: “De musea moeten het hun bezoekers niet al te gemakkelijk maken. Het is beter dat de bezoeker wordt uitgedaagd tot tegenspraak en een onzekerheid overhoudt, maar daarmee ook de behoefte om opnieuw te kijken, dan dat hij meent het voor altijd te weten.”⁵⁸ Bloks belangrijkste doel voor museumeducatie is informeren, maar wel op een manier waardoor de bezoekers worden gestimuleerd hun eigen mening te vormen. Ook Beeren schrijft in 1966 dat informeren de belangrijkste taak van een museum is, want de “werkzaamheid” van de bezoeker moet worden uitgelokt.⁵⁹ Het museum moet volgens Beeren een plek worden waar de bezoekers gesprekken voeren en de bezoekers informeren is daarbij een begin. Hij schrijft daarnaast wel dat de informatievoorziening minder lyrisch moet worden geschreven dan toentertijd in musea werd gedaan.⁶⁰

Een paar jaar later zijn de educatieve doelstellingen van de museummedewerkers niet veranderd want het onderzoek van de Werkgroep Educatieve Dienst van 1970 laat zien dat de grootste educatieve doelstelling nog steeds ‘informeren en voorlichten’ is.⁶¹ Gerard van der Hoek, in 1970 directeur van het Rijksmuseum, wil de bezoeker die zelf naar het museum komt voornamelijk begeleiden.⁶² Het is volgens hem niet de taak van de educatieve dienst om nieuwe doelgroepen aan te trekken maar van de maatschappij. Als laatste schrijft Gerrit Dirk van Wengen, in 1974 werkzaam als educatief medewerker bij het Rijksmuseum voor Volkenkunde, dat het belangrijk is om het thema van de tentoonstelling duidelijk te maken door het te “vertalen” in teksten die het publiek gemakkelijk begrijpt.⁶³ Alles moet in het teken staan van duidelijkheid, waarbij informatie zo wordt gegeven dat het de bezoeker aanspreekt en daardoor de bezoeker aanmoedigt

⁵⁴ Pieter Hendrik Pott, ‘Educatieve museumarbeid en algemene voorlichting’, *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 1, p. 21.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 21.

⁵⁶ Cor Blok, *Doolhof of museum. Een leidraad voor museumbezoekers*, Bussum 1965, p. 79.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 53.

⁵⁸ *Ibid.*, pp. 58, 59.

⁵⁹ Wim Beeren, ‘Het Museum voor Morgen’, *Museumjournaal* 11 (1966), p. 311.

⁶⁰ *Ibid.* p. 311.

⁶¹ Werkgroep van Educatieve Diensten, *Educatief werk in de Nederlandse museums: een onderzoek in opdracht van de Werkgroep Educatieve Diensten van museums in Nederland*, Amsterdam 1970, p. IV-1.

⁶² Gerard van der Hoek, ‘Vijftien jaar bezoekers bekeken’, in: A. L. den Blaauwen (red.) *Educatieve dienst van het rijksmuseum*, ’s-Gravenhage 1970, p. 103.

⁶³ Gerrit Dirk van Wengen, *Educatief werk in Musea*, Groningen 1974, p. 24.

zich meer in de tentoonstelling te verdiepen.⁶⁴ De musea houden zich dus voornamelijk bezig met het op toegankelijke wijze informeren van het publiek.

2.3. ACTIVITEITEN MUSEUMEDUCATIE

Van Wengen merkt in 1974 op dat museumeducatie steeds meer activiteiten is gaan omvatten.⁶⁵ In de late jaren zestig en vroege jaren zeventig wordt het langzaam gebruikelijk dat er niet alleen voor de jeugd educatieve activiteiten georganiseerd worden, maar ook voor volwassenen.⁶⁶ Uit het onderzoek van de Werkgroep Educatieve Diensten van 1970 blijkt dat bijna elk museum wel rondleidingen geeft.⁶⁷ Deze rondleidingen zijn volgens Van Wengen in de loop der jaren veranderd. Eerst was het zeer gebruikelijk voor de rondleider om een monoloog te houden terwijl hij of zij de bezoeker rondleidde.⁶⁸ In 1974 is de rondleiding vaak ingeleid door een film of een paar dia's waarna er door de rondleider geprobeerd wordt een gesprek met de bezoekers op te bouwen voordat ze door een afgebakend gedeelte van de collectie liepen.⁶⁹ De populairste educatieve voorziening in de jaren zestig en begin jaren zeventig voor individuele bezoekers is het diaklankbord, later klankbeeld genoemd. Een klankbeeld is een tekst opgenomen op een grammofonplaat die wordt begeleid met dia's.⁷⁰ Deze klankbeelden werden in zalen afgespeeld en duurden vaak ongeveer een half uur.⁷¹ Het doel van deze klankbeelden is meer informatie over de tentoonstelling aan het publiek te geven. Het wordt door Emile Meijer, werkzaam als conservator in het Rijksmuseum, in 1964 "de mechanische concurrent" van de rondleiding genoemd omdat het klankbeeld bijvoorbeeld stilte in de museumzalen geeft en er informatie in meerdere talen gegeven kan worden.⁷² Dit zou volgens Meijer de rondleiding, die ook voor extra informatie bij de tentoonstelling moest zorgen, niet kunnen waarborgen. Vooral als er geen of te weinig personeel is om de bezoekers rond te leiden zou het klankbeeld handig kunnen zijn om een alternatief aan de bezoekers te kunnen aanbieden. Gerard van der Hoek, werkzaam als conservator in het Gemeentemuseum Arnhem, geeft op de museumdag van 1964 een lezing over kijkbegeleiding en het klankbeeld.⁷³ In het klankbeeld van Van der Hoek wordt er zo min mogelijk kunsthistorische informatie gegeven en meer contextuele informatie omdat volgens hem de meeste bezoekers daar niet in geïnteresseerd zijn.⁷⁴ Hij is een voorstander van het klankbeeld want de rondleiding zou alleen maar afleiden van het kijken naar de kunstwerken.⁷⁵

⁶⁴ Ibid., p. 25

⁶⁵ Ibid., p. 23.

⁶⁶ Cor Blok, *Doolhof of museum. Een leidraad voor museumbezoekers*, Bussum 1965, p. 79.

⁶⁷ Werkgroep Educatieve Diensten, *Educatief werk in de Nederlandse museums: een onderzoek in opdracht van de Werkgroep Educatieve Diensten van museums in Nederland*, Amsterdam 1970, p. I-3.

⁶⁸ Wengen, Gerrit Dirk van, *Educatief werk in Musea*, Groningen 1974, p. 36.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ A. L. den Blaauwen (red.) *Educatieve dienst van het rijksmuseum*, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage 1970., p. 114.

⁷¹ Ibid.

⁷² Emile Meijer, 'Inleiding museumdag', *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 2, p. 94.

⁷³ Gerard van der Hoek, 'Kijkbegeleiding en belevingsmogelijkheden', *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 2, pp. 95-98.

⁷⁴ Ibid., p. 97.

⁷⁵ Ibid., p. 96.

Ook de creatieve werkplaats wordt bij alle musea steeds populairder. Het wordt volgens Van Wengen gebruikt om ‘een directe en emotionele band’ met de kunstwerken te laten ontstaan.⁷⁶ Toch zouden de werkplaatsen volgens hem alleen maar zinvol zijn als de relatie met de kunstcollectie duidelijk is.⁷⁷ Meer musea waren het met Van Wengen eens, want het Centraal Museum besloot om deze reden de kinderwerkplaats, die in 1970 was geopend, weer in 1973 te sluiten. De relatie met de museumcollectie zou ontbreken en daardoor had “de werkplaats meer het karakter van een crèche voor kinderen uit de directe buurt”.⁷⁸ Uit het onderzoek van de Werkgroep Educatieve Diensten bleek dat de educatieve diensten in 1970 nauwelijks bij het ontwikkelen van tentoonstellingen worden betrokken.⁷⁹ Toch is dit al een paar later wel het geval bij de presentatie van de tentoonstellingen in het Centraal Museum. In 1974 passen de educatieve medewerkers de opstelling van de vaste collectie aan.⁸⁰ De kunstwerken worden thematisch opgezet. Er wordt veel informatie op tekstborden bij de tentoonstelling gegeven om het thema te verduidelijken. Ook worden de educatieve medewerkers vanaf 1974 betrokken bij de presentatie van de tijdelijke tentoonstellingen, waarbij ze de tentoonstelling voor verschillende doelgroepen toegankelijk proberen te maken.⁸¹

2.4. DEELCONCLUSIE 1960-1975

Al vanaf de opkomst van het begrip ‘museumeducatie’ in de jaren zestig bestaan al meteen twijfels over het begrip, omdat het teveel de connotatie van kinderen opvoeden zou hebben.⁸² Toch wordt het begrip ‘museumeducatie’ steeds meer toegepast en ook de overheid gaat het begrip overnemen. Er worden door de overheid vooral educatieve activiteiten voor volwassenen gepromoot, omdat deze, voor het vergroten van hun welzijn, hun leven lang moeten kunnen leren. In de *Discussienota kunstbeleid* wordt het idealistische verlangen van de overheid duidelijk om de bevolking door kunst te verlichten en gelukkig te maken. De overheid lijkt de bevolking nog steeds op te willen voeden, zoals in de jaren vijftig ook al het geval was, maar heeft nu de beweegreden om het welzijn van de samenleving te vergroten. De overheid wil aan het begin van de jaren zeventig nog geen eisen aan de musea stellen om hun cultuurbeleid over te nemen.⁸³ De museale educatieve doelstelling verschilt veel van het ‘welzijnsbeleid’ van de overheid. De uitspraken van Blok, Beeren, Van der Hoek en Van Wengen hebben een aspect met elkaar gemeen: zij willen het publiek door educatie op een toegankelijke manier informeren. Dit willen zij door de creatieve werkplaatsen maar ook door de klankborden bereiken. De rondleiding wordt als methode bekritiseerd of dit wel de beste manier is om het publiek op een toegankelijke wijze te informeren. Het welzijnsbeleid van het CRM lijkt niet aanwezig te zijn bij de musea. De musea houden zich meer bezig met het toegankelijk maken van de musea voor het publiek. Voor de overheid is het begrip ‘museumeducatie’ een welzijnsmiddel om volwassenen hun hele leven te laten

⁷⁶ Gerrit Dirk van Wengen, *Educatief werk in Musea*, Groningen 1974, p. 36.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 36.

⁷⁸ Tanja Fransen, *Educatie in het Centraal Museum Utrecht*, Utrecht 1999, p. 38.

⁷⁹ Werkgroep Educatieve Diensten, *Educatief werk in de Nederlandse museums: een onderzoek in opdracht van de Werkgroep Educatieve Diensten van museums in Nederland*, Amsterdam 1970, p. II-4.

⁸⁰ Tanja Fransen, *Educatie in het Centraal Museum Utrecht*, Utrecht 1999, p. 43.

⁸¹ *Ibid.*, p. 44.

⁸² Cor Blok, *Doolhof of museum. Een leidraad voor museumbezoekers*, Bussum 1965, p. 79.

⁸³ *Ibid.*, pp. 32, 43.

leren, terwijl voor de musea 'museumeducatie' vooral een middel is om het museum toegankelijker te maken voor meerdere doelgroepen.

HOOFDSTUK 3: MUSEUMEDUCATIE TUSSEN 1975 EN 1985

Aan het eind van de jaren zeventig was een educatieve afdeling bij alle grote musea een vast onderdeel geworden, maar bij de kleinere musea was dit nog lang niet het geval. Uit het onderzoek *Educatief werk van Nederlandse musea: activiteiten, opvattingen en positie van educatieve medewerkers* van Folkert Haanstra en Dancker Daamen blijkt dat in 1977 nog steeds maar de helft van alle musea zich met educatie bezighouden.⁸⁴ Dit komt door de middelgrote en kleinere musea waarbij 49% middelgrote musea en 61% van de kleine musea aangeven geen educatief werk te doen. 21% van deze groep gaf aan dat educatief werk overbodig was.⁸⁵ Een museum moest zich volgens hen veel meer richten op het beheren van de collectie waarbij de kunstwerken voor zichzelf spreken.

3.1. OVERHEIDSNOTA ‘NAAR EEN NIEUW MUSEUMBELEID’

Uit het rapport *Verkennd onderzoek onder de musea in Nederland* blijkt dat de museumdirecteuren in 1972 blij zijn nog onafhankelijk van de overheid hun beleid te mogen bepalen.⁸⁶ Als echter in 1976 de nota *Naar een nieuw museumbeleid* uitkomt, lijkt er niet veel van de vrijblijvende houding van de discussienota uit 1972 overgebleven te zijn.⁸⁷ De musea moeten aan basisvoorwaarden voldoen en van subsidiëring ‘kan uitsluitend sprake zijn, wanneer een museum volledig door het Rijk erkend wordt als zijnde van nationaal belang’.⁸⁸ Alles staat in het teken van het maatschappelijk belang. Naast het conserveren van cultuur zouden musea culturele waarden in de maatschappij kunnen stimuleren en kunnen aanzetten tot “deelname aan de cultuur”.⁸⁹ Musea zijn volgens de nota pas zinvol als er “voor zover op een te begrijpen en te herkennen wijze een beeld wordt opgeroepen of de belangstelling die bij het publiek aanwezig is, in een bepaald gebied van wetenschap of cultuur, wordt aangevuld, verruimd of verdiept”.⁹⁰ Het welzijnsbeleid wordt dus nog verder versterkt in deze periode, aangezien alle musea in het belang van de welzijn van de gehele samenleving moeten dienen. Hierbij is de overheid vooral een voorstander van museumeducatie, waarbij er voor het eerst een definitie wordt geformuleerd: “Het educatieve werk in het museum omvat activiteiten die erop gericht zijn de afstand tussen museum (collecties) en publiek te verkleinen, met het doel het publiek te betrekken bij het museumgebeuren, te helpen bij het bevredigen van nieuwsgierigheid en het verwerven van inzicht en te prikkelen tot eigen activiteiten.”⁹¹ Museumeducatie is volgens de overheid het belangrijkste middel dat een museum kan inzetten om de samenleving bij kunst te betrekken. Hierdoor krijgt museumeducatie een zeer essentiële rol in het overheidsbeleid toebedeeld.

⁸⁴ Dancker Daamen en Folkert Haanstra, *Educatief werk van Nederlandse musea: activiteiten, opvattingen en positie van educatieve medewerkers*, Amsterdam 1980, p. 31. Bij dit onderzoek dient rekening gehouden te worden met het feit dat de helft van de 547 aangeschreven musea hebben gereageerd, maar door de bezoekersaantallen van de musea die reageerden vinden Daamen en Haanstra het onderzoek representatief genoeg voor alle Nederlandse musea. Ibid, p. 72.

⁸⁵ Ibid., p. 71.

⁸⁶ Thea van Eijnsbergen, *Verkennd onderzoek onder de musea in Nederland*, plaats van uitgeverij onbekend 1972, p. 141.

⁸⁷ Ministerie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, *Naar een nieuw museumbeleid*, 1976.

⁸⁸ Ibid., p. 65.

⁸⁹ Ibid., p. 29.

⁹⁰ Ibid., p. 28.

⁹¹ Ibid., p. 50.

Uit de discussienota van het kunstbeleid uit 1983 blijkt dat de overheid beseftte dat “het toegankelijk maken van kunst voor brede lagen van de bevolking een utopische wens was gebleven”.⁹² Hiervoor wordt als reden gegeven dat wat de Rijksoverheid als kunst beziet, maar voor een klein deel overeenkomt met de definitie die door de verschillende lagen van de bevolking aan kunst gegeven wordt.⁹³ Ze leggen de schuld bij het onderwijs dat niet genoeg aandacht aan kunst geeft. Daarnaast wordt in 1983 duidelijk dat veel musea meer moeten gaan bezuinigen. De Rijksmusea krijgen in 1983 minder budget toegewezen en ook op gemeentelijk niveau is dat in Amsterdam en Rotterdam het geval.⁹⁴

3.2. DOELSTELLINGEN MUSEUMEDUCATIE

De nota *Naar een nieuw museumbeleid* genereert in de tweede helft van de jaren zeventig duidelijk veel aandacht voor museumeducatie. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat museumdirecteuren, zoals Jean Leering en Edy de Wilde, hun visie op educatie in speciale publicaties gaan verkondigen. Leering schrijft in zijn publicatie *Vormgeving in functie van museale overdracht* uit 1978 dat museumeducatie moet worden gebruikt omdat het publiek zo de visie van het museum kan onderzoeken. Dit zou er namelijk toe kunnen leiden dat het publiek zelf een mening over kunst krijgt.⁹⁵ Edy de Wilde, directeur van het Stedelijk Museum, schrijft in een reactie op Leerings visie in zijn artikel ‘Uitgangspunten voor een museumbeleid’ uit 1978 dat alle informatievoorzieningen de eigen mening van het publiek juist in de weg staat en dat het publiek daar niet voor naar een museum komt omdat ze naar kunst willen kijken.⁹⁶ De kunst staat voor De Wilde altijd voorop in het museum: “Het museum is dienstbaar aan de kunst, de kunst niet dienstbaar aan het museum.”⁹⁷ De Wilde is tegen de maatschappelijk thematische tentoonstellingen want het museum is volgens hem geen “concreet instrument tot maatschappijhervorming”.⁹⁸ Toch moet de kunst volgens hem wel toegankelijk worden gemaakt vanuit de gedachtegang van de kunstenaar.⁹⁹ Ook Tjimen van Grootheest, toentertijd werkzaam als hoofd communicatie bij het Stedelijk Museum Amsterdam, probeert vanuit de kunstenaar te denken en niet de kunstwerken meteen te ordenen.¹⁰⁰ Het doel van educatieve activiteiten is volgens Grootheest de bezoeker te leren kijken naar kunst en niet hem iets te willen bijbrengen.¹⁰¹

Beeren heeft in 1979 voor de komende jaren als directeur van het Museum Boijmans van Beuningen een uitgebreid educatief beleid opgesteld.¹⁰² Beeren vindt dat het museum in essentie een publieksinstelling is,

⁹² Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, *Discussienota Beeldende-kunstbeleid*, 1983, p. 4.

⁹³ *Ibid.*, p. 4.

⁹⁴ Tweede Kamer, *Rijksbegroting voor het jaar 1983: Departement van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk*, 1983, p. 47. Henk Overduin, ‘Gemeentelijke musea gaan sombere jaren tegemoet’, *Museumvisie* 7 (1983) nr. 3, p. 66.

⁹⁵ Jean Leering, *Vormgeving in functie van museale overdracht*, Amsterdam 1978, pp. 4, 5.

⁹⁶ Edy de Wilde, ‘Uitgangspunten voor een museumbeleid’, in: Edy de Wilde en Ad Petersen, *Om de kunst. Een reactie op Vormgeving in functie van museale overdracht*, Eindhoven 1978, p. 6.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 6.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 4.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ Bert Holman, *Oprattingen over het educatieve werk van musea: analyse van een twintigtal interviews*, Amsterdam 1980, p. 42.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Wim Beeren, *Educatief beleid*, Rotterdam 1979.

waarbij niet alleen de educatieve dienst zich met het publiek moet bezighouden.¹⁰³ Daarbij moet het museum erop gericht zijn om een “deels minder ingewijd publiek” te bereiken. M. Janae, toentertijd werkzaam bij het Boijmans van Beuningen als educatief medewerker, vertelt dat het museum zich in de jaren zeventig vooral op bepaalde groepen van de samenleving heeft gericht die al uit zichzelf belangstelling hadden.¹⁰⁴ De educatie afdeling krijgt tijdens het directoraat van Beeren de taak om de kunstwerken toegankelijk te maken voor alle verschillende doelgroepen. Het museum zou zich meer gaan richten op de gehele Rotterdamse bevolking. De bevolking moet “kunst leren waarderen en naar het museum durven gaan”.¹⁰⁵ De educatie zou voornamelijk bestaan uit de presentatie van de kunstwerken, de verbanden tussen de kunstwerken moeten duidelijk zijn.¹⁰⁶ Op kleine vouwbladen die bij de tentoonstelling liggen zou volgens Beeren alleen maar “zakelijke informatie” moeten staan.¹⁰⁷

In 1980 neemt Bert Holman interviews af bij de educatieve medewerkers van grote musea waarbij hij ze vraagt naar hun educatieve doelstellingen.¹⁰⁸ De meeste musea probeerden net zoals Beeren het museum voor meerdere doelgroepen toegankelijk te maken. L. van Leeuwen, hoofd museumpresentatie bij het Van Gogh Museum, vertelt dat het de bedoeling is om alle doelgroepen binnen te halen en dat ze daar alles voor doen.¹⁰⁹ Zo helpt de werkplaats in het Van Gogh Museum daarbij maar daarnaast is het ook een middel om beeldende vorming te stimuleren en te ontwikkelen. Ook Jaap Brakke, destijds medewerker van de educatieve dienst van het Drents Museum, vindt het de taak van de educatieve afdeling om de kunstwerken te vertalen voor bezoekers die uit meerdere lagen van de bevolking afkomstig zijn.¹¹⁰ Hierbij probeert hij rekening te houden met de verschillende achtergronden van het publiek. Hij probeert het publiek bij de tentoonstelling te betrekken door ze uit te nodigen aan de discussies mee te doen.¹¹¹ Henk Overduin, werkzaam als hoofd van de educatieve dienst in het Gemeentemuseum Den Haag, heeft een opvatting over de taak van educatie. Ook in het Gemeentemuseum Den Haag is de voornaamste doelstelling van educatie om informatie te geven aan vele doelgroepen, maar Overduin vindt het museum ook een plek waar de bezoeker door educatie inzicht kan krijgen in zijn eigen historie of leefomgeving.¹¹² Hij merkt op dat er verschillende opvattingen over de presentatie van tentoonstellingen in het Gemeentemuseum bestaan. Er is een scheiding ontstaan tussen degenen die de esthetische benadering van de collectie en degenen die de maatschappelijke relevantie het belangrijkste vinden.¹¹³ Hierdoor probeert het Gemeentemuseum zich zowel op de kunstliefhebber te richten als op bredere ‘nieuwe’ doelgroepen. Hij vertelt dat “een museum ook verantwoording aan de samenleving

¹⁰³ Ibid., p. 12.

¹⁰⁴ Bert Holman, *Opvattingen over het educatieve werk van musea: analyse van een twintigtal interviews*, Amsterdam 1980, p. 67.

¹⁰⁵ Ibid., p. 67.

¹⁰⁶ Ibid., p. 35.

¹⁰⁷ Ibid., p. 36.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Ibid., p. 86.

¹¹⁰ Ibid., p. 6.

¹¹¹ Ibid., p. 7.

¹¹² Ibid., p. 100.

¹¹³ Ibid.

verschuldigd is”.¹¹⁴ Overduin vindt daarnaast dat de overheid het recht heeft zich met het museumbeleid te bemoeien aangezien zij bij de gemeente Den Haag horen.¹¹⁵

Een klein deel van de geïnterviewde musea is niet op zoek naar nieuwe doelgroepen. Volgens Gerard van der Hoek, in de jaren zeventig werkzaam voor het Rijksmuseum, weet de educatieve dienst wat het publiek wil leren omdat de dienst alle vragen over de kunstwerken beantwoordt.¹¹⁶ Hij beseft dat er soms een kloof kan ontstaan tussen de educatiemedewerkers en het publiek, maar dat dit op te lossen is door vaak met het publiek te praten. Ook Hoos Blotkamp en Matty Veldkamp, educatieve medewerkers van het Centraal Museum, willen geen nieuwe doelgroepen maar vooral de jeugd door de schoolprogramma’s leren beeldmateriaal en teksten kritisch te benaderen.¹¹⁷ Het toegankelijk maken van de tentoonstelling wordt door extra informatie en de thematische opstelling beoogd.¹¹⁸ Daarnaast is Frits Duparc, destijds werkzaam als conservator bij het Mauritshuis, de enige van de geïnterviewde museummedewerkers die geen educatieve doelstelling had. Hij beziet het conserveren van de kunstwerken als belangrijkste taak van het museum, want zonder de conservatie is er niets om aan het publiek te tonen.¹¹⁹ Daarna komt de wetenschappelijke taak, want anders kan het museum nog steeds niets aan het publiek vertellen en vervolgens pas de educatieve activiteiten. Duparc is van mening dat de kunstwerken “geen geweld aangedaan mag worden” door het thematisch te presenteren.¹²⁰ Er moet altijd eerst aan de kunstwerken worden gedacht en dan pas aan educatieve zaken.

3.3. ACTIVITEITEN MUSEUMEDUCATIE

In de jaren zeventig en tachtig is de rondleiding de meest gebruikte educatieve activiteit in alle musea, want 92% van alle musea organiseren rondleidingen.¹²¹ Toch krijgt de rondleiding in deze periode steeds meer kritiek. Brakke wil in het Drents Museum geen rondleidingen meer geven omdat de bezoekers geen inbreng kunnen hebben.¹²² Ook in het Museum Boijmans van Beuningen wordt, tijdens het directoraat van Beeren, de rondleiding alleen bij hoge uitzondering gebruikt.¹²³ Voor Beeren er kwam werken kregen scholen en groepen volwassenen standaard een rondleiding, maar hierna worden deze groepen vooral door de nieuwe informatievoorzieningen bediend, zoals de audiovisuele bronnen gericht op de specifieke doelgroep. Daarnaast worden er door 67% van de educatieve diensten lezingen georganiseerd en 25% van alle musea heeft een creatieve werkplek in hun musea ingericht.¹²⁴ Bij de grote musea heeft zelfs de helft een creatieve

¹¹⁴ Ibid., p. 101.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid., p. 55.

¹¹⁷ Ibid., p. 1.

¹¹⁸ Ibid., p. 2.

¹¹⁹ Ibid., p. 19.

¹²⁰ Ibid., p. 20.

¹²¹ Dancker Daamen en Folkert Haanstra, *Educatief werk van Nederlandse musea: activiteiten, opvattingen en positie van educatieve medewerkers*, Amsterdam 1980, p. 60.

¹²² Bert Holman, *Opvattingen over het educatieve werk van musea: analyse van een twintigtal interviews*, Amsterdam 1980, p. 7.

¹²³ Wim Beeren, *Educatief beleid*, Rotterdam 1979, p. 44.

¹²⁴ Dancker Daamen en Folkert Haanstra, *Educatief werk van Nederlandse musea: activiteiten, opvattingen en positie van educatieve medewerkers*, Amsterdam 1980, p. 60.

werkplaats. Dit percentage is opmerkelijk omdat ook ten aanzien van deze educatieve activiteit steeds meer kritiek geuit wordt. Zo vertelt Overduin dat er in de werkplaatsen te veel nadruk op creativiteit wordt gelegd, terwijl er ook vele andere organisaties zijn die zich op creativiteitsontwikkeling richten en deze taak beter kunnen uitvoeren.¹²⁵

In de late jaren zeventig organiseren de educatieve diensten veel meer tentoonstellingen dan daarvoor. Deze tentoonstellingen zijn vaak thematisch en gericht op een bepaalde doelgroep, zoals de tentoonstelling 'Ruimte en perspectief' van het Centraal Museum in 1975 die gericht is op scholieren.¹²⁶ Deze tentoonstellingen kunnen langer dan andere tentoonstellingen duren omdat ze in een aparte ruimte van het museum worden gehouden, zodat alle scholen de tentoonstelling kunnen bezoeken. Naast deze projecten worden veel informatievoorzieningen voor de tentoonstellingen geproduceerd zoals een leerlingenboekje, docenteninformatie en een diaserie.¹²⁷ Daarnaast creëert 38% van de musea mobiele tentoonstellingen, de zogenaamde 'kunstkarren' die de wijken ingaan om de drempel van een museumbezoek voor mensen uit alle lagen van de bevolking te verlagen.¹²⁸ Deze kunnen in meerdere wijken worden neergezet en aangepast aan een specifieke doelgroep zoals de arbeidersklasse. Een voorbeeld is de kunstkar 'Kijk op straatbeeld. Hagenaars en hun straat' van het Haags Gemeentemuseum, onder leiding van Overduin, die vanaf 1975 door de Haagse wijken reed.¹²⁹ Om zoveel mogelijk bij de wijkbewoners betrokken te raken moesten de thema's van de kunstkar vooral bij de dagelijkse omgeving passen. Dit heeft tot gevolg dat er vaker over de inrichting van de straat wordt gesproken dan over kunst.¹³⁰

3.4. DEELCONCLUSIE 1975-1985

Van de vrijblijvende houding van de discussienota van 1972 lijkt niet veel overgebleven te zijn als de nota *Naar een nieuw museumbeleid* in 1976 uitkomt. De musea moeten vanaf nu aan basisvoorwaarden voldoen en van subsidiëring "kan uitsluitend sprake zijn, wanneer een museum volledig door het Rijk erkend wordt als zijnde van nationaal belang".¹³¹ De nota geeft ook voor het eerst een definitie van het begrip 'museumeducatie' en omschrijft het als activiteiten die de afstand tussen publiek en museum verkleinen om zo het publiek bij het museum te betrekken. Hierdoor is museumeducatie volgens de overheid het belangrijkste middel voor musea om de samenleving bij de musea te betrekken waardoor museumeducatie een zeer essentiële rol in het overheidsbeleid krijgt toebedeeld. Uit de discussienota van het kunstbeleid uit

¹²⁵ Bert Holman, *Opvattingen over het educatieve werk van musea: analyse van een twintigtal interviews*, Amsterdam 1980, p. 100.

¹²⁶ Tanja Fransen, *Educatie in het Centraal Museum Utrecht*, Utrecht 1999, p. 45.

¹²⁷ Ibid., p. 46.

¹²⁸ Bert Holman, *Opvattingen over het educatieve werk van musea: analyse van een twintigtal interviews*, Amsterdam 1980, p. 60.

¹²⁹ Nini Jonker, 'Henk Overduin en het Haags Gemeentemuseum 1975-1988', *Museumvisie* 12 (1988) nr. 4, p. 140.

¹³⁰ Melissa de Vreede en Annemarie Vels Heijn, *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea*, Utrecht 2010, p. 164.

¹³¹ Ibid., p. 29.

1983 blijkt dat de overheid beseft dat “het toegankelijk maken van kunst voor brede lagen van de bevolking een utopische wens was gebleven”.¹³²

Een paar museummedewerkers lijken zich niets van de overheid aan te trekken, maar de meeste museummedewerkers lijken het met het welzijnsbeleid van de overheid eens te zijn. Net zoals in het begin van de jaren zeventig willen de musea met museumeducatie nog steeds het museum toegankelijk maken voor het publiek, maar zij proberen in de late jaren zeventig en begin jaren tachtig met veel meer verschillende activiteiten alle lagen van de bevolking bij het museum te betrekken. Rondleidingen raken uit de gratie en de educatieve afdeling krijgt als taak tentoonstellingen te ontwerpen met toegankelijke thema's die ook bijvoorbeeld bij de arbeidersklasse moet kunnen aansluiten. Museumeducatie betekent in deze periode bij de overheid en bij de musea het toegankelijk maken van het museum voor elke laag van de bevolking met als doelstelling hun welzijn te vergroten.

¹³² Ministerie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, *Discussienota Beeldende-kunstbeleid*, 1983, p. 4.

HOOFDSTUK 4: MUSEUMEDUCATIE TUSSEN 1985 EN 1995

In 1995 houden meer musea zich met educatieve activiteiten bezig dan in 1980. Uit het trendrapport van 1995 blijkt dat 91% van alle musea educatief werk verrichten.¹³³ Zelfs bij de kleinste musea biedt 86% nog steeds educatieve activiteiten aan. Toch is de situatie begin jaren tachtig minder positief voor de musea door de toenemende bezuinigingen van de overheid.

4.1. OVERHEIDSNOTA'S '85-'95

Met de nota *Museumbeleid* van 1985 komt het welzijnsbeleid van de overheid aan zijn eind. Musea zouden niet meer het welzijn van de maatschappij kunnen verhogen, maar ze zouden wel “de participatie van het publiek aan de cultuur” kunnen stimuleren.¹³⁴ Ook in deze nota zijn de publiekstaken de voornaamste legitimering voor het bestaan van musea: “Hun verzamelingen krijgen pas werkelijk zin als men er, op welke wijze dan ook, kennis van kan nemen.”¹³⁵ Minister Elco Brinkman, toentertijd minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, is van plan de kwaliteit van de publieksbegeleiding en de museumeducatie te bevorderen door projecten te ondersteunen die zich richten op een brede laag van de bevolking.¹³⁶ De “recreatieve functie” van musea zou een middel moeten zijn om meer publiek naar de musea te halen.¹³⁷ Brinkman benadrukt in de nota de economische waarde van musea en daarbij maakt het niet uit of deze inkomsten worden verworven door educatie of door Public Relations.¹³⁸ Museumeducatie krijgt dus in deze nota een veel kleinere rol dan tien jaar geleden. Met deze nota wil Brinkman een vervolg bieden op de nota *Naar een nieuw museumbeleid* van 1976 die meer op de “financiële realiteit” was gericht.¹³⁹ Voor 43 musea betekent dit een einde van de financiële ondersteuning van de Rijksoverheid waarbij nu de verantwoordelijkheid op de provinciale of gemeentelijke besturen wordt overgedragen.¹⁴⁰ De meeste rijks- en provinciaal gefinancierde musea krijgen steeds minder subsidie en Brinkman erkent in de nota dat sommige musea op een minimum niveau moesten functioneren.¹⁴¹

In 1990 wordt de nota *Kiezen voor kwaliteit* uitgebracht waarin de nadruk wordt gelegd op de kwaliteit van de musea.¹⁴² De nieuwe minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur Hedy d’Ancona schrijft haar verantwoordelijkheid voor alle Nederlandse musea te willen nemen en in de kwaliteit van de musea te willen investeren.¹⁴³ Er wordt gestreefd naar een verbetering van kwaliteit ten opzichte van collectie en presentatie. Educatie moet vooral worden ingezet om een boeiend museaal aanbod voor elke laag van de bevolking te vormen om zo het museum voor iedereen toegankelijk te maken.¹⁴⁴ Het betrekken van verschillende

¹³³ Folkert Haanstra, *Trendrapport museumeducatie*, Amsterdam 1998, p. 23.

¹³⁴ Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Nota Museumbeleid*, 1985, p. 16.

¹³⁵ Ibid., p. 5.

¹³⁶ Ibid., p. 18.

¹³⁷ Ibid., p. 16.

¹³⁸ Ibid., p. 17.

¹³⁹ Ibid., p. 1.

¹⁴⁰ Ibid., p. 32.

¹⁴¹ Ibid., p. 31.

¹⁴² Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Kiezen voor kwaliteit*, 1990, p. 1.

¹⁴³ Ibid., p. 3.

¹⁴⁴ Ibid., p. 28.

doelgroepen in het museum noemt zij publieksparticipatie.¹⁴⁵ D’Ancona beziet Public Relations als een apart onderdeel naast educatie en dit zou het publieksbeleid van de musea moeten ondersteunen om zo de doelgroepen te informeren over wat er in het museum gaande is.¹⁴⁶ Het gevolg is dat de overheid in 1990 de Rijksmusea voor het eerst verplicht een publieksbeleid op te stellen.¹⁴⁷

4.2. DOELSTELLINGEN MUSEUMEDUCATIE

De flinke bezuinigingen op de subsidies van de musea rond 1985 zijn het gesprek van de dag in tijdschriften zoals *Museumvisie* en *Metropolis M*. In deze artikelen speelt de functie van museumeducatie vaak een grote rol. Cas Smithuijzen, toentertijd directeur van de Boekmanstichting, merkt op dat er door de bezuinigingen minder geld aan educatieve activiteiten wordt besteed omdat het personeel en de activiteiten zeer duur zijn.¹⁴⁸ Hij schrijft verder dat het educatief werk door sommige museumdirecteuren voornamelijk wordt gezien als het “geklos door musea van kinderen die in wezen niet geïnteresseerd zijn”, waar museumdirecteuren dus gemakkelijk op kunnen bezuinigen.¹⁴⁹ Joost Willink schrijft in zijn artikel ‘Van vorming naar werving’ dat de stap om educatieve activiteiten te vervangen door Public Relations zeer aantrekkelijk voor museumdirecteuren is omdat ze door de bezuinigingen gedwongen worden om het geld ergens anders te zoeken, zoals bij sponsors.¹⁵⁰ Volgens Willink klinkt het begrip ‘educatie’ te opvoedend en is het daarom alleen nog maar bij de programma’s van scholen te vinden.¹⁵¹ Toch is Tjimen van Grootheest, hoofdconservator van Museum Fodor, van mening dat de educatieve diensten zullen blijven bestaan maar dat het begrip ‘educatie’ is veranderd.¹⁵² Het begrip ‘educatie’ interpreteert hij als volgt: “meer begrip wekken voor hedendaagse kunst door goede informatie te geven”.¹⁵³ Daarom vindt hij educatie goed bij het werven van sponsors passen. Ook Maarten Bertheux, hoofd afdeling communicatie bij het Stedelijk Museum, vindt dat er een educatieve kant aan sponsoring zit want volgens hem kun je door museumeducatie de ideeënwereld van een bedrijf verbreden en verschaft het een gewild cultureel imago voor de bedrijven.¹⁵⁴ Bertheux vertelt over zijn educatieve doelstelling: “We creëren hier plaatsen in het museum waar de gedachtegang over kunst wordt gestimuleerd.”¹⁵⁵

Daarnaast zijn er rond 1987 veel nieuwe museumdirecteuren die een nieuw beleid voor educatie willen opstellen. Hieruit blijkt dat veel directeuren de taken van de afdeling educatie veranderen. Een voorbeeld hiervan is Liesbeth Brandt Corstius die wordt aangesteld als directrice van Gemeentemuseum Arnhem. Zij gaf eerst leiding aan de afdeling educatie die zelf tentoonstellingen maakte, maar als directrice wil zij die

¹⁴⁵ Ibid., p. 31.

¹⁴⁶ Ibid., p. 27.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Cas Smithuijzen, ‘Bezuinigingscultuur: wie onderaan bungelt is er geweest’, *Museumvisie* 11 (1987) nr. 2, p. 48.

¹⁴⁹ Ibid., p. 48.

¹⁵⁰ Joost Willink, ‘Van vorming naar werving’, *Metropolis M* (1987) nr. 5/6, p. 67.

¹⁵¹ Ibid., p. 74.

¹⁵² Ibid., p. 69.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid., p. 73.

¹⁵⁵ Ibid., p. 72.

afdeling meer met de andere afdelingen integreren.¹⁵⁶ Ook Derk Snoep, directeur Frans Hals museum, verandert de educatieve dienst van zelfstandige tentoonstellingsmaker in een ondersteunende dienst zoals het opstellen van persberichten en catalogi.¹⁵⁷ Sommige museumdirecteuren gaan zelfs zo ver dat ze liever geen educatieve dienst meer hebben zoals Ronald de Leeuw die in 1987 directeur van het Van Gogh Museum is. Hij beziet de werkplaats en de programma's naast de tentoonstellingen niet als educatie, maar als middelen om publieksgericht te zijn.¹⁵⁸ De Leeuw lijkt het begrip 'educatie' te opvoedend te vinden en Frans Haks, directeur van het Groninger Museum, is dat met hem eens. Hij vindt dat educatie niet op een 'schoolse manier' gepresenteerd moet worden want educatie moet de nieuwsgierigheid aanwakkeren.¹⁵⁹ Twee museumdirectrices proberen de kunst door educatie toegankelijker te maken. Dorothée Cannegieter, directrice van het Rijksmuseum Twenthe, wil door educatie de bezoekers 'beter leren kijken' en de kunst toegankelijk voor de bezoekers maken.¹⁶⁰ Ook Nicolette Sluijter-Seijffert, directrice Catharinagasthuis, heeft een afdeling presentatie maar zegt daarbij dat deze benaming synoniem voor museumeducatie is.¹⁶¹ Educatie zou volgens haar "de weg van museum naar publiek zijn" en is belangrijk omdat de bezoekers vertrouwd met de moderne kunst moeten worden.¹⁶² Bijna geen museum lijkt meer door educatie nieuwe doelgroepen aan te willen sporen naar het museum te gaan.

Ook de onderzoeken van Folkert Haanstra en Ria Veenstra begin jaren negentig wijzen erop dat veel musea niet meer proberen alle bevolkingsgroepen te bereiken.¹⁶³ Het trendrapport van Haanstra uit 1996 bespreekt de belangrijkste educatieve doelstellingen van de musea in de periode tussen 1992 en 1995.¹⁶⁴ Uit dit onderzoek blijkt dat de meeste beeldende kunstmusea een vakspecialistische benadering op museumeducatie gebruiken.¹⁶⁵ Bij deze benadering moet educatie een informatieve toelichting op de collectie geven waarbij de kunst altijd centraal blijft staan. Daarnaast geven de musea in de jaren negentig aan dat het bezoek voor het publiek plezierig moet zijn, wat volgens Haanstra goed bij de marktgerichte aanpak van musea past.¹⁶⁶ De educatieve medewerkers willen in deze periode liever een tentoonstelling "publieksvriendelijker maken" dan kennis en inzicht aan het publiek over te brengen.¹⁶⁷ Ook zijn er meerdere musea die een combinatie van beide doelstellingen hanteren en het woord 'info-tainment' of 'edu-tainment' gebruiken, omdat de bezoekers meer zouden leren als ze iets leuks beleven.¹⁶⁸

¹⁵⁶ Liesbeth Melis, Renee Steenbergen, 'Nieuw bloed, nieuw beleid', *Metropolis M* 8 (1987) nr. 5/6, p. 106.

¹⁵⁷ Ibid., p. 107.

¹⁵⁸ Ibid., p. 105.

¹⁵⁹ Ibid., p. 102.

¹⁶⁰ Ibid., p. 104.

¹⁶¹ Ibid., p. 109.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Folkert Haanstra en Ria Veenstra, 'Heeft museumeducatie de jaren tachtig overleefd?' *Museumvisie* 14 (1990) nr. 1, p. 7.

¹⁶⁴ Folkert Haanstra, *Trendrapport museumeducatie*, Amsterdam 1996.

¹⁶⁵ Ibid., p. 25.

¹⁶⁶ Ibid., p. 27.

¹⁶⁷ Ibid., p. 26.

¹⁶⁸ Ibid.

4.3. ACTIVITEITEN MUSEUMEDUCATIE

In de musea worden PR-activiteiten door de bezuinigingen en het wegvallen van rijkssubsidies steeds belangrijker en de educatieve diensten krijgen midden jaren tachtig deze taak vaak toegewezen.¹⁶⁹ Meestal hadden de educatieve medewerkers al contact met culturele instellingen en schreven ze al persberichten, dus is de educatieve afdeling ook de logische keus om zich met deze zaken bezig te houden. Begin jaren negentig wordt public relations zo belangrijk dat de meeste grote musea speciale PR-medewerkers in dienst nemen, waardoor slechts in 15% van de grote musea het de educatieve medewerkers zijn die zich met PR-zaken bezighouden.¹⁷⁰ In middelgrote en kleine musea worden de PR-taken begin jaren negentig in de helft van de gevallen door de directie en conservatoren uitgevoerd.¹⁷¹

De educatieve afdeling houdt zich begin jaren negentig vooral met het geven van lezingen en rondleidingen bezig, maar ook met een nieuwe activiteit: het organiseren van commerciële evenementen.¹⁷² Door meer dan de helft van alle musea en driekwart van de grote musea worden evenementen, zoals een museumweekend, monumentendagen, taxatiedagen en ontmoetingen met kunstenaars, georganiseerd.¹⁷³ Haanstra geeft aan dat musea met deze evenementen vooral meer publiciteit willen krijgen en een ander publiek willen aantrekken.¹⁷⁴ Haanstra's onderzoek maakt niet duidelijk waarom deze taak juist onder museumeducatie valt.

4.4. DEELCONCLUSIE 1985-1995

Het welzijnsbeleid is midden jaren tachtig door de bezuinigingen verdwenen en de overheid stimuleert daarna vooral de economische waarde van musea. Educatie krijgt een veel minder belangrijke rol in de nota dan tien jaar eerder, want ook de 'recreatieve functie' van musea zou een middel moeten zijn om meer publiek naar de musea te halen.¹⁷⁵ Brinkman benadrukt in zijn nota de economische waarde van musea en daarbij maakt het niet uit of deze inkomsten worden verworven door educatie of door public relations. D'Ancona nuanceert deze visie en benadrukt het belang van de toegankelijkheid van de musea. Rijksmusea worden in 1990 door de overheid voor het eerst verplicht een publieksbeleid op te stellen.¹⁷⁶ Mede door het bezuinigingsbeleid van de overheid is de betekenis van het begrip 'museumeducatie' is na 1985 veranderd. De bezuinigingen treffen vooral de educatieve afdelingen van musea hard waarbij de educatieve tentoonstellingen verdwijnen en de afdeling educatie de taak krijgt om zoveel mogelijk publiek te trekken. Sommigen zijn zelfs van mening dat museumeducatie vervangen moet worden door PR-activiteiten. Het begrip 'museumeducatie' krijgt bij sommige musea in de late jaren tachtig en begin jaren negentig dezelfde slechte bijmaak die het in de jaren zestig ook al had: het begrip zou te opvoedend klinken. Musea proberen hierdoor het begrip te vermijden of de betekenis van het begrip te veranderen door als educatieve dienst commerciële evenementen te organiseren die voornamelijk als doel hebben het publiek te vermaken. Toch blijven sommige musea ook een

¹⁶⁹ Ibid., p. 49.

¹⁷⁰ Ibid., p. 50.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Ibid., p. 32.

¹⁷³ Ibid., pp. 32, 33.

¹⁷⁴ Ibid., p. 33.

¹⁷⁵ Ibid., p. 16.

¹⁷⁶ Ibid., p. 27.

positieve kijk houden op museumeducatie en proberen kunst toegankelijker voor het publiek te maken. Het begrip 'museumeducatie' heeft in deze periode dus meerdere betekenissen: educatie is het toegankelijk maken van kunst, educatie is het opvoedend informeren wat negatief wordt opgevat en educatie is het publiek vermaken door commerciële activiteiten te organiseren.

HOOFDSTUK 5: MUSEUMEDUCATIE TUSSEN 1995 EN 2010

Ondanks al de bezuinigingen van de jaren tachtig heeft het educatief werk een steevaste plek bij de Nederlandse musea ingenomen. Uit het trendrapport van 2008 blijkt 99% van de musea aan educatie te doen.¹⁷⁷ Zelfs 89% van alle musea noemt educatie in zijn beleidsplan de taak van het museum en driekwart van de musea vindt de publieksfunctie even belangrijk als het conserveren van de collectie.¹⁷⁸ Deze herwaardering van het educatief werk is ook te herkennen in de overheidsnota's vanaf 1995.

5.1. OVERHEIDSNOTA'S '95-'10

De nota *Investeren in Cultuur*, geeft een duidelijk beeld van het cultuurbeleid rond 1995. De toenmalige minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur Hedy d'Ancona, legt in de nota nadruk op de eenwording van Europa en de internationalisering van Nederland want volgens haar is een "bloeiend cultuurleven" nodig om de internationale positie van Nederland vast te houden.¹⁷⁹ Daarom vindt ze dat er meer geïnvesteerd moet worden in het toegankelijk maken van tentoonstellingen om zoveel mogelijk verschillende doelgroepen bij de musea te betrekken.¹⁸⁰ D'Ancona merkt op dat de musea die museumeducatie gebruiken een "groter en sociaal breder samengesteld publiek trekken".¹⁸¹ De toegankelijkheid van de tentoonstellingen moeten volgens D'Ancona worden bereikt door goed op de achtergrond en het kennisniveau af te stemmen.¹⁸² De subsidies zullen vooral gegeven worden aan musea die proberen nieuwe doelgroepen aan te trekken.¹⁸³

Vanaf de cultuurnota van 1997 *Pantser of ruggengraat* worden de musea ingedeeld bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap met de nieuwe minister Jo Ritzen.¹⁸⁴ De nota lijkt een vervolg op de nota *Investeren in Cultuur* en de nadruk wordt nog meer gelegd op de kwaliteit van de cultuur. Ritzen merkt dat jongeren met veel cultuuruitingen in aanraking komen en daarom zo vroeg mogelijk kennis moeten maken met musea om de waarde ervan goed te begrijpen.¹⁸⁵ Zij wil daarom de samenwerking met musea en scholen versterken en educatieve projecten subsidiëren die het museum profileren als een kenniscentrum voor het onderwijs.¹⁸⁶ Daarnaast worden educatieve activiteiten die de beleving van het museum proberen te versterken aangemoedigd door subsidie.¹⁸⁷ Ook mensen die net in Nederland zijn komen wonen, de zo genoemde 'Nieuwe Nederlanders', worden een belangrijke doelgroep. De kunstmusea moeten net zoals de volkenkundige en cultuurhistorische musea de veelzijdige ontwikkeling van de Nederlandse cultuur laten zien.¹⁸⁸ De overheid lijkt met zijn voorwaardenscheppend beleid zelfs invloed op de inhoudelijke kant van de musea te willen hebben. In 2005 gaat staatssecretaris Medy van der Laan in de nota *Bewaren om teweeg te brengen*

¹⁷⁷ Piet Hagenaars, *Museumeducatie in de praktijk. Trendrapport museumeducatie*, Utrecht 2008, p. 13.

¹⁷⁸ Ibid., p. 150.

¹⁷⁹ Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Investeren in Cultuur*, 1995, p. III.

¹⁸⁰ Ibid., p. 87.

¹⁸¹ Ibid., p. 43.

¹⁸² Ibid., p. 99.

¹⁸³ Ibid., p. 100.

¹⁸⁴ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Cultuurnota 1997-2000. Pantser of ruggengraat*, 1997.

¹⁸⁵ Ibid., p. 6.

¹⁸⁶ Ibid., p. 8.

¹⁸⁷ Ibid., p. 12.

¹⁸⁸ Ibid., p. 20.

verder en stelt dat alle musea meerdere perspectieven op cultuur, geschiedenis en identiteit moeten presenteren zodat de bezoeker tot zijn eigen conclusies kan komen.¹⁸⁹ Educatie is volgens Van der Laan het bewust inspelen op doelgroepen om de bezoeker de kans te geven zich te verdiepen, te reflecteren en te inspireren.¹⁹⁰ De nadruk op publieksparticipatie van begin jaren negentig lijkt in deze nota's alleen maar sterker te zijn geworden.¹⁹¹

5.2. DOELSTELLINGEN MUSEUMEDUCATIE

Annemarie Vels-Heijn, al vanaf de jaren zestig werkzaam bij het Rijksmuseum, vertelt in 1997 steeds meer het woord publieksbegeleiding te willen gebruiken in plaats van educatie omdat ze het publiek wel wijzer wil maken maar niet meer op de “zendingsgerichte manier” van vroeger.¹⁹² Deze interpretatie lijkt gedeeltelijk tegen de interpretatie van Ronald de Leeuw, toentertijd directeur van het Rijksmuseum, in te gaan die educatie beschrijft als ‘het sturen en produceren van kennis’.¹⁹³ Vels-Heijn ontkent het belang van kennisoverdracht niet, maar ze vindt het belangrijker dat de collectie toegankelijk wordt voor bezoekers met verschillende achtergronden.¹⁹⁴ Ook zij organiseert evenementen, zoals een kinderdag, maar wil dan wel dat het evenement gericht blijft op de inhoudelijke informatie.¹⁹⁵ Vels-Heijn is ervan overtuigd dat je kunt leren terwijl je plezier hebt. Ze wil niet dat bezoekers voorkennis nodig hebben om de tentoonstelling te kunnen snappen. In 2003 zijn ook andere musea het met de educatieve doelstellingen van Vels-Heijn eens. Het Van Abbemuseum heeft als educatieve doelstelling om de kunst toegankelijk te maken voor zoveel mogelijk publiek en wil daarmee iedereen bij de kunst betrekken.¹⁹⁶ Diana Wind, directrice van het Stedelijk Museum Schiedam, beziet het museum als ‘de nieuwe verzamelplaats van normen en waarden’ en wil ook de ontwikkelingen in normen en waarden tonen.¹⁹⁷ Voor haar is museumeducatie het geven van informatie om de kunst toegankelijk te maken. Het Museum Boijmans van Beuningen wil zich als een kenniscentrum profileren.¹⁹⁸ De doelstelling van het museum is haar publiek te verbreden en inzicht te geven in de kunst.

Daarnaast zijn er in 2003 musea waarbij de beleving van de bezoeker voorop staat. Dorothée Cannegieter, directrice van het Rijksmuseum Twenthe, wil in het museum de bezoeker een belevenis geven en daarmee

¹⁸⁹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Bewaren om teweeg te brengen*, 2005, pp. 7, 8.

¹⁹⁰ *Ibid.*, pp. 8, 14.

¹⁹¹ De cultuurnota's van 2001 *Cultuur als Confrontatie* en 2005 *Meer dan de som* bevestigen deze nadruk op publieksparticipatie ook. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Cultuurnota 2001-2004: Cultuur als Confrontatie*, 2000, p. 29. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Meer dan de som: cultuurnota 2005-2008*, 2004, p. 4.

¹⁹² Yvonne Jansen, ‘Musea moeten zich bij educatie hoeden voor schijnsuccesjes’, *Kunsten & Educatie* 6 (1997), p. 5.

¹⁹³ Andrike Barwegen, *Waar een wil is... een onderzoek naar het huidige educatiebeleid van beeldende kunstmusea*, Oss 2003, p. 53.

¹⁹⁴ Yvonne Jansen, ‘Musea moeten zich bij educatie hoeden voor schijnsuccesjes’, *Kunsten & Educatie* 6 (1997), p. 7.

¹⁹⁵ *Ibid.*, p. 8.

¹⁹⁶ Andrike Barwegen, *Waar een wil is... een onderzoek naar het huidige educatiebeleid van beeldende kunstmusea*, Oss 2003, p. 81.

¹⁹⁷ *Ibid.*, pp. 86, 87.

¹⁹⁸ *Ibid.*, p. 82.

zijn perceptie veranderen.¹⁹⁹ Ze streeft ernaar de bezoeker zelf te laten nadenken over de kunstwerken. Het Noordbrabants Museum en het Gemeentemuseum Den Haag vinden het belangrijk dat de bezoekers genieten van de collectie en de tentoonstellingen.²⁰⁰ Jan van Laarhoven, directeur van het Noordbrabants Museum, interpreteert museumeducatie als “alles wat bijdraagt om kennis en emotie over te dragen op de bezoekers”.²⁰¹ Ook bij Hans Locher, directeur van het Gemeentemuseum Den Haag, staat beleving centraal en daarom organiseert hij diverse educatieve activiteiten voor verschillende doelgroepen.²⁰²

Uit het trendrapport naar museumeducatie van Piet Hagenaars uit 2008 blijkt dat musea voor beeldende kunst het nog steeds zeer belangrijk vinden om de doelgroepen jongeren en “Nieuwe Nederlanders” die de overheid stimuleert, bij het museum te betrekken.²⁰³ De meeste musea lijken hierbij weer een ideologische instelling te krijgen, want ze willen door het museum ertoe bijdragen dat “Nieuwe Nederlanders” zich in Nederland en in het museum thuis voelen en dat ze geaccepteerd worden door de rest van de samenleving.²⁰⁴ Volgens de educatieve medewerkers is het belangrijke verschil met de ideologische instelling van de jaren zeventig dat de collectie altijd het uitgangspunt blijft en niet meer als hulpmiddel voor maatschappelijke thema’s wordt gebruikt.²⁰⁵ Naast de aandacht aan deze doelgroepen wordt ‘het overdragen van kennis en inzicht’ en ‘het vergroten van plezier in het bezoek’ als belangrijkste educatieve doelstellingen gezien. De geïnterviewde educatiemedewerkers noemen informeren bijna nooit als de voornaamste taak, maar als een middel om een andere doelstelling te bewerkstelligen, zoals de toegankelijkheid voor alle doelgroepen.²⁰⁶ Daarbij proberen ze in de tentoonstelling voor een persoonlijke benadering van de bezoekers te kiezen, bijvoorbeeld een audiotour met meerdere opties, zodat bezoekers hun eigen betekenis aan het museumbezoek kunnen geven en zich bij het museum betrokken voelen: “Mensen moeten zich betrokken voelen bij het museum en dat kan alleen maar door ze een goede ervaring te geven.”²⁰⁷ Het lijkt er op dat in 2007 de musea hun doelstellingen afstemmen op het overheidsbeleid. Toch schrijft Hagenaars in het trendrapport: “We proberen natuurlijk wel op trends en ontwikkelingen mee te varen en dat valt uiteindelijk vaak samen met de subsidiestromen, maar we laten ons er niet door leiden.”²⁰⁸

5.3. ACTIVITEITEN MUSEUMEDUCATIE

Bij de meeste musea is er een aparte PR-afdeling gekomen.²⁰⁹ Toch geven veel educatieve medewerkers aan dat hun takenpakket de laatste jaren weer is uitgedijd, want ze worden steeds meer bij projectteams van

¹⁹⁹ Ibid., p. 89.

²⁰⁰ Ibid., pp. 83, 98.

²⁰¹ Ibid., pp. 53, 83.

²⁰² Ibid., p. 98.

²⁰³ Piet Hagenaars, *Museumeducatie in de praktijk. Trendrapport museumeducatie*, Utrecht 2008, p. 154. In dit onderzoek zijn de uitspraken van de educatieve medewerkers vaak anoniem in het rapport opgenomen. Wel staat er vaak bijgeschreven met wat voor collectie de medewerkers werken. De uitspraken die in deze alinea zijn gebruikt, zijn allemaal afkomstig van medewerkers van een kunstmuseum.

²⁰⁴ Ibid., p. 83.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Ibid., p. 78.

²⁰⁷ Ibid., pp. 79, 81.

²⁰⁸ Ibid., p. 75.

²⁰⁹ Ibid., p. 73.

tentoonstellingen betrokken en krijgen zodoende weer meer met presentatie en marketing te maken krijgen.²¹⁰ Ook de diversiteit aan middelen die de educatieve afdeling tot zijn beschikking heeft neemt toe. In de musea worden nieuwe media gebruikt zoals video's, dvd's en computers met touchscreen. Deze nieuwe media hebben de populariteit van klankbeelden onderuit gehaald, want waar in 1996 nog de helft gebruikmaakte van deze klankbeelden, is dit in 2007 nog maar in 4% van de musea het geval.²¹¹ Toch bieden musea nog vaak de gebruikelijke vormen van educatie aan, want de rondleidingen blijven nog altijd populair en ook worden er in 70% van de musea evenementen georganiseerd.²¹² Vooral kleinere musea organiseren deze in 2007 vaker dan in 1997.

5.4. DEELCONCLUSIE 1995-2010

Vanaf de cultuurnota van 1997 *Pantser of ruggengraat* worden de musea ingedeeld bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en daarmee willen D'Ancona en Ritzen educatie weer verbinden met het museum en toegankelijk maken voor specifieke doelgroepen, zoals de "Nieuwe Nederlanders" en de jeugd. Daarnaast worden educatieve activiteiten gestimuleerd die de beleving van de bezoekers in het museum versterken. Ook moeten kunstmusea net zoals de volkenkundige en cultuurhistorische musea een veelzijdige ontwikkeling van de Nederlandse cultuur laten zien.²¹³ De overheid lijkt met zijn voorwaardenscheppend beleid zelfs invloed op de inhoudelijke kant van de musea te willen hebben. Van der Laan is het ook met deze visie eens en volgens haar moet educatie bewust inspelen op doelgroepen om de bezoekers de kans te geven zich te verdiepen, te reflecteren en te inspireren.²¹⁴ Het is opvallend dat al deze musea educatieve doelstellingen beogen die ook door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap worden aangeraden. De toegankelijkheid voor meerdere doelgroepen, de nadruk op een goede ervaring en het laten reflecteren door meerdere perspectieven worden door meerdere musea als hun educatieve doelstellingen aangehaald. Het lijkt erop dat in 2007 de musea hun doelstellingen afstemmen op het overheidsbeleid en hierbij lijkt ook het opvoedende informerende karakter van museumeducatie weer in opmars te zijn. De educatieve medewerkers ontkennen hierbij weer ideologisch te zijn zoals in de jaren zeventig, maar "Nieuwe Nederlanders" laten thuisvoelen door maatschappelijke thema's te behandelen lijkt verdacht veel op het welzijnsbeleid van de jaren zeventig. Museumeducatie betekent van 1995 tot 2010 het toegankelijk maken van het museum voor speciale doelgroepen door een beleving te creëren en meerdere perspectieven te bieden.

²¹⁰ Ibid., p. 72.

²¹¹ Ibid., p. 160.

²¹² Ibid., p. 162.

²¹³ Ibid., p. 20.

²¹⁴ Ibid., pp. 8, 14.

HOOFDSTUK 6: DE ACTUELE SITUATIE VAN HET BEGRIP MUSEUMEDUCATIE

Ook heden ten dage is het begrip ‘museumeducatie’ nog diepgeworteld in het Nederlandse museale stelsel. Dit blijkt uit de gegevens van de vijftig musea die voor dit onderzoek zijn geanalyseerd (zie bijlage ‘Gegevens actuele situatie van het begrip educatie in de Nederlandse musea’) want elk van deze musea gebruikt het begrip ‘educatie’ in zijn beleidsplan.²¹⁵ Ook is er in 84% van de geanalyseerde musea een speciale afdeling of medewerker aanwezig die voor educatie verantwoordelijk is.²¹⁶ Bij grote tot middelgrote musea worden de educatieve medewerkers vaak ondergebracht in de afdelingen ‘publiekszaken’ zoals bij het Haags Historisch Museum of ‘educatie & publieksbegeleiding’ zoals bij Museum Boijmans Van Beuningen.²¹⁷ Ook bij kleinere musea is er vaak budget om een educatief medewerker in dienst te nemen, maar deze nemen vaak ook andere taken op zich zoals marketing bij Museum van Bommel van Dam of publieksbemiddeling zoals bij Stedelijk Museum Schiedam.²¹⁸ Toch is de financiële situatie van veel Rijksmusea en overheidsmusea sinds 2010 flink veranderd. In 2008 komt Nederland in een recessie terecht en ook op de museumsector moet bezuinigd worden. Dit heeft gevolgen voor het cultuurbeleid van de overheid en ook voor de museale beleidsplannen.

6.1. HET BELEID VAN HALBE ZIJLSTRA 2010–2012

In 2010 is Halbe Zijlstra aangesteld als staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en in 2011 publiceert hij de nota *Meer dan kwaliteit*.²¹⁹ In deze nota wordt de economische waarde van cultuur en musea benadrukt door te wijzen op het toenemende aantal toeristen in Nederland dat de musea bezoeken.²²⁰ Ook zou cultuur mensen kunnen inspireren en daardoor de creativiteit van de maatschappij kunnen stimuleren.²²¹ Toch moet het cultuurbeleid van de overheid volgens Zijlstra drastisch veranderen omdat de samenleving zou zijn geprivatiseerd.²²² Culturele instellingen moeten flexibeler zijn en daardoor minder afhankelijk van de overheid worden. Wel blijft de landelijke culturele infrastructuur de verantwoordelijkheid van de Rijksoverheid en ook de gemeentes blijven verantwoordelijk voor de financiering van de conservering van gemeentelijke collecties van musea.²²³ Naast de invoering van fikse bezuinigingen verzwaart Zijlstra de voorwaarden om voor subsidie in aanmerking te komen. Zo moet een culturele instelling een groot en gevarieerd publiek hebben, minstens 21,5% van de inkomsten zelf genereren, internationaal belangrijk zijn, zich focussen op de specifieke regio waarin zij zich bevindt en toegankelijk zijn voor kinderen en jongeren.²²⁴

Vooraf de laatste voorwaarde, toegankelijk zijn voor kinderen en jongeren, zal gevolgen hebben voor het cultuurbeleid rondom museumeducatie. Er is in de nota geen aandacht meer voor het toegankelijk maken

²¹⁵ Zie bijlage kolom ‘Welke doelstelling wordt voor educatie gehanteerd?’

²¹⁶ Zie bijlage kolom ‘Naam museum en naam betrokken afdeling’.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Biografie van Halbe Zijlstra, <<https://www.vvd.nl/mensen/13/halbe-zijlstra>> (22 december 2016).

²²⁰ Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Meer dan kwaliteit*, 2011, p. 2.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid.

²²³ Ibid., p. 4.

²²⁴ Ibid., pp. 11, 12.

voor specifieke doelgroepen zoals de “Nieuwe Nederlanders” uit het cultuurbeleid van Jo Ritzen.²²⁵ Zijlstra is van mening dat cultuureducatie de jeugd tot creativiteit moet inspireren en hun historisch bewustzijn moet vergroten en dat zou het belangrijkste zijn voor de ontwikkeling van de samenleving.²²⁶ De nota hecht veel meer waarde aan het versterken van de samenwerking tussen musea en basisscholen.²²⁷ Het programma ‘Cultuureducatie met kwaliteit’ dat in 2011 van start is gegaan, zou de samenwerking tussen museum en school moeten bevorderen.²²⁸ Ook moeten musea volgens de nota hun educatieve doelstellingen vastleggen in de aanvraag voor subsidie.²²⁹

6.2. HET BELEID VAN JET BUSSEMAKER 2012–HEDEN

Op dit moment is Jet Bussemaker minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en ze heeft samen met staatssecretaris Sander Dekker in 2013 de museumnota *Samen werken Samen sterker* uitgebracht.²³⁰ Zij zijn van mening dat musea bijdragen aan de ontwikkeling van de Nederlandse identiteit door het vertellen van verhalen uit de collectie aan het publiek.²³¹ De verhalen zouden het verleden duidelijk maken en de bezoeker actuele maatschappelijke ontwikkelingen laten ontdekken, wat museumeducatie een grotere rol in het cultuurbeleid biedt dan bij Zijlstra het geval was.²³² Educatie betekent voor Bussemaker ‘het overdragen van kennis en inzicht, maar ook het aanleren van creatieve vaardigheden en plezier beleven aan kennis en schoonheid’.²³³

Bussemaker zet de visie van Zijlstra gedeeltelijk voort want ook in de nota *Samen werken Samen sterker* wordt er nadruk op creativiteit gelegd.²³⁴ Creativiteit is volgens Bussemaker belangrijk voor het bedenken van innovatieve oplossingen en het ontplooiën van talent.²³⁵ Daarnaast is Bussemaker van mening dat de musea onafhankelijk van de overheid moeten kunnen zijn.²³⁶ De door Zijlstra geplande bezuinigingen heeft Bussemaker gedeeltelijk voortgezet en daardoor is sinds 2013 200 miljoen door de Rijksoverheid bezuinigd en door de gemeenten 250 miljoen.²³⁷ Toch wil Bussemaker, in tegenstelling tot Zijlstra, liever minder voorwaarden aan musea stellen en zoekt ze een andere manier om haar visie bij musea te stimuleren: “Ik zie

²²⁵ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Cultuurnota 1997-2000: Pantser of ruggengraat*, 1997, p. 12.

²²⁶ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Meer dan kwaliteit*, 2011, p. 7.

²²⁷ *Ibid.*, p. 8.

²²⁸ Cultuur met kwaliteit, ‘Jij de creatieve en ik de praktische kant’, jaartal onbekend, <<http://www.cultuureducatiemetkwaliteit.nl/verhaal/jij-de-creatieve-en-ik-de-praktische-kant/>> (22 december 2016).

²²⁹ *Ibid.*, p. 8.

²³⁰ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Samen werken samen sterker*, 2013.

²³¹ *Ibid.*, p. 2.

²³² Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Ruimte voor cultuur: uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020*, juni 2015, p. 26.

²³³ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Samen werken Samen sterker*, 2013, p. 4.

²³⁴ *Ibid.*, p. 2.

²³⁵ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*, 2013, p. 3.

²³⁶ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Kamerbrief Cultuurstelsel 2017-2020*, 2013, p. 1.

²³⁷ Karolien Knols, Nanda Troost, ‘Kunstenaar werkt weer voor een hongerloontje’, *De Volkskrant*, 22 januari 2016.

meer in het belonen van goede initiatieven dan in straffen.”²³⁸ Daarom heeft Bussemaker extra geld vrijgemaakt om projecten op het gebied van samenwerking en educatie te stimuleren, zodat het initiatief vanuit de musea blijft komen.²³⁹ Daarnaast is ze in 2015 samen met de Nederlandse Museumvereniging gestart met een *taskforce*: een aantal experts die in dit geval voorbeelden van museumeducatie onderzoeken en advies geven. Deze *taskforce* richt zich op educatie voor het primaire onderwijs.²⁴⁰ Vooral de samenwerking tussen de musea en de basisscholen moet volgens Bussemaker beter en daarom heeft ze, in samenwerking met de *taskforce*, een prijs voor het beste educatieve project uitgelooft. In 2015 is deze prijs aan het Kröller-Müller Museum uitgereikt voor het basisschoolprogramma ‘Elke dag kunst’.²⁴¹ Het betreft een kalender waarin dagelijks door spelletjes een ander kunstwerk in het onderwijs verwerkt kon worden. De *taskforce* heeft de inzendingen beoordeeld en preef vooral de vermenging van kunst met andere schoolvakken zoals geschiedenis en aardrijkskunde en bood mogelijkheden om musea samen te laten werken met de scholen en gemeentes.²⁴² In het cultuurbeleid van Bussemaker krijgt de doelgroep scholieren nog steeds de meeste nadruk maar als er daarvoor genoeg aanbod is, mogen er ook “nieuwe publieksgroepen” gestimuleerd worden.²⁴³ Bussemaker legt niet uit welke publieksgroepen zij bedoelt, maar ze prijst bijvoorbeeld in het NRC Handelsblad het project ‘Onvergetelijk Stedelijk’ voor alzheimerpatiënten.²⁴⁴

6.3. DOELSTELLINGEN MUSEUMEDUCATIE

Uit een enquête van de Museumvereniging uit 2012 blijkt dat vooral gemeentelijke musea last hebben gehad van de bezuinigingen van de overheid.²⁴⁵ Driekwart van alle gemeentelijke musea heeft te maken gehad met subsidiekortingen, waarbij bijna een derde meer dan 15% aan subsidie werd gekort.²⁴⁶ Bij de musea die moesten bezuinigen horen kleine musea zoals het Mondriaanhuis, maar ook grotere musea zoals het Boijmans Van Beuningen.²⁴⁷ Het belang van museumeducatie wordt zelfs tijdens bezuinigingstijden bij musea erkend. In het Museum Boijmans Van Beuningen is bijvoorbeeld pas weer een conservator educatie aangenomen.²⁴⁸ Ook werden er kunstmusea, zoals Museum Jan Cunen, bijna geheel gekort in hun subsidie,

²³⁸ Claudia Kammer, ‘Wel beweging, geen aardverschuiving in museumwereld’, *NRC Handelsblad* 10 juni 2013.

²³⁹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Ruimte voor cultuur: uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020*, juni 2015, p. 26.

²⁴⁰ Museumvereniging, *In musea komt onderwijs tot leven*, 2015.

²⁴¹ Eric Wendel, ‘Kröller-Müller wint Museumeducatie Prijs’, *Algemeen Nederlands Persbureau* 14 oktober 2015.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Ruimte voor cultuur: uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020*, juni 2015.

²⁴⁴ Claudia Kammer, Pieter van Os, ‘Kunst krijgt beetje geld terug van bezuinigingen. Nieuwsanalyse visie op kunst Bussemaker’, *NRC Handelsblad* 12 juni 2013.

²⁴⁵ Museumvereniging, *De gevolgen van de bezuinigingen op musea*, 2012, p. 5.

²⁴⁶ Ibid., p. 5.

²⁴⁷ Amersfoort in C, Jaarrekening 2012, 2012, p. 9. Anoniem, ‘Collegebesluit gemeente Rotterdam: minder geld voor het museum’, 6 september 2012, <<http://www.boijmans.nl/nl/10/persberichten/pressitem/346#zeuljcW3dTTIQW77.97>> (22 december 2016)

²⁴⁸ Wieteke van Zeil, ‘Ex-factor’, *De Volkskrant* 5 september 2013.

waardoor het met sluiten werd bedreigd.²⁴⁹ Het museum mocht toch blijven, waarbij hun voorttrekkersrol op het gebied van educatie werd benadrukt.²⁵⁰

Tegenwoordig is ‘het willen overdragen van kennis en inzicht’ de meest voorkomende educatieve doelstelling van alle geanalyseerde musea. In de beleidsplannen of op de website van de geanalyseerde musea blijken vele musea het belangrijk te vinden museumeducatie door kennis en inzicht te verspreiden.²⁵¹ Zelfs 41 van de 50 (82%) musea hebben ‘het willen overdragen van kennis en inzicht’ als educatieve doelstelling, maar in de meeste gevallen zijn er meerdere doelstellingen aanwezig die even belangrijk zijn, zoals ‘het willen inspireren’ of ‘maatschappelijk betrokken willen zijn’.²⁵² 18 musea (36%) richten zich op educatief gebied volledig op het overdragen van kennis en inzicht.²⁵³ Musea die alleen deze educatieve doelstelling hebben, zijn vooral kunstmusea die ook een zeer duidelijk historisch compartiment hebben, zoals het Haags Historisch Museum. Zij bezien zichzelf als het instituut dat de geschiedenis van Den Haag door de collectie (inter)nationaal betekenis kan geven en daardoor wil het museum vooral op een toegankelijke wijze de bezoekers wat laten leren over de collectie.²⁵⁴ Het Katwijkse Museum, het Liemers Museum en het Purmerends Museum hebben een soortgelijke doelstelling.²⁵⁵ Daarnaast zijn er musea die een specifieke kunstenaar of periode centraal stellen en het belangrijk vinden dat deze kennis wordt overgedragen. Zoals bij het Anton Pieck Museum, waarbij het museum zich tot doel heeft gesteld om de “veelzijdigheid van de kunstenaar Anton Pieck” te tonen en zoveel mogelijk informatie over hem te verstrekken.²⁵⁶ Andere voorbeelden van musea die voornamelijk kennis en inzicht willen overdragen zijn het Museum Oud Amelisweerd, het Cobra Museum voor Moderne Kunst en het Mauritshuis.²⁵⁷

Daarnaast lijkt een populaire nieuwe doelstelling te zijn ontstaan. Iets meer dan een derde van de musea (36%) geeft in het beleidsplan aan mede als doel te hebben het publiek te willen inspireren. Deze musea willen de bezoeker vooral tot nieuwe ideeën en creativiteit aanzetten. Volgens Catrien Schreuder, hoofd educatie bij het Boijmans Van Beuningen, kan kunst verrijkend werken en zorgen voor nieuwe ideeën.²⁵⁸ Ook het Groninger Museum is het met Schreuder eens: “Een bezoek aan het museum biedt jongeren kennis en inspiratie over kunst, vormgeving, architectuur, geschiedenis en erfgoed.”²⁵⁹ Edwin Jacobs, tot 2016 directeur van het Centraal Museum, heeft zelfs het hele beleid van het museum op het inspireren van de bezoekers gericht. Hij beziet het Centraal Museum als een educatieve instelling die erop gericht is om bezoekers te inspireren en nieuwe ideeën en kennis te laten opdoen.²⁶⁰ Jacobs neemt de museale werkplaats,

²⁴⁹ Joost Goutziers, ‘Sluiten, daar krijgen we heel veel spijt van’, *Brabants Dagblad* 4 juni 2013.

²⁵⁰ Gerrit van den Hoven, ‘Jan Cunen richt zich meer op de romantiek’, *Brabants Dagblad*, 11 december 2014. Joost Goutziers, ‘Sluiten van Jan Cunen? Nee, samenwerken!’, *Brabants Dagblad* 12 april 2013.

²⁵¹ Zie bijlage kolom ‘Welke doelstelling wordt voor educatie gehanteerd?’

²⁵² Ibid.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Haags Historisch Museum beleidsplan 2013-2016, p. 4.

²⁵⁵ Zie bijlage kolom Katwijkse Museum, Liemers Museum, Purmerends Museum.

²⁵⁶ Anton Pieck beleidsplan 2010-2015, p. 3.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ Caya Forman, ‘Museum gaat op kinderjacht: cd en speciale audiotour voor jeugd maakt kunst leuker’, *Haarlems Dagblad* 4 januari 2014.

²⁵⁹ Judith Katstra, ‘Groninger Museum gratis voor jeugd’, *Algemeen Nederlands Persbureau* 16 augustus 2016.

²⁶⁰ Edwin Jacobs, ‘Learning by Doing’, in: *The Museum as a Workshop*, Utrecht 2014, p. 9.

die al sinds de jaren vijftig een bekend educatief fenomeen in musea is, als uitgangspunt voor het beleid van het Centraal Museum.²⁶¹ Bij elke tijdelijke tentoonstelling wordt een nieuwe werkplaats geproduceerd waarbij bezoekers, jong en oud, met creatieve activiteiten kunnen meedoen.²⁶² Het is de taak van de educatiemedewerkers om het werkplaatsconcept passend te maken bij het thema van de tijdelijke tentoonstelling.²⁶³ Met de werkplaatsen probeert het Centraal Museum een ervaring te bieden waarbij creativiteit en experiment voorop staan.²⁶⁴ Ook Museum Van Bommel Van Dam heeft de werkplaats als visie. Directeur Bernard Ellenbroek zegt dat Museum Van Bommel Van Dam meer open en uitnodigend moet worden en daarom “meer een werkplaatskarakter” moet krijgen met aandacht voor regionale kunstenaars en jonge talenten.²⁶⁵

Tot slot zijn er een paar educatieve doelstellingen die relatief weinig voorkomen. Terwijl educatieve afdelingen in het onderzoek van Hagens uit 2008 zeggen het nog zeer belangrijk te vinden om de bezoekers te vermaken of een belevenis te bieden wordt dit bij musea voor beeldende kunst weinig tot educatief doel gesteld.²⁶⁶ Uit de beleidsplannen blijkt dat musea het nog wel belangrijk vinden om een belevenis te bieden, maar dit wordt bijna niet meer onder de verantwoording van de afdeling educatie gerekend.²⁶⁷ In het Van Abbemuseum is dit bijvoorbeeld de verantwoordelijkheid van de marketing afdeling en moet er vooral een beleving worden gecreëerd door gastvrijheid van de gastheren en -vrouwen, de presentatiewijze van de tentoonstellingen en de randprogrammering.²⁶⁸ Ook willen sommige musea een eigen mening bij de bezoekers bevorderen. Deze doelstelling wordt door 12% van de musea gehanteerd.²⁶⁹ Het Van Abbemuseum schrijft bijvoorbeeld in zijn beleidsplan: “Daarnaast wil het in zijn presentaties kunst tonen die niet bevestigt maar uitdaagt tot reflectie en discussie.”²⁷⁰ Ook het Groninger Museum schrijft in zijn beleidsplan dat het de bezoeker wil uitdagen tot eigen meningsvorming en vindt dat educatie “het bestaande verwachtingspatroon” in beweging moet brengen.²⁷¹ Deze doelstelling is al sinds de jaren vijftig en zestig nauwelijks meer aan bod gekomen. Willem Sandberg, in de jaren vijftig, en Cor Blok, in de jaren zestig, wilden bijvoorbeeld dat de bezoeker een eigen mening over kunst vormde.²⁷² In de actuele situatie lijkt deze doelstelling weer terug te komen. Daarnaast vindt 10% procent van de musea dat educatie zich moet

²⁶¹ Petra Clarijs, ‘De kinderwerkplaats in het Stedelijk Museum te Amsterdam’, *Bulletin KNOB* 6 (1954) nr.7, pp. 218, 219.

²⁶² Edwin Jacobs, ‘Learning by Doing’, in: *The Museum as a Workshop*, Utrecht 2014, p. 9.

²⁶³ Centraal Museum, *Interpretatie beleidsplan 2012-2015*, p. 23.

²⁶⁴ Edwin Jacobs, ‘Introduction’, in: *The Museum as a Workshop*, Utrecht 2014, p. 2.

²⁶⁵ Harry Lucker, ‘Museum treedt naar buiten’, *De Limburger* 29 januari 2016.

²⁶⁶ Piet Hagens, *Museumeducatie in de praktijk. Trendrapport museumeducatie*, Utrecht 2008, p. 154.

²⁶⁷ Zie bijlage kolom ‘Welke doelstelling wordt voor educatie gehanteerd?’

²⁶⁸ Van Abbemuseum, *Van Abbemuseum. Transparant & verspreid. Voor kunst & samenleving, beleidsplan 2013-2017*, 2012, p. 29.

²⁶⁹ Ibid., p. 29.

²⁷⁰ Ibid., p. 21.

²⁷¹ Groninger Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, Groningen 2013, p. 19.

²⁷² Ank Leeuwen *Willem Sandberg. Portret van een kunstenaar*, 2004, p. 96. Cor Blok, *Doolhof of museum. Een leidraad voor museumbezoekers*, Bussum 1965, pp. 58-59.

bezighouden met een maatschappelijke taak, zoals bezoekers laten nadenken over maatschappelijke vraagstukken.²⁷³

6.4. ACTIVITEITEN MUSEUMEDUCATIE

Waar in de jaren negentig nog evenementen bij de afdeling educatie werden betrokken, hebben deze activiteiten in de actuele situatie bij sommige musea een eigen afdeling gekregen. Zo is er in de Hermitage Amsterdam een speciale medewerker 'publieksprogrammering' die deze taken behartigt en bij het Mondriaanhuis een PR-medewerker die deze evenementen organiseert.²⁷⁴ De afdeling educatie lijkt zich meer met de traditionele educatieve activiteiten bezig te houden, want bij elk van de vijftig musea die in dit onderzoek zijn geanalyseerd, zijn museumlessen voor scholen door de educatieve afdeling beschikbaar gesteld.²⁷⁵ Hierbij horen ook vaak andere traditionele activiteiten, zoals rondleidingen, lezingen en workshops.²⁷⁶ De opkomst van de "werkplaatsvisie" zorgt ervoor dat de werkplaatsen weer volop in de musea aanwezig zijn. Alle grote kunstmusea, zoals het Rijksmuseum, het Stedelijk Museum Amsterdam, het Groninger Museum en het Gemeentemuseum Den Haag, hebben speciale werkruimtes waarin bezoekers van alle leeftijden zich creatief kunnen ontplooien.²⁷⁷

Het is opvallend dat er op educatief gebied tegenwoordig steeds meer samenwerkingsprojecten tussen musea zijn waarbij hetzelfde aanbod bij meerdere musea te vinden is. Een voorbeeld hiervan is 'The Big Draw' waaraan veel musea, zoals het Van Gogh Museum, Teylers Museum, Museum de Lakenhal, Museum het Valkhof en het Rijksmuseum, meedoen. Hierbij worden er tekenspullen in het museum uitgedeeld om tekenen in het museum te stimuleren.²⁷⁸ Annemies Broekgaarden, hoofd Publiek en Educatie van het Rijksmuseum wil hiermee het museum "als een bron van creativiteit" laten ervaren.²⁷⁹ Ook in verband met rondleidingen voor speciale doelgroepen wordt samengewerkt. Het FOAM heeft in 2016 het project 'Museum in Gebaren' gestart waarbij doven worden opgeleid tot museumgids voor de Amsterdamse musea.²⁸⁰ Maren Siebert, hoofd afdeling educatie in het FOAM, merkt op dat de Nederlandse gebarentaal een visuele taal is die anders functioneert dan geschreven taal.²⁸¹ Door deze speciale rondleidingen wordt het museum toegankelijker voor dove en slechthorende bezoekers. Ook het Stedelijk Museum Amsterdam en het Van Abbemuseum hebben samengewerkt om een speciaal programma voor Alzheimerpatiënten,

²⁷³ Zie bijlage kolom 'Welke doelstelling wordt voor educatie gehanteerd?'

²⁷⁴ Het Hermitage, contactgegevens publieksprogrammering:

<http://www.hermitage.nl/nl/organisatie/team.htm> (22 december 2016), Het Mondriaanhuis, contactgegevens PR/marketing & randprogrammering: <https://mondriaanhuis.nl/contact> (22 december 2016).

²⁷⁵ Zie bijlage kolom 'Welke doelstelling wordt voor educatie gehanteerd?'

²⁷⁶ Zie bijlage kolom 'Welke activiteiten vallen volgens het museum onder educatie?'

²⁷⁷ Tineke Reijnders, Antje von Graevenitz, 'Museumeducatie in Nederland: luisteren naar Victory Boogie Woogie', *De Groene Amsterdammer* 7 januari 2015.

²⁷⁸ Campaign for Drawing, 'The Big Draw', <http://www.campaignfordrawing.nl/the-big-draw/> (22 december 2016)

²⁷⁹ Sandra Kooke, 'Tekenen eens een schilderij na: wie tekent, kijkt beter', *Trouw* 26 oktober 2015.

²⁸⁰ FOAM, 'Musea in gebaren', <https://www.foam.org/nl/over-ons/samenwerkingsprojecten/musea-in-gebaren> (22 december 2016).

²⁸¹ Joris Belgers, 'Musea maken zich verstaanbaar voor dove bezoekers', *Trouw* 1 september 2016.

‘Onvergetelijk Stedelijk’ en ‘Onvergetelijk van Abbe’, te ontwikkelen.²⁸² Dit programma hebben ze later ook bij tien andere musea opgezet, zoals bij het Singer Laren, Drents Museum en Museum Boijmans van Beuningen.²⁸³ Daarnaast nemen musea ook zelf het initiatief om speciale rondleidingen te organiseren, zoals voor mensen die Nederlands als tweede taal leren (NT2-cursisten genoemd).²⁸⁴ Ook voor blinden hebben musea speciale rondleidingen gemaakt. Zo heeft het Van Gogh Museum de workshop ‘Van Gogh op gevoel’ waarbij schilderijen zijn gereproduceerd met een 3D-scan.²⁸⁵ De deelnemers mogen de reproducties aanraken waardoor ze een idee krijgen van de compositie. Helaas hebben vaak alleen de grote en middelgrote musea de middelen om deze speciale rondleidingen te organiseren.

Ondanks dat er zoveel educatieve projecten voor volwassenen bestaan, lijkt 42% van de musea educatie alleen maar te beschouwen als een activiteit voor de jeugd. Kleine musea, zoals het Fries Museum en het Katwijkse Museum, maar ook grotere musea, zoals het Teylers Museum en Museum Catharijneconvent, verbinden educatie in hun beleidsplannen en op hun websites alleen aan de activiteiten die zij voor scholen aanbieden.²⁸⁶ In de beleidsplannen richten deze musea zich bij de bespreking van museumeducatie alleen maar op het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en soms het hoger onderwijs. Een ander voorbeeld hiervan is Museum het Valkhof dat in zijn beleidsplan zijn educatieve doelstelling als volgt omschrijft: “Leerlingen uit basis- en voortgezet onderwijs leren kijken en kunst en cultureel erfgoed laten ervaren en hun zo de waarde van kunst bijbrengen.”²⁸⁷ Ondanks dat de meeste van deze musea ook een aanbod hebben voor volwassenen, groeperen zij deze rondleidingen, workshops of lezingen niet onder educatie. Zo zijn de rondleidingen voor volwassenen bij De Hallen Haarlem en het Frans Hals Museum onderdeel van de afdeling publieksbegeleiding.²⁸⁸ Een klein gedeelte van deze musea erkent het bestaan van volwasseneneducatie, maar kiest ervoor zich te richten op de jeugd. De Hallen Haarlem en het Frans Hals Museum schrijven bijvoorbeeld in hun beleidsplan: “Educatie behoort tot de kerntaken en het museum heeft dan ook een goede reputatie en gedegen traditie op dit gebied. De focus hierbij ligt op kinderen en jongeren, niet op volwassenen.”²⁸⁹ Hierdoor blijft de vraag of 42% van de musea werkelijk het begrip ‘museumeducatie’ uitsluitend voor de jeugd reserveert of zich alleen zo profileert.

De nadruk op het onderwijs wordt ook duidelijk als er naar de websites van de geanalyseerde musea wordt gekeken. Op de websites wordt het begrip ‘museumeducatie’ opvallend weinig gebruikt. Maar liefst 68% van de geanalyseerde musea gebruikt het begrip ‘educatie’ niet op hun website om de educatieve activiteiten aan te duiden.²⁹⁰ Een veel gebruikt alternatief is het woord ‘onderwijs’: van de 34 musea die het begrip ‘educatie’ niet

²⁸² Van Abbemuseum, ‘Alzheimer programma’, <<https://vanabbemuseum.nl/educatie/special-guests/alzheimer-programma/>> (22 december 2016).

²⁸³ Anoniem, ‘Museum Boijmans van Beuningen maakt kunst toegankelijk voor mensen met dementie’, 18 september 2015, <<http://www.boijmans.nl/nl/10/persberichten/pressitem/540#4QeJRRXIjGBDeRe.97>> (22 december 2016).

²⁸⁴ Zie bijlage kolom ‘Welke doelstelling wordt voor educatie gehanteerd?’

²⁸⁵ Joke Beeckmans, ‘Slechtziend: voelen aan kunst’, *NRC Handelsblad* 19 maart 2015.

²⁸⁶ Zie bijlage kolom ‘Welke doelstelling wordt voor educatie gehanteerd?’

²⁸⁷ Museum het Valkhof beleidsplan 2013-2016, p. 5.

²⁸⁸ Frans Hals Museum en De Hallen Haarlem, *Beleidsplan 2016*, Haarlem 2015, p. 36. Museum Dr8888, *Jaarverslag 2015*, Drachten 2016, p. 61.

²⁸⁹ Frans Hals Museum en De Hallen Haarlem, *Beleidsplan 2016*, Haarlem 2015, p. 37.

²⁹⁰ Zie bijlage kolom ‘Hoe wordt educatie op de website gepresenteerd?’

op hun website gebruiken, gebruiken twintig musea (40% van alle musea) het woord ‘onderwijs’ daarvoor in de plaats.²⁹¹ Dit wordt zowel gedaan door musea die zich uitsluitend richten op de jeugd als door musea die activiteiten voor volwassenen met educatie verbinden.²⁹² De musea die zich alleen maar richten op de jeugd groeperen meestal al hun educatieve doelstellingen onder het kopje ‘onderwijs’. Degene die ook educatieve activiteiten voor volwassenen organiseren, groeperen deze onder een andere kop zoals ‘Bezoek ons’ bij het Singer Laren of ‘Tentoonstellingen & activiteiten’ bij het Museum Boijmans Van Beuningen. Deze twintig geanalyseerde musea verklaren nergens op hun website of in hun beleidsplan waarom zij het begrip ‘museumeducatie’ wel in hun beleidsplan gebruiken maar niet op hun website.

6.5. DEELCONCLUSIE ACTUELE SITUATIE

De betekenis van museumeducatie lijkt in de actuele situatie ten opzichte van het verleden te zijn veranderd. De overheid wil dat de musea zich onafhankelijker opstellen, maar Bussemaker zal subsidies blijven verlenen aan musea die educatie gebruiken als een middel om de jeugd te onderwijzen. Hierbij vindt ze het belangrijk dat de creativiteit van de jeugd wordt gestimuleerd. Bij de musea is er, naast de klassieke educatieve doelstelling ‘het overdragen van kennis en inzicht’, een nieuwe veelvoorkomende doelstelling ontstaan: de bezoeker willen inspireren tot nieuwe ideeën en creativiteit. Een andere opmerkelijke ontwikkeling is dat bijna de helft van de musea zich met educatie richt op de jeugd, aangezien in de voorgaande tijdsperiodes educatie vooral als een middel werd gezien om het museum voor allerlei groepen volwassenen toegankelijk te maken. Het is opvallend dat op het moment dat de overheid zich richt op creativiteit en de jeugd een gedeelte van de musea zich hier ook op gaat richten. Ondanks dat de overheid tegenwoordig de musea onafhankelijker van overheidssubsidie wil maken, lijkt zij nog steeds invloed op een gedeelte van de musea te hebben. Hierdoor heeft het begrip ‘museumeducatie’ voor de overheid en meer dan een derde van de musea een andere betekenis gekregen: het overdragen van kennis aan en het inspireren van de jeugd. De andere musea hebben hun interpretatie meestal gebaseerd op de klassieke doelstelling ‘overdragen van kennis en inzicht’ waaraan zij andere doelstellingen, zoals ‘het bevorderen van een eigen mening’ en ‘maatschappelijk betrokken zijn’ koppelen. Hun betekenis van het begrip ‘museumeducatie’ is dus niet samen te vatten in één type, behalve dat het begrip nog steeds een onderwijzende kern heeft.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Ibid.

CONCLUSIE

De betekenis van het begrip ‘museumeducatie’ heeft in de loop der jaren een ingewikkelde ontwikkeling doorgemaakt. Het begrip ontstaat in het begin van de jaren zestig als een vervanging van ‘de pedagogische dienst’. Er zijn al vanaf het begin twijfels over het begrip ‘museumeducatie’ omdat het te veel de associatie met schoolonderwijs oproept. Toch wordt het een vervanging voor ‘de pedagogische dienst’ wat nog meer belerend zou hebben geklonken. In de late jaren zeventig zijn de overheid en de musea het erover eens dat museumeducatie een middel is om volwassenen hun leven lang te laten leren en dat daarom het museum informerend en toegankelijk moet zijn voor elke laag van de bevolking. Dit zou volgens de overheid het welzijn van de samenleving vergroten en daarom wordt er in 1976 in de nota *Naar een nieuw museumbeleid* extra veel aandacht geschonken aan de waarde van museumeducatie. Dit zorgt voor een grote stijging van educatieve diensten in musea die er alles aan doen om ook ‘de gewone man’ naar het museum te halen. In de late jaren tachtig zijn er helaas vele bezuinigingen nodig en dat heeft ook gevolgen voor het begrip ‘museumeducatie’. Doordat de overheid museumeducatie minder belangrijk vindt, zetten musea Public Relations als middel in om bezoekersaantallen te verhogen. Dit heeft meestal als gevolg dat de educatieve dienst zich moet aanpassen of verdwijnen. In deze periode wordt het begrip educatie weer onduidelijker omdat het ene museum Public Relations als een totaal andere afdeling ziet dan de educatieve dienst terwijl de ander het als een aanvulling op educatie beschouwt. Vaak wordt voor een aanpassing van de educatieve dienst gekozen. Hierdoor wordt museumeducatie een middel om het publiek te vermaken waardoor de educatieve dienst commerciële activiteiten gaat organiseren. Ook willen sommige museummedewerkers het begrip ‘museumeducatie’ niet meer gebruiken omdat het nog steeds te opvoedend zou klinken en daar willen zij vanaf. Toch blijft eind jaren negentig het begrip bestaan nadat Ritzen het belang van museumeducatie weer op de kaart zet. Het is opvallend dat in deze periode de museummedewerkers een positieve wending aan het begrip museumeducatie geven. Het wordt weer een middel om het museum toegankelijk te maken voor speciale doelgroepen, zoals jongeren en mensen die pas in Nederland zijn komen wonen. Het lijkt alsof het welzijnsbeleid gedeeltelijk terugkomt door de ideologische houding van de overheid om “Nieuwe Nederlanders” zich hier thuis te laten voelen en begrip voor elkaar te ontwikkelen zodat het welzijn van de samenleving weer verbeterd wordt. Museumeducatie betekent voor de overheid en voor de musea van 1995 tot 2010 het toegankelijk maken van het museum voor speciale doelgroepen door een beleving te creëren en meerdere perspectieven te bieden.

Heden ten dage wil de overheid dat musea zich onafhankelijker opstellen en zijn er onder Zijlstra flinke bezuinigingen doorgevoerd, maar Bussemaker zal subsidies blijven verlenen aan musea die educatie gebruiken als een middel om de jeugd te onderwijzen. Hierbij vindt ze het belangrijk dat de creativiteit van de jeugd wordt gestimuleerd. De nadruk op het erbij willen betrekken van de “Nieuwe Nederlanders” en de nadruk op meerdere perspectieven is bij de overheid geheel verdwenen en bij de musea flink geslonken. Bij de musea is er, naast de klassieke educatieve doelstelling ‘het overdragen van kennis en inzicht’, een nieuwe belangrijke doelstelling ontstaan: de bezoeker willen inspireren tot nieuwe ideeën en creativiteit, wat overeenkomt met het cultuurbeleid van de overheid. Eén betekenis van ‘museumeducatie’ kan dus niet gegeven worden, maar er kan geconcludeerd worden dat er heden ten dage over het algemeen twee interpretaties van het begrip ‘museumeducatie’ naast elkaar bestaan. De overheid en meer dan een derde van de musea zijn het erover eens dat het begrip ‘het overdragen van kennis aan en het inspireren van de jeugd’ betekent. Andere musea

hanteren een klassieke interpretatie van het begrip: 'het overdragen van kennis en inzicht aan alle leeftijdsgroepen'. Bij deze interpretatie komt het geregeld voor dat musea zich ook andere educatieve doelen stellen zoals het 'bevorderen van een eigen mening' of 'maatschappelijke betrokkenheid'. Desondanks blijft het onderwijzende aspect altijd centraal staan in hun interpretatie. Door deze verschillende educatieve doelstellingen blijft 'het overdragen van kennis aan en het inspireren van de jeugd' de meest eenduidige interpretatie van museumeducatie die zowel voor de overheid als voor een groot deel van de musea geldt.

Ook kan er geconcludeerd worden dat deze actuele situatie door meerdere factoren tot stand is gekomen. Als eerste heeft de overheid vanaf de late jaren zeventig invloed op het museaal beleid uitgeoefend. Vanaf die periode hebben musea en de overheid grotendeels dezelfde interpretatie van het begrip 'museumeducatie' gehad. Ondanks het feit dat de overheid tegenwoordig musea onafhankelijker van overheidssubsidie wil maken, heeft zij nog steeds invloed op een gedeelte van de musea doordat ze subsidie als stimuleringsmiddel voor haar cultuurbeleid gebruikt. Hierdoor heeft de overheid ook tegenwoordig de meest eenduidige interpretatie van museumeducatie beïnvloedt. Een tweede factor is de onstuimige ontwikkeling die het begrip 'museumeducatie' in het verleden heeft meegemaakt waarbij het meerdere betekenissen heeft gekend. De meest klassieke betekenis van museumeducatie is 'het overdragen van kennis', maar niet iedereen is het hier mee eens. Doordat sommige musea in de jaren tachtig deze betekenis van 'museumeducatie' te belerend vinden, proberen educatief medewerkers het begrip 'museumeducatie' een andere invulling te geven, waardoor de betekenis van het begrip verandert. Als laatste factor zal de interpretatie van het begrip altijd afhankelijk zijn van de educatieve doelstellingen van een museum en hoe ze deze willen bereiken. Ieder museum zijn eigen visie en missie en die zijn van invloed op hun educatieve doelstellingen. Ook heeft ieder museum zijn eigen budget dat bepaalt hoeveel educatieve activiteiten er ondernomen kunnen worden. Dit verklaart misschien waarom er tegenwoordig ook veel musea zijn die nog steeds 'het overdragen van kennis en inzicht' centraal stellen, maar daarnaast ook andere educatieve doelstellingen hebben. Het willen overdragen van kennis en inzicht is maatschappelijk goed bij de overheid te verantwoorden en als zij daarnaast andere educatieve doelen stellen, kunnen zij daardoor hun museum een eigen identiteit geven. Daarnaast past de overheid haar cultuurbeleid telkens aan de veranderende omstandigheden van de samenleving aan. Door het steeds veranderen van de doelstellingen en activiteiten is er blijvende onduidelijkheid over het begrip 'museumeducatie'. Hierdoor is het ontstaan van een vaste, strikte afbakening van het begrip is nog niet in zicht. Voor een vervolgonderzoek zal het nuttig zijn om meer musea, zoals particuliere musea die niet verbonden zijn aan de overheid, te analyseren om te onderzoeken welke betekenis zij aan het begrip 'museumeducatie' geven. Deze scriptie bespreekt door het analyseren van vijftig musea voor beeldende kunst slechts een gedeelte van het gehele museale stelsel.

De vraag rijst of de huidige situatie rondom het begrip 'museumeducatie' veranderd moet worden. Het is maar de vraag of de overheid nog steeds grote invloed op de musea moet kunnen uitoefenen. Musea moeten hun autonomie behouden om zich volledig op de kunst en op de behoeftes van het publiek te kunnen richten. Als de overheid te grote invloed uitoefent op musea zou de overheid musea belemmeren. Het begrip museumeducatie zal de komende tijd nog wel in de museumwereld te vinden zijn, doordat het, mede door de overheid, diepgeworteld in de museale beleidsplannen is. Toch gaan musea het begrip 'museumeducatie' op hun websites uit de weg waaruit een twijfelende houding tegenover het begrip blijkt. Het lijkt erop of museummedewerkers bang zijn dat de bezoekers het begrip verkeerd interpreteren. Misschien zullen steeds

meer musea ervoor kiezen om het begrip 'museumeducatie' niet meer te gebruiken als het begrip zo problematisch blijft.

LITERATUURLIJST

- Anoniem, 'Verslag van de tweede museumdag in 1964', *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 1, pp. 20-28.
- Anoniem, 'Verslag van de eerste museumdag in 1965', *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 2, pp. 89-110.
- Barwegen, Andrike, *Waar een wil is... een onderzoek naar het huidige educatiebeleid van beeldende kunstmusea*, Oss 2003.
- Blaauwen (red.), A. L. den, *Educatieve dienst van het rijksmuseum*, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage 1970.
- Beeren, Wilhelmus Aart Louis, *Wim Beeren – om de kunst. Opvattingen van een museumman over moderne kunst, kunstenaars, musea en kunstbeleid*, Rotterdam 2005.
- Beeren, Wilhelmus Aart Louis, 'Praktijk en theorie in het museum', *Museumjournaal* 15 (1970), pp. 281-288.
- Beeren, Wilhelmus Aart Louis, 'Het Museum voor Morgen', *Museumjournaal* 11 (1966), pp. 303-311.
- Beeren, Wilhelmus Aart Louis, *Educatief beleid*, Rotterdam 1979.
- Beeckmans, Joke, 'Slechtziend: voelen aan kunst', *NRC Handelsblad* 19 maart 2015.
- Belgers, Joris, 'Musea maken zich verstaanbaar voor dove bezoekers', *Trouw* 1 september 2016.
- Blok, Cor, *Doolhof of museum. Een leidraad voor museumbezoekers*, Bussum 1965.
- Clarijs, Petra, 'De kinderwerkplaats in het Stedelijk Museum te Amsterdam', *Bulletin KNOB* 6 (1954) nr. 7, pp. 217-221.
- Daamen, Dancker en Folkert Haanstra, *Educatief werk van Nederlandse musea: activiteiten, opvattingen en positie van educatieve medewerkers*, Amsterdam 1980.
- Duparc, Frits J., *Een eeuw strijd om Nederlands erfgoed*, Den Haag 1975.
- Eijnsbergen, Thea van, *Verkenkend onderzoek onder de musea in Nederland*, plaats van uitgeverij onbekend 1972.
- Goutziers, Joost, 'Sluiten, daar krijgen we heel veel spijt van', *Brabants Dagblad* 4 juni 2013.
- Goutziers, Joost, 'Sluiten van Jan Cunen? Nee, samenwerken!', *Brabants Dagblad* 12 april 2013.
- Fransen, Tanja, *Educatie in het Centraal Museum Utrecht*, Utrecht 1999.
- Forman, Caya, 'Museum gaat op kinderjacht: cd en speciale audiotour voor jeugd maakt kunst leuker', *Haarlems Dagblad* 4 januari 2014.
- Haanstra, Folkert, *Trendrapport museumeducatie*, 1998.
- Haanstra, Folkert, en Ria Veenstra, 'Heeft museumeducatie de jaren tachtig overleefd?', *Museumvisie* 14 (1990) nr. 1, pp. 4-7.

- Hagenaars, Piet, *Museumeducatie in de praktijk. Trendrapport museumeducatie*, Utrecht 2008.
- Hartog, M. de en M. A. Rimmelink, *Familievriendelijk museum*, Amsterdam 2012.
- Hilshoff Pol, Rixt, *Educatie in het Stedelijk Museum: naar een betere afstemming van visie, wensen en aanbod*, Amsterdam 2002.
- Hoek, Gerard van der, 'Vijftien jaar bezoekers bekeken', in: A. L. den Blaauwen (red.), *Educatieve dienst van het rijksmuseum*, 's-Gravenhage 1970, pp. 89-103.
- Hoek, Gerard van der, 'Kijkbegeleiding en belevingsmogelijkheden', *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 2, pp. 95-98.
- Holman, Bert, *Oprattingen over het educatieve werk van musea: analyse van een twintigtal interviews*, Amsterdam 1980.
- Hoven, Gerrit van den, 'Jan Cunen richt zich meer op de romantiek', *Brabants Dagblad* 11 december 2014.
- Lucker, Harry, 'Museum treedt naar buiten', *De Limburger* 29 januari 2016.
- Jonker, Nini, 'Henk Overduin en het Haags Gemeentemuseum 1975-1988', *Museumvisie* 12 (1988) nr. 4, pp. 140-142.
- Jacobs, Edwin, 'Introduction', in: *The Museum as a Workshop*, Utrecht 2014, pp. 1, 2.
- Jacobs, Edwin, 'Learning by Doing', in: *The Museum as a Workshop*, Utrecht 2014, pp. 8-10.
- Jansen, Yvonne, 'Musea moeten zich bij educatie hoeden voor schijnsuccesjes', *Kunsten & Educatie* 6 (1997), pp. 5-8.
- Knols, Karolien, Nanda Troost, 'Kunstenaar werkt weer voor een hongerloontje', *De Volkskrant* 22 januari 2016.
- Kammer, Claudia, Pieter van Os, 'Kunst krijgt beetje geld terug van bezuinigingen. Nieuwsanalyse visie op kunst Bussemaker', *NRC Handelsblad* 12 juni 2013.
- Kammer, Claudia, 'Wel beweging, geen aardverschuiving in museumwereld', *NRC Handelsblad* 10 juni 2013.
- Katstra, Judith, 'Groninger Museum gratis voor jeugd', *Algemeen Nederlands Persbureau* 16 augustus 2016.
- Kooke, Sandra, 'Tekenen een schilderij na: wie tekent, kijkt beter', *Trouw* 26 oktober 2015.
- Kramers, Martine, 'Museumeducatie in opmars', *Museumjournaal* 25 (1980) nr. 3, pp. 119,120.
- Leeuwen, Ank, *Willem Sandberg. Portret van een kunstenaar*, 2004.
- Leering, Jean, *Vormgeving in functie van museale overdracht*, Amsterdam 1978.
- Meijer, Emile, 'Inleiding museumdag', *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 2, pp. 93, 94.
- Melis, Liesbeth en Renee Steenbergen, 'Nieuw bloed, nieuw beleid', *Metropolis M* 8 (1987) nr. 5/6, pp. 99-109.

- Noo, M. L. de, *Waar een wil is... een onderzoek naar het huidige educatiebeleid van beeldende kunstmusea*, Oss 2003.
- Overduin, Henk, 'Gemeentelijke musea gaan sombere jaren tegemoet', *Museumvisie* 7 (1983) nr. 3, pp. 66-67.
- Pott, Pieter Hendrik, 'Educatieve museumarbeid en algemene voorlichting', *Bulletin KNOB* 64 (1965) nr. 1, pp. 20-23.
- Reijnders, Tineke en Antje von Graevenitz, 'Museumeducatie in Nederland: luisteren naar Victory Boogie Woogie', *De Groene Amsterdammer* 7 januari 2015.
- Smithuijsen, Cas, 'Bezuinigingscultuur: wie onderaan bungelt is er geweest', *Museumvisie* 11 (1987) nr. 2, pp. 45-48.
- Vreede, Melissa de en Annemarie Vels Heijn, *Over Passie en Professie: een eeuw publieksbegeleiding in de Nederlandse musea*, Utrecht 2010.
- Wengen, Gerrit Dirk van, *Educatief werk in Musea*, Groningen 1975.
- Werkgroep van Educatieve Diensten, *Educatief werk in de Nederlandse museums: een onderzoek in opdracht van de Werkgroep educatieve diensten van museums in Nederland*, Amsterdam 1970.
- Wilde, Edy de, 'Uitgangspunten voor een museumbeleid', in: Edy de Wilde en Ad Petersen, *Om de kunst. Een reactie op Vormgeving in functie van museale overdracht*, Eindhoven 1978.
- Willink, Joost, 'Van vorming naar werving', *Metropolis M* 8 (1987) nr. 5/6, pp. 67-75.
- Zeil, Wieteke van, 'Ex-factor', in: *De Volkskrant*, 5 september 2013.

Overheidsnota's en rapporten

- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Ruimte voor cultuur: uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020*, juni 2015.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Cultuur verbindt: een ruime blik op cultuurbeleid*, juli 2014.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Cultuur beweegt: de betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*, 2013.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Samen werken Samen sterker*, 2013.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Meer dan kwaliteit*, 2011.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en wetenschap, *Bewaren om teweeg te brengen*, 2005.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Meer dan de som: cultuurnota 2005-2008*, 2004.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Cultuurnota 2001-2004: Cultuur als Confrontatie*, 2000.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Cultuurnota 1997-2000: Pantser of ruggengraat*, 1997.

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Investeren in Cultuur*, 1995.

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Kiezen voor kwaliteit*, 1990.

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Nota museumbeleid*, 1985.

Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, *Discussienota Beeldende-kunstbeleid*, 1983.

Tweede Kamer, *Rijksbegroting voor het jaar 1983: Departement van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk*, 1983.

Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, *Naar een nieuw museumbeleid*, 1976.

Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, *Discussienota kunstbeleid*, 1972.

Nederlands Centrum voor Volksontwikkeling, *Functie en toekomst van het vormings- en ontwikkelingswerk met volwassenen in de Nederlandse samenleving*, Groningen, 1969.

Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, *Rijksbegroting voor het dienstjaar 1963: onderwijs, kunsten en wetenschappen*, 1962.

Vergadering Tweede Kamer, vaststelling hoofdstuk VIII (onderwijs, kunsten en wetenschappen), 19 december 1961, paginering ontbreekt.

Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, *Rijksbegroting voor het dienstjaar 1962: onderwijs, kunsten en wetenschappen*, 1961.

Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, *Rijksbegroting voor het dienstjaar 1961: onderwijs, kunsten en wetenschappen*, 1960.

Rijkscommissie Bevordering Museumbezoek, *Rapport Rijkscommissie Bevordering Museumbezoek*, 1952.

Museale beleidsplannen

Amersfoort in C, *Eenheid in verscheidenheid. Meerjarenplan 2012-2015*, Amersfoort 2011.

Amsterdam Museum, *Ondernemingsplan 2013-2016*, Amsterdam 2012.

Anton Pieck Museum, *Beleidsplan 2010-2015*, Hattem 2010.

Bonnefantenmuseum, *Jaarverslag 2013*, Maastricht 2014.

Chabot Museum, *meerjarenbeleidsplan 2013-2016*, 2012.

Centraal Museum, *Interpretatiebeleidsplan 2012-2015*, Utrecht 2011.

Centraal Museum, *Meerjarenbeleidsplan 2017-2020*, Utrecht 2016.

Cobra Museum voor Moderne Kunst Amstelveen, *Factsheet over het educatieve aanbod*, Amstelveen 2014.

Drents Museum, *Beleidsplan 2012-2016*, Assen 2011.

FOAM, *Beleidsplan 2014*, Amsterdam 2013.

Frans Hals Museum en de Hallen Haarlem, *Beleidsplan 2016*, Haarlem 2015.

Fries Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, Leeuwarden 2013.

Gemeentemuseum Den Haag, *Meerjarenbeleidsplan 2017-2020*, Den Haag 2016.

Gemeentemuseum Helmond, *Beleidsplan 2013-2016*, Helmond 2012.

Groninger Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, Groningen 2013.

Haags Historisch Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, Den Haag 2013.

Hermitage Amsterdam, *Activiteitenverslag 2013*, Amsterdam 2014.

Museum Katwijk, *Beleidsplan 2011-2015*, Katwijk 2010
<http://www.katwijksmuseum.nl/section/dutch/menuitems/6/submenuitems/7/page> (22 december 2016)

Kröller-Müller Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, Otterlo 2012.

Liemers Museum, *Beleidsplan 2013-2018*, Liemers 2013.

Mauritshuis, *Jaarverslag 2015*, Den Haag 2016.

Mauritshuis, *Financieel jaarverslag 2015*, Den Haag 2016.

MOTI, *Businessplan 2013-2016*, Breda 2013.

Museum voor Moderne Kunst Arnhem, *Jaarverslag 2015*, Arnhem 2016.

Museum Boijmans van Beuningen, *Jaarverslag 2015*, Rotterdam 2016.

Museum Catharijneconvent, *Beleidsplan 2013-2016*, Utrecht 2012.

Museum Dr8888, *Jaarverslag 2015*, Drachten 2016.

Museum Dr8888, *Jaarverslag 2014*, Drachten 2015.

Museum de Fundatie, *Jaarverslag 2015*, Zwolle 2016.

Museum Gouda, *Meerjarenplan Gouda 2016-2022*, Gouda 2016.

Museum Jan Cunen, *Jaarverslag 2013-2015*, Oss 2016.

Museum het Valkhof, *Beleidsplan 2013-2016*, Nijmegen 2012.

Nederlands Fotomuseum, *Jaarverslag 2015*, Rotterdam 2016.

Noordbrabants Museum, *Meerjarennota 2014-2017*, 's Hertogenbosch 2013.

Rembrandthuis, *Ondernemingsplan Rembrandthuis 2013-2016*, Amsterdam 2012.

Rijksmuseum, *Activiteitenplan Rijksmuseum 2013-2016*, Amsterdam 2012.

Rijksmuseum Twenthe, *Visiedocument 2012*, Enschede 2012.

Purmerends Museum, *Beleidsplan 2013-2018*, Purmerend 2013.

Singer Laren, *Museumbeleidsplan 2012-2016*, Laren 2012.

Stadsmuseum Woerden, *Beleidsplan 2016-2019*, Woerden 2016.

Stedelijk Museum Alkmaar, *Jaarverslag 2015*, Alkmaar 2016.

Stedelijk Museum Alkmaar, *Bedrijfsplan 2014-2017*, Alkmaar 2013.

Stedelijk Museum Amsterdam, visie en missie, Amsterdam 2016 <<http://www.stedelijk.nl/over-het-stedelijk/anbi-informatie>> (22 december 2016)

Stedelijk Museum de Lakenhal, *Jaarverslag Museum 2014*, Leiden 2015.

Stedelijk Museum Schiedam, *Jaarverslag 2015*, Schiedam 2016.

Teylers Museum, *Activiteitenplan 2017-2020*, Haarlem 2016.

Van Abbemuseum, *Van Abbemuseum. Transparant & verspreid. Voor kunst & samenleving, beleidsplan 2013-2017*, Eindhoven 2012.

Van Gogh Museum, *Strategisch plan 2014-2017*, Amsterdam 2013.

Villa Mondriaan, *Ondernemingsplan 2013-2016*, Winterswijk 2013.

Zeeuws Museum, *Beleidsplan 2012-2016*, Middelburg 2012.

Websites

Amsterdam Museum: onderwijs, <<https://www.amsterdammuseum.nl/onderwijs>> (22 december 2016).

Anoniem, 'Collegebesluit gemeente Rotterdam: minder geld voor het museum', 6 september 2012, <http://www.boijmans.nl/nl/10/persberichten/pressitem/346#zeuljcW3dTtIQW77.97> (22 december 2016).

Anoniem, 'Museum Boijmans van Beuningen maakt kunst toegankelijk voor mensen met dementie', 18 september 2015, <http://www.boijmans.nl/nl/10/persberichten/pressitem/540#4QeJRRXIJjGBDeRe.97> (22 december 2016).

Anton Pieck Museum, Activiteiten, <http://www.antonpieckmuseum.nl/activiteiten/> (22 december 2016).

Anton Pieck Museum, Groepen, <http://www.antonpieckmuseum.nl/groepen/> (22 december 2016).

Biografie van Halbe Zijlstra, <https://www.vvd.nl/mensen/13/halbe-zijlstra> (22 december 2016).

Bonnefantenumuseum, Educatie <http://www.bonnefanten.nl/nl/educatie> (22 december 2016).

Campaign for Drawing, 'The Big Draw', <http://www.campaignfordrawing.nl/the-big-draw/> (22 december 2016).

Chabot Museum, Educatie <http://chabotmuseum.nl/educatie/> (22 december 2016).

Centraal Museum, Onderwijs, <http://centraalmuseum.nl/onderwijs/> (22 december 2016).

Cultuur met kwaliteit, 'Jij de creatieve en ik de praktische kant', <http://www.cultuureducatiemetkwaliteit.nl/verhaal/jij-de-creatieve-en-ik-de-praktische-kant/> (22 december 2016).

Drents museum, Familie met kinderen, <https://drentsmuseum.nl/nl/families-met-kinderen> (22 december 2016).

Drents museum, Familie met kinderen <https://drentsmuseum.nl/nl/families-met-kinderen> (22 december 2016).

Drents museum, Scholen, <https://drentsmuseum.nl/nl/scholen> (22 december 2016).

FOAM, 'Musea in gebaren', <https://www.foam.org/nl/over-ons/samenwerkingsprojecten/musea-in-gebaren> (22 december 2016).

FOAM, Over Foam, <http://www.foam.org/nl/over-ons/over-foam> (22 december 2016).

FOAM, Rondleidingen <https://www.foam.org/nl/museum/programma/rondleidingen> (22 december 2016).

Frans Hals Museum, Onderwijs <http://www.franshalsmuseum.nl/nl/onderwijs/> (22 december 2016).

Fries Museum, Onderwijs <http://www.friesmuseum.nl/onderwijs/> (22 december 2016).

Gemeentemuseum Den Haag, Onderwijs, <http://www.gemeentemuseum.nl/onderwijs> (22 december 2016).

Gemeentemuseum Helmond, Onderwijs <http://www.gemeentemuseumhelmond.nl/onderwijs/> (22 december 2016)

Groninger Museum, Ontdekken, <<http://www.groningermuseum.nl/ontdekken>> (22 december 2016).

Groninger Museum, Leren, <<http://www.groningermuseum.nl/leren>> (22 december 2016).

Haags Historisch Museum, educatie <<https://www.haagshistorischmuseum.nl/educatie>> (22 december 2016).

De Hermitage Amsterdam, Contactgegevens publieksprogrammering:
<<http://www.hermitage.nl/nl/organisatie/team.htm>> (22 december 2016).

De Hermitage Amsterdam, Missie <<http://www.hermitage.nl/nl/organisatie/missie.htm>> (22 december 2016).

De Hermitage Amsterdam, Onderwijs <<http://www.hermitage.nl/nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

De Hermitage Amsterdam, Voor kinderen, <<http://www.hermitage.nl/nl/hermitagevoorkinderen/>> (22 december 2016).

Katwijk museum, Educatie <<http://www.katwijkmuseum.nl/educatie>> (22 december 2016).

Katwijk museum, Algemeen <<http://www.katwijkmuseum.nl/algemeen>> (22 december 2016).

Kröller-Müller Museum, Onderwijs <<http://krollermuller.nl/onderwijs>> (22 december 2016).

Liemers museum, <<http://www.liemersmuseum.nl/>> (22 december 2016).

Mauritshuis, Opening kunstwerkplaats 2014, <<https://www.mauritshuis.nl/nl-nl/pers/persarchief/2014/opening-kunstwerkplaats/>> (22 december 2016).

Mauritshuis, Activiteiten, <<http://jaarverslag.mauritshuis.nl/activiteiten.html>> (22 december 2016).

Mauritshuis, Mauritshuis op school <<https://www.mauritshuis.nl/nl-nl/verdiep/mauritshuis-op-school/>> (22 december 2016).

Het Mondriaanhuis, contactgegevens PR/marketing & randprogrammering:
<<https://mondriaanhuis.nl/contact>> (22 december 2016).

MOTI, primair onderwijs <<https://www.motimuseum.nl/nl/educatie/primair-onderwijs/>> (22 december 2016).

Museum voor Moderne Kunst Arnhem, Educatie <<http://www.museumarnhem.nl/educatie/>> (22 december 2016).

Van Bommel van Dam, Onderwijs, <<http://www.vanbommelvandam.nl/nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

Catharijneconvent, Onderwijs <<https://www.catharijneconvent.nl/bezoek-ons/kinderen-onderwijs/>> (22 december 2016).

Museumconsulenten, *Definitie museumeducatie* <<http://www.museumconsulenten.nl/uw-museum/publick-en-presentatie/educatie/>> (22 december 2016).

Museum Dr8888, Educatie <<https://www.museumdrachten.nl/educatie/>> (22 december 2016).

Museum Flehite, Jeugd, <<https://museumflehite.nl/jeugd>> (22 december 2016).

Museum de Fundatie, Onderwijs <<http://www.museumdefundatie.nl/nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

Museum Gouda, Educatie <<http://www.museumgouda.nl/educatie/>> (22 december 2016).

De Hallen, Activiteiten, <<http://www.dehallen.nl/nl/activiteiten/>> (22 december 2016).

Museum Jan Cunen, visie en missie, <<http://www.museumjancunen.nl/nl/ANBI-gegevens/default1.aspx>> (22 december 2016)

Museum Jan Cunen, Educatie
<http://www.museumjancunen.nl/nl/Educatie/Basisonderwijs/Museumschatjes_najaar_2016/default.aspx> (22 december 2016).

Museum Oud Amelisweerd, Over MOA, <<http://www.moa.nl/nl/About>> 22 december 2016)

Nederlands Fotomuseum, over het museum, <<https://www.nederlandsfotomuseum.nl/over-het-museum/>> (22 december 2016).

Rembrandthuis, Educatie <<http://www.rembrandthuis.nl/nl/educatie/>> (22 december 2016).

Rijksmuseum, Afdeling publiek en educatie <<https://www.rijksmuseum.nl/nl/organisatie/organogram-en-medewerkers/afdeling-publiek-en-educatie>> (22 december 2016).

Rijksmuseum Twenthe, Missie en Visie, <<https://www.rijksmuseumtwenthe.nl/content/147/nl/missie-en-visie-rmt>> (22 december 2016).

Purmerends museum, Onderwijs, <<http://www.purmerendsmuseum.nl/page/149/Onderwijs>> (22 december 2016).

Singer Laren, Onderwijs, <<http://www.singerlaren.nl/onderwijs>> (22 december 2016).

Singer Laren, Bezoek ons, <<http://www.singerlaren.nl/bezoek-ons>> (22 december 2016).

Stadsmuseum Woerden, Over het museum, <<http://www.stadsmuseumwoerden.nl/stadsmuseum>> (22 december 2016).

Stedelijk Museum Amsterdam, Educatie, <<http://www.stedelijk.nl/>> (22 december 2016).

Stedelijk Museum Amsterdam, Visie Educatie, <<http://www.stedelijk.nl/educatie/visie-educatie>> (22 december 2016).

Stedelijk Museum de Lakenhal, Missie en visie, <<http://www.lakenhal.nl/nl/verhaal/missie-en-visie>> (22 december 2016).

Teylers Museum, Scholen, <<http://www.teylersmuseum.nl/nl/bezoek-het-museum/scholen-kinderen-en-groepen>> (22 december 2016).

Van Abbemuseum, 'Alzheimer programma', <<https://vanabbemuseum.nl/educatie/special-guests/alzheimer-programma/>> (22 december 2016).

Van Abbemuseum, Educatie <<https://vanabbemuseum.nl/educatie/>> (22 december 2016).

Van Abbemuseum, Educatie special Guests <<https://vanabbemuseum.nl/educatie/special-guests/>> (22 december 2016).

Van Abbemuseum, Organisatie, <<https://vanabbemuseum.nl/over-het-museum/organisatie/wie-wij-zijn/>> (22 december 2016).

Villa Mondriaan, Educatie <<https://villamondriaan.nl/nl/educatie>> (22 december 2016).

Zeeuws Museum, Onderwijs, <<http://www.zeeuwsmuseum.nl/museum/onderwijs>> (22 december 2016).

BIJLAGE: GEGEVENS ACTUELE SITUATIE VAN HET BEGRIP EDUCATIE IN DE NEDERLANDSE MUSEA

Naam museum en naam betrokken afdeling:	Welke doelstelling wordt voor educatie gehanteerd?	Welke activiteiten vallen volgens het museum onder educatie?	Hoe wordt educatie op de website gepresenteerd?
<p>Amsterdam Museum</p> <p>Afdeling Publiek & Educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht, en maatschappelijke taak:</p> <p>“Jonge Amsterdammers in schoolverband kennis laten maken met de Amsterdamse geschiedenis is een belangrijke maatschappelijke opdracht.”²⁹³</p> <p>“Jonge mensen kennis laten maken met de historische en culturele context van hun woonplaats, waardoor zij hun positie (c.q. die van anderen) beter kunnen bepalen.”²⁹⁴</p>	<p>Museumlessen voor scholen²⁹⁵</p> <p>Workshops voor kinderen</p> <p>Museumlessen op het terrein van inburgering en taalonderwijs (oftewel NT2)</p>	<p>“Onderwijs”²⁹⁶</p>
<p>Anton Pieck Museum</p> <p>Afdeling Educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht:</p> <p>“Het doel is de veelzijdigheid van de kunstenaar Anton Pieck te laten zien door het tonen van zijn werken.”²⁹⁷</p> <p>“Ook vindt het bestuur het zeer belangrijk de jeugd en volwassenen voor het werk van deze kunstenaar en via hem ook voor kunst in het algemeen te interesseren. Doelstelling is tevens mensen de gelegenheid te geven zoveel mogelijk informatie over het leven</p>	<p>Museumlessen voor scholen²⁹⁹</p> <p>Speurtochten voor kinderen</p> <p>Workshops</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p> <p>Lezingen voor volwassenen</p>	<p>“Activiteiten: familie- en groepsactiviteiten, onderwijs, workshops”³⁰⁰</p> <p>“Groepen: rondleidingen, onderwijs, groepsactiviteiten”³⁰¹</p>

²⁹³ Amsterdam Museum, *Ondernemingsplan 2013-2016*, Amsterdam 2012, p. 5.

²⁹⁴ Ibid., p. 3.

²⁹⁵ Ibid., p. 6.

²⁹⁶ Amsterdam Museum: onderwijs, <<https://www.amsterdammuseum.nl/onderwijs>> (22 december 2016).

²⁹⁷ Anton Pieck, *Beleidsplan 2010-2015*, p. 3.

	en het werk van Anton Pieck te verkrijgen.” ²⁹⁸		
Bonnefantenmuseum Afdeling Educatie	<p>Maatschappelijke taak, bevorderen van eigen mening:</p> <p>“Educatie en participatie zijn de belangrijkste pijlers van de publieksfunctie van het museum. Wij zien het als een belangrijke verantwoordelijkheid om mensen van alle leeftijden actief te betrekken bij het museum, hen te stimuleren in het besef dat kunst onderdeel uitmaakt van onze culturele identiteit en hen uit te dagen om kritisch na te denken over vraagstukken van kunst en samenleving.”³⁰²</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁰³</p> <p>Kinderworkshops</p> <p>Kinderfeestjes</p> <p>Lezingen voor volwassenen</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p>	“Educatie: kinderen, onderwijs, studenten, volwassenen” ³⁰⁴
Chabot Museum Afdeling Educatie	<p>Overdragen van kennis en inzicht en vergroten van het plezier in het bezoek:</p> <p>“Kunsteducatie stimuleert het vergroten van de kunstzinnige en creatieve vermogens. Dat verrijkt de persoonlijke ontplooiing en is daarmee ook van belang voor de samenleving als geheel.”³⁰⁵</p> <p>“Buiten het feit dat jonge mensen in contact komen met kunst, raken ze als (toekomstige museumbezoekers) ook bekend met het museum.”³⁰⁶</p>	<p>Museumlessen voor het basisonderwijs³⁰⁷</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p>	‘Educatie’ ³⁰⁸

²⁹⁹ Ibid., p. 21.

³⁰⁰ Anton Pieck Museum, Activiteiten, <<http://www.antonpieckmuseum.nl/activiteiten/>> 22 december 2016).

³⁰¹ Anton Pieck Museum, Groepen, <<http://www.antonpieckmuseum.nl/groepen/>> 22 december 2016).

²⁹⁸ Ibid.

³⁰² Bonnefantenmuseum, *Jaarverslag 2013*, p. 14.

³⁰³ Bonnefantenmuseum, educatie <<http://www.bonnefanten.nl/nl/educatie>> (22 december 2016).

³⁰⁴ Ibid.

³⁰⁵ Chabot Museum, *Meerjarenbeleidplan 2013-2016*, 2012, p. 8.

³⁰⁶ Ibid., p. 8.

³⁰⁷ Chabot Museum, educatie <<http://chabotmuseum.nl/educatie/>> (22 december 2016).

³⁰⁸ Ibid.

<p>Centraal Museum</p> <p>Afdeling Publiek en informatie waaronder educatiemedewerkers</p>	<p>Bevorderen van esthetische ervaringen, inspireren, overdragen van kennis en inzicht:</p> <p>“En zo zien we ook onze rol: Het Centraal Museum wil Utrecht verrijken. Dat geldt allereerst voor de bezoekers van het museum. We willen ze verrassen met</p>	<p>De “werkplaatsen”³⁰⁹</p> <p>Museumlessen voor scholen³¹⁰</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen en speciale rondleidingen voor</p>	<p>“Onderwijs”³¹¹</p> <p>“Bezoeken: rondleidingen en groepsbezoek”³¹²</p>
	<p>hoogwaardige en inspirerende tentoonstellingen, geworteld in onze unieke en brede collectie. We willen onze bezoekers ook verrijken door hen iets wezenlijks mee te geven. Door verder te gaan dan alleen verzamelen en tentoonstellen. Nieuwe inzichten aan te reiken, een andere kijk, of door een moment van reflectie of een zintuiglijke ervaring te bieden.”³¹³</p> <p>“Het voornemen het Centraal Museum te positioneren als een onderzoekende Werkplaats is hierbij belangrijk. Met andere woorden: het Centraal Museum is principieel een educatieve instelling in dienst van het publiek.”³¹⁴</p>	<p>senioren</p> <p>Audiotour</p> <p>Zaalteksten redigeren</p> <p>Kunstenaarsgesprekken</p> <p>Lezingen</p>	
<p>Cobra Museum voor Moderne Kunst Amstelveen</p> <p>Afdeling Educatie en activiteiten</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“De tentoonstellingen worden aangevuld met een palet aan culturele en educatieve activiteiten waarmee het inzicht in de</p>	<p>Museumlessen voor scholen³¹⁵</p> <p>Workshops voor scholen</p> <p>Ateliers waar kunst kan</p>	<p>“Activiteiten: kinderatelier, workshops”³¹⁶</p> <p>“Onderwijs: basis en voortgezet onderwijs”</p>

³⁰⁹ Ibid.

³¹⁰ Centraal Museum, *Interpretatie beleidsplan 2012-2015*, p. 23.

³¹¹ Centraal Museum, onderwijs, <<http://centraalmuseum.nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

³¹² Centraal Museum, rondleidingen <<http://centraalmuseum.nl/bezoeken/rondleidingen/>> (22 december 2016).

³¹³ Centraal Museum *Meerjarenbeleidsplan 2017-2020*, 2016, p. 2.

³¹⁴ Centraal Museum *Meerjarenbeleidsplan 2012-2015*, p. 5.

³¹⁵ Cobra Museum voor Moderne Kunst Amstelveen, *Factsheet over het educatieve aanbod*, 2014, pp. 3-5.

³¹⁶ Cobra Museum voor Moderne Kunst Amstelveen, Actueel <<http://www.cobra-museum.nl/nl/actueel.html>> (22 december 2016).

	kunsthistorische en maatschappelijke betekenis van de kunstbeweging wordt verbreed.” ³¹⁷	worden onderzocht Website bronnenbankcobra-museum.nl met bronnen voor het voortgezet onderwijs	
Drents Museum Coördinatie educatie	Bevorderen van beleving: “Het museum wil zoveel mensen als mogelijk is een bijzondere en verrijkende ervaring bieden.” ³¹⁸ “Alles binnen het museum, maar ook in de buiten museale activiteiten, is gericht op de bezoeker om deze op verschillende niveaus te betrekken bij de verhalen die het museum te vertellen heeft.” ³¹⁹	Programma’s voor scholen ³²⁰ “Familierroutes” (speurtochten voor families) ³²¹ Educatieve ruimtes bij de tentoonstellingen. ³²²	“Het grootste poppenhuis van Nederland” ³²³ “Families met kinderen” ³²⁴ “Scholen” ³²⁵
FOAM Afdeling Educatie	Overdragen van kennis en inzicht en bevorderen van eigen mening: “Educatie is voor FOAM van het grootste belang. FOAM richt zich daarbij op alle leeftijden: van jonge kinderen via tieners tot volwassenen en ouderen. Een actieve inbreng van de deelnemers staat centraal in onze aanpak.” ³²⁶	Museumlessen ³²⁷ Rondleidingen voor volwassenen Workshops (ook voor NT2)	“Rondleidingen & workshops: groepsbezoek, onderwijs” ³²⁸

³¹⁷ Cobra Museum voor Moderne Kunst Amstelveen, Visie, <<http://www.cobra-museum.nl/nl/visie.html>> (22 december 2016).

³¹⁸ Drents museum, *Beleidsplan 2012-2016*, p. 11.

³¹⁹ Ibid., p. 11.

³²⁰ Ibid., p. 24.

³²¹ Drents museum, Familie met kinderen, <<https://drentsmuseum.nl/nl/families-met-kinderen>> (22 december 2016).

³²² Ibid., p. 24.

³²³ Drents museum, Het grootste poppenhuis van Nederland <<https://drentsmuseum.nl/nl/het-grootste-poppenhuis-van-nederland>> (22 december 2016).

³²⁴ Drents museum, Familie met kinderen <<https://drentsmuseum.nl/nl/families-met-kinderen>> (22 december 2016).

³²⁵ Drents museum, scholen, <<https://drentsmuseum.nl/nl/scholen>> (22 december 2016).

³²⁶ FOAM, Over Foam, <<http://www.foam.org/nl/over-ons/over-foam>> (22 december 2016).

³²⁷ Ibid., p. 2.

³²⁸ FOAM, Rondleidingen <<https://www.foam.org/nl/museum/programma/rondleidingen>> (22 december 2016).

	<p>“Daarbij is fotografie een uitstekend instrument om mensen met elkaar in contact te brengen en een eigen, kritische houding ten opzichte van beeld te ontwikkelen.”³²⁹</p> <p>FOAM deelt zo de kracht van fotografie en gebruikt het medium om deelnemers hun eigen talent én elkaar te laten ontdekken.³³⁰</p>		
<p>Frans Hals Museum</p> <p>Afdeling publiekszaken waaronder een coördinator educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd, inspireren:</p> <p>“Hiermee wil het museum verdieping, inspiratie en aandacht voor artistieke vernieuwing bieden. Tevens hoopt het museum met deze activiteiten nieuwe publieksgroepen aan te trekken die op een andere manier kennismaken met het museum.”³³¹</p> <p>“Leidraad bij ontwikkelen van het educatieve aanbod is het motto “Kijk, Ontdek & Doe”. Hierbij hanteren we de stelregel dat “ouderwets” vermaak, zoals tekenen, schilderen en knutselen, in het museum de voorkeur krijgt boven een “digitaal pretpark”.³³²</p> <p>“Educatie behoort tot de kerntaken en het museum heeft dan ook een goede reputatie en gedegen traditie op dit gebied. De focus hierbij ligt op kinderen en jongeren, niet op volwassenen.”³³³</p>	<p>Museumlessen voor scholen³³⁴</p> <p>Kinderaudiotour</p> <p>Het Frans Hals Atelier</p> <p>Voor kinderen en hun (groot)ouders: kinderpattijtes, cursussen, activiteiten voor de hele familie op zondagmiddag ³³⁵</p>	<p>“Onderwijs: basisonderwijs, voortgezet onderwijs, junior Frans Hals experts, aanvragen schoolgroepen”³³⁶</p>

³²⁹ Ibid.

³³⁰ FOAM, *Beleidsplan 2014*, Amsterdam 2013, p. 2.

³³¹ Frans Hals Museum en de Hallen Haarlem, *Beleidsplan 2016*, Haarlem 2015, p. 29.

³³² Ibid., p. 37.

³³³ Ibid., p. 37.

³³⁴ Ibid., p. 37.

³³⁵ Ibid., p. 38.

³³⁶ Frans Hals Museum, Onderwijs <<http://www.franshalsmuseum.nl/nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

<p>Fries Museum</p> <p>Afdeling publiek en presentaties waaronder medewerkers educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd, inspireren:</p> <p>“We hebben een directe relatie met het onderwijs en spelen een belangrijke rol in de cultuuroverdracht. Een bezoek aan het Fries Museum zorgt ervoor dat kinderen en jongeren zichzelf en de wereld om hen heen met andere ogen gaan bekijken. Het museum draagt bij aan het cultureel zelfbewustzijn en inspireert kinderen en jongeren.”³³⁷</p>	<p>Museumlessen voor scholen³³⁸</p> <p>“Projecten voor onderwijsgroepen”</p>	<p>“Onderwijs: primair onderwijs, voortgezet onderwijs, projecten”³³⁹</p>
<p>Gemeentemuseum Den Haag</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Maatschappelijke taak en overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“Het Gemeentemuseum streeft ernaar om moderne kunst, zowel hedendaags als klassiek-modern, meer onder de mensen te brengen. Na de grondige verbouwing is Wonderkamers interactiever dan ooit tevoren.”³⁴⁰</p> <p>“Samen met de educatieprogramma ‘s en maatschappelijke activiteiten speelt het museum een belangrijke rol in de samenleving.”³⁴¹</p> <p>“Ook nu nog heeft het museum veel aandacht voor de jeugd en investeert het via zijn maatschappelijke projecten in relaties met alle lagen van de (Haagse) bevolking.”³⁴²</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁴³</p> <p>Wonderkamers</p>	<p>Onderwijs: primair onderwijs en voortgezet onderwijs³⁴⁴</p>

³³⁷ Fries Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, Leeuwarden 2012, p. 10.

³³⁸ Fries Museum, Onderwijs <<http://www.friesmuseum.nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Gemeentemuseum Den Haag, Onderwijs, <<http://www.gemeentemuseum.nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

³⁴¹ Gemeentemuseum Den Haag, *Meerjarenbeleidsplan 2017-2020*, Den Haag 2016, p. 5.

³⁴² Ibid., p. 12.

³⁴³ Gemeentemuseum Den Haag Onderwijs, <<http://www.gemeentemuseum.nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

³⁴⁴ Ibid.

<p>Gemeentemuseum Helmond</p> <p>Afdeling Educatie</p>	<p>Bevorderen van beleving:</p> <p>“Naast samenwerking in de stad verbinden we ons middels het tentoonstellings-, activiteiten- en educatiebeleid met de Helmondse (cultuurhistorische) identiteit. Anderzijds zien we ook een rol buiten de gemeentegrenzen. We leveren onze bijdrage aan de culturele aantrekkelijkheid van Helmond.”³⁴⁵</p> <p>“Door middel van het vertellen van verhalen, een sterk educatief- en activiteitenprogramma (voor jong en oud) brengen wij onze kunst en cultuur tot leven.”³⁴⁶</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁴⁷</p> <p>Rondleidingen voor kinderen en volwassenen</p>	<p>“Onderwijs”³⁴⁸</p>
<p>Groninger Museum</p> <p>Afdeling educatie en publieksinformatie waaronder een medewerker educatieve projecten</p>	<p>Inspireren en het bevorderen van eigen mening:</p> <p>“Een bezoek aan het museum biedt jongeren kennis en inspiratie over kunst, vormgeving, architectuur, geschiedenis en erfgoed”³⁴⁹</p> <p>“Collecties en presentaties vormen samen met educatie de basis van het Groninger Museum. Het Groninger Museum is extrovert en veelkleurig en richt zich op een breed publiek. Met de presentaties, van nationale en internationale betekenis, wil het Groninger Museum het publiek verwonderen en aanzetten tot meningsvorming.”³⁵⁰</p>	<p>Publieksinformatie zoals de bewegwijzering en de manier van ontvangen³⁵¹</p> <p>Kinderatelier waar cursussen en workshops worden aangeboden</p> <p>JuniorClub</p> <p>Museumlessen voor scholen</p> <p>Studentenactiviteiten</p> <p>Activiteiten voor ouderen, zoals lezingen in verzorgingstehuizen en speciale rondleidingen³⁵²</p>	<p>“Ontdekken: activiteiten, atelier en ontdekkingsruimte”³⁵³</p> <p>“Leren: onderwijs, projecten van scholen, info center”³⁵⁴</p>

³⁴⁵ Gemeentemuseum Helmond, *Beleidsplan 2013-2016*, Helmond 2012. p. 5.

³⁴⁶ Ibid., p. 8.

³⁴⁷ Ibid., p. 5.

³⁴⁸ Gemeentemuseum Helmond, Onderwijs <<http://www.gemeentemuseumhelmond.nl/onderwijs/>> (22 december 2016)

³⁴⁹ Judith Katstra, ‘Groninger Museum gratis voor jeugd’ *Algemeen Nederlands Persbureau*, 16 augustus 2016.

³⁵⁰ Groninger Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, Groningen 2013, p. 5.

³⁵¹ Ibid., p. 19.

³⁵² Ibid., p.20.

	<p>“Educatie is een kerntaak, als <i>informal learning environment</i> te etaleren. Educatie moet alle takken van het museum doordringen en veel zichtbaarder worden.”³⁵⁵</p> <p>“Om nieuwsgierigheid op te wekken en uit te dagen tot eigen meningsvorming, wil educatie het bestaande verwachtingspatroon in beweging brengen.”³⁵⁶</p> <p>“Het klassieke onderscheid is dat educatie naar binnen werkt, communicatie naar buiten. Er bestaat echter een grote overlap. Denk alleen al aan de ontwikkelingen van de reeds klassieke website en nieuwe mogelijkheden van de sociale media, uitstekende middelen voor communicatie in beide richtingen, van binnen naar buiten en van buiten naar binnen.”³⁵⁷</p>	<p>Het Groninger Museummagazine</p> <p>Info Center: de GM collector (opslaan van informatie) en computers om informatie op te zoeken</p>	
<p>Haags Historisch Museum</p> <p>Afdeling publiekszaken met medewerker educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht:</p> <p>“Het Haags Historisch Museum is beheerder van de historische collectie van de stad Den Haag en is tentoonstellingsmaker en aanbieder van educatieve programma’s en publieksactiviteiten. Met deze activiteiten verduidelijken wij de internationale en de nationale betekenis van Den Haag als ook de lokale geschiedenis en cultuur.”³⁵⁸</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁵⁹</p> <p>Programma voor Nederlandse</p> <p>Taal-cursisten (NT2)</p> <p>MuseumjeugdUniversiteit</p> <p>Museumlessen voor MBO en HBO</p>	<p>“Educatie: museumlessen, primair onderwijs, voortgezet onderwijs, volwassenen educatie, “³⁶⁰</p>

³⁵³ Groninger Museum, Ontdekken, <<http://www.groningermuseum.nl/ontdekken>> (22 december 2016).

³⁵⁴ Groninger Museum, Leren, <<http://www.groningermuseum.nl/leren>> (22 december 2016).

³⁵⁵ Ibid., p. 19.

³⁵⁶ Ibid., p. 19.

³⁵⁷ Ibid., p. 20.

³⁵⁸ Haags Historisch Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, p. 4.

³⁵⁹ Haags Historisch Museum, educatie <<https://www.haagshistorischmuseum.nl/educatie>> (22 december 2016).

³⁶⁰ Ibid.

	<p>“Het Museum wil een positie verwerven als dé sterke partner voor het onderwijs die alle Haagse BO- en VO-scholen in staat stelt invulling te geven aan hun cultuureducatie en hun leerlingen de geschiedenis van hun stad te leren kennen.”³⁶¹</p>		
<p>Hermitage Amsterdam</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>De jeugd inspireren:</p> <p>“De Hermitage Amsterdam wil inspireren, verrijken en bovendien reflectie bieden met kunst en geschiedenis. Essentieel vinden wij educatie. De jongste generatie volgt uniek kunstonderwijs in onze Hermitage voor Kinderen.”³⁶²</p> <p>“De ontwikkeling van creatief talent voor kinderen in en om Amsterdam is speerpunt van het educatieve beleid. Het principe is gebaseerd op <i>social inclusion</i>: ieder kind heeft recht op de ontdekking van zijn eigen talent. Het educatieprogramma is afgestemd op de tentoonstellingen en wordt aangeboden aan alle scholen in groot Amsterdam.”³⁶³</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁶⁴</p> <p>Workshops voor kinderen</p> <p>Familieateliers</p> <p>Speurtochten</p> <p>“Hermitage Academie” (kinderen met talent krijgen hier de kans zich te ontwikkelen)³⁶⁵</p>	<p>“www.hermitage voor kinderen”³⁶⁶</p> <p>“Onderwijs: basisonderwijs, voortgezet onderwijs”³⁶⁷</p>
<p>Katwijk Museum</p> <p>Educatief medewerker</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“De doelstelling van het Katwijk Museum omvat het bevorderen van de belangstelling voor en de bestudering van de geschiedenis</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁶⁸</p> <p>Kinderworkshops met thema’s die aansluiten bij de tijdelijke tentoonstellingen.³⁶⁹</p>	<p>“Het museum: educatie Kinderactiviteiten, educatie schoolprojecten”³⁷⁰</p>

³⁶¹ Ibid, p. 11.

³⁶² Hermitage, missie <<http://www.hermitage.nl/nl/organisatie/missie.htm>> (22 december 2016).

³⁶³ Hermitage, *Activiteitenverslag 2013*, p. 3.

³⁶⁴ Hermitage, onderwijs <<http://www.hermitage.nl/nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

³⁶⁵ Hermitage, voor kinderen, <<http://www.hermitage.nl/nl/hermitagevoorkinderen/>> (22 december 2016).

³⁶⁶ Ibid.

³⁶⁷ Hermitage, onderwijs <<http://www.hermitage.nl/nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

³⁶⁸ Ibid.

³⁶⁹ Katwijk museum, Educatie <<http://www.katwijkmuseum.nl/educatie>> (22 december 2016).

	<p>en de folklore van Katwijk en alles wat daarmee verband houdt.”³⁷¹</p> <p>“Tot nu toe richtte de educatie zich als vierde kernfunctie voornamelijk op de leeftijdscategorie tussen de zeven en twaalf jaar.”³⁷²</p>		
<p>Kröller-Müller Museum</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“Publieksbereik betekent in onze visie zoveel mogelijk mensen (nationaal en internationaal) in aanraking brengen met onze collectie, de ontstaansgeschiedenis en historie van het museum. In aanraking brengen betekent interesse opwekken, kennis maken, contact maken, verdieping aanbrenen en actief betrekken.”³⁷³</p> <p>“Het educatieve beleid is opgebouwd rond de volgende kernwaarden: persoonlijke kunstbeleving, differentiatie/adaptiviteit, cross-over/multidisciplinair, samenwerking en innovatie. Het museum vervult binnen het kunsteducatieve veld een actieve voortrekkersrol. Met bijzondere cross-over projecten, een innovatief (digitaal) aanbod en een belangrijke rol voor het “filosoferen met kunst”, weet het steeds meer leerkrachten, scholen en ook cultuurbemiddelaars en opleidingen (o.a. de regionale Pabo’s) structureel aan zich te binden. Het succes van het beleid is af te lezen aan het schoolbezoek.”³⁷⁴</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁷⁵</p> <p>Digitaal lesaanbod</p>	<p>“Onderwijs: Kleuters, Basisonderwijs, Voortgezet onderwijs, Digitaal lesloket”³⁷⁶</p>

³⁷⁰ Katwijk museum, Algemeen <<http://www.katwijksmuseum.nl/algemeen>> (22 december 2016).

³⁷¹ Museum Katwijk, *Beleidsplan 2011-2015*, Katwijk 2010, p.2.

<<http://www.katwijksmuseum.nl/section/dutch/menuitems/6/submenuitems/7/page>> (22 december 2016).

³⁷² Ibid.

³⁷³ Kröller-Müller Museum, *Beleidsplan 2013-2016*, Otterlo 2012, p. 4.

³⁷⁴ Ibid., p. 7.

³⁷⁵ Ibid., p. 7.

<p>Liemers Museum</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht:</p> <p>“Het museum maakt met educatie de collectie en de daarover aanwezige kennis toegankelijk voor een zo breed mogelijk publiek en wil zich nadrukkelijk niet beperken tot alleen programma’s voor het onderwijs. Verschillende doelgroepen reflecteren zo op een leerzame én speelse wijze op hun museumbezoek.”³⁷⁷</p> <p>“De vraag naar volwasseneneducatie zal de komende jaren toenemen. De vergrijzing biedt kansen voor het Zevenaarse cultuurspectrum. Het educatieve aanbod van het museum voor deze doelgroep wordt vooral gericht op het vergroten van kennis en vaardigheden op het gebied van kunst, cultuur, streekgeschiedenis en streektaal.”³⁷⁸</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁷⁹</p> <p>Kinderworkshops</p> <p>Speurtochten</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p> <p>Reminiscentieproject, voor bewoners van verpleeginstellingen</p>	<p>“Educatie”³⁸⁰</p>
<p>Mauritshuis</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht:</p> <p>Bij het Mauritshuis maken ze onderscheid tussen jongereneducatie en volwasseneneducatie: “Speerpunt van het hoogwaardige educatieprogramma van het Mauritshuis is <i>life long learning</i> voor diverse doelgroepen.”³⁸¹</p> <p>“Het uiteindelijke doel om het Mauritshuis</p>	<p>Museumlessen voor scholen³⁸²</p> <p>Cursussen voor volwassenen³⁸³</p> <p>Workshops voor volwassenen</p> <p>Rondleidingen en multimediatour voor</p>	<p>“Verdiep: Mauritshuis op school”³⁸⁴</p> <p>“Bezoek: activiteiten, groepen”³⁸⁵</p>

³⁷⁶ Kröller-Müller Museum, Onderwijs <<http://krollermuller.nl/onderwijs>> (22 december 2016).

³⁷⁷ Liemers museum, *Beleidsplan 2013-2018*, Liemers 2013, p. 21.

³⁷⁸ Ibid.

³⁷⁹ Ibid., p. 21.

³⁸⁰ Liemers museum, <<http://www.liemersmuseum.nl/>> (22 december 2016).

³⁸¹ Mauritshuis, opening kunstwerkplaats 2014, <<https://www.mauritshuis.nl/nl-nl/pers/persarchieef/2014/opening-kunstwerkplaats/>> (22 december 2016).

³⁸² Mauritshuis, Activiteiten, <<http://jaarverslag.mauritshuis.nl/activiteiten.html>> (22 december 2016).

³⁸³ Mauritshuis, financieel jaarverslag 2015, p. 4.

³⁸⁴ Mauritshuis, Mauritshuis op school <<https://www.mauritshuis.nl/nl-nl/verdiep/mauritshuis-op-school/>> (22 december 2016).

³⁸⁵ Mauritshuis, Activiteiten <<https://www.mauritshuis.nl/nl-nl/bezoek/activiteiten/>> (22 december 2016).

	<p>in de hele wereld bekend te maken als het museum voor Nederlandse schilderkunst uit de Gouden Eeuw. Dat betekent niet alleen dat we streven naar de beste kwaliteit met betrekking tot het bezoek aan ons museum, de tentoonstellingen en aankopen, maar ook dat we van plan zijn onze onderzoeksprogramma's verder te ontwikkelen, innovatieve presentaties en educatieve producten voor een breder publiek aan te bieden.”³⁸⁶</p>	<p>volwassenen</p> <p>Activiteiten voor gezinnen</p>	
<p>Mondriaanhuis</p> <p>Medewerker educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht, inspireren:</p> <p>“Musea vormen een omgeving die uitnodigt tot interactie, een ideale omgeving om te leren. Zowel voor “jong”, door cultuureducatie en interactieve beleving in musea, als voor “oud”: een leven lang leren. Mensen willen zich blijven ontwikkelen, leren over het leven en de plek die zij daarin innemen. Ook praktisch vormen de musea een leerschool: voor jongeren die er hun maatschappelijke stages kunnen doen, maar ook voor de (veelal) senioren die er werken als vrijwilliger.”³⁸⁷</p> <p>“Bij het Mondriaanhuis is educatie een kerndoel en daarin spelen rondleidingen en museumlessen een belangrijke rol. In het Mondriaanhuis bieden rondleidingen de beste mogelijkheid om op een persoonlijke manier iedere bezoeker te informeren en te enthousiasmeren. Mondriaans kunst gaat leven door een concrete en open benadering van de rondleiding, waarbij</p>	<p>Museumlessen voor scholen</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p> <p>kinderworkshops</p>	<p>“Jeugd: kinderactiviteiten, primair onderwijs, voortgezet onderwijs”³⁸⁸</p>

³⁸⁶ Mauritshuis, *Jaarverslag 2015*, Den Haag 2016, p. 7.

³⁸⁷ Meerjarenplan Amersfoort in C 2012-2015, p. 7.

³⁸⁸ Mondriaanhuis, <<https://mondriaanhuis.nl/>> (22 december 2016).

	eigen interpretatie voorop staat. Rondleidingen kunnen voor een betekenisvolle ervaring zorgen en nieuwe inzichten over Piet Mondriaan en beeldende kunst in het algemeen opleveren.” ³⁸⁹		
MOTI (Museum Of The Image) Afdeling Educatie	Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd en inspireren: “MOTI biedt mensen wereldwijd inspiratie door ze kennis te laten maken met de geschiedenis en de betekenis van beeldcultuur.” ³⁹⁰ “Jonge mensen zijn onlosmakelijk verbonden met beeldcultuur en kunnen nieuwe betekenissen toekennen aan de collectie en het programma van MOTI. Bij ons jonge publiek is educatie geen kwestie van eenrichtingsverkeer, het is een samenwerkingsproces. De betrokkenheid van deze subgroep wordt versterkt door de betrokkenheid van scholen, verdere educatie en ook een groter familiepubliek.” ³⁹¹ “Door de programma’s van MOTI op het gebied van educatie en publieke betrokkenheid te voorzien van extra waarde, worden er verbintenissen aangegaan voor het delen van kennis, linken van expertise en het steunen van zowel de sector als de vakmensen in dit aan constante verandering en ontwikkeling onderhevige vakgebied.” ³⁹²	Museumlessen voor scholen ³⁹³	“Educatie: primair onderwijs, voortgezet onderwijs, mbo/hbo/wo” ³⁹⁴

³⁸⁹ Febe Verheijen, *Handboek voor rondleiders en museumdocenten*, 2016, p. 4.

³⁹⁰ MOTI, *Businessplan 2013-2016*, Breda 2013, p. 5.

³⁹¹ *Ibid.*, p. 11.

³⁹² *Ibid.*, p. 11.

³⁹³ MOTI, primair onderwijs <<https://www.motimuseum.nl/nl/educatie/primair-onderwijs/>> (22 december 2016).

<p>Museum voor Moderne Kunst Arnhem</p> <p>Afdeling Educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht:</p> <p>“Bij Museum Arnhem kun je je hele leven blijven leren over kunst, kunstenaars, de wereld en jezelf. Of je nou een kleuter bent of professionele senior, of je nu alleen komt, met z’n tweeën, met familie of met een groep, er valt van alles te beleven in Museum Arnhem. We zoeken altijd naar toegankelijke en verrassende manieren om met onze bezoekers naar kunst te kijken en in gesprek te gaan.”³⁹⁵</p> <p>“Museum Arnhem informeert je over moderne, hedendaagse en toegepaste kunst en kunstenaars.”³⁹⁶</p>	<p>Programma voor scholen en studenten³⁹⁷</p> <p>Workshops voor kinderen</p> <p>Speciale rondleidingen voor senioren en rondleidingen voor volwassenen</p> <p>Lezingen voor volwassenen</p> <p>MuseumJeugdUniversiteit</p> <p>Interactieve elementen in tijdelijke tentoonstellingen (bijvoorbeeld de “Zelfiezuil” bij de tentoonstelling Spiegeloog, 2015)³⁹⁸</p>	<p>“Educatie: buitenschoolse opvang, primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs, hoger beroepsonderwijs, volwassenen”³⁹⁹</p>
<p>Museum Boijmans Van Beuningen</p> <p>Afdeling educatie en publieksbegeleiding met twee conservatoren educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht, inspireren:</p> <p>“Educatie en publieksbegeleiding verzorgen alle informatie voor het publiek, ter verdieping en inspiratie tijdens het museumbezoek of online.”⁴⁰⁰</p> <p>“Het doel is een publieksvriendelijk museum en de dialoog met het museumpubliek, toegankelijke tentoonstellingen en collectieopstellingen.”⁴⁰¹</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁰²</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen (ook NT2)</p> <p>Symposia</p> <p>Workshops</p> <p>Familiedagen</p>	<p>“Onderwijs: primair onderwijs, voortgezet onderwijs, mbo, hbo/wo, volwassenen onderwijs”⁴⁰³</p> <p>“tentoonstelling & activiteiten”</p>

³⁹⁴ <<https://www.motimuseum.nl/>> (22 december 2016).

³⁹⁵ Museum voor Moderne Kunst Arnhem, Educatie <<http://www.museumarnhem.nl/educatie/>> (22 december 2016).

³⁹⁶ Ibid.

³⁹⁷ Museum voor Moderne Kunst Arnhem, *Jaarverslag 2015*, Arnhem 2016, p. 28.

³⁹⁸ Ibid., p. 29.

³⁹⁹ Museum voor Moderne Kunst Arnhem, Educatie <<http://www.museumarnhem.nl/#educatie>> (22 december 2016).

⁴⁰⁰ Museum Boijmans van Beuningen, *Jaarverslag 2015*, Rotterdam 2016, p. 7.

⁴⁰¹ Ibid.

⁴⁰² Ibid.

⁴⁰³ Museum Boijmans van Beuningen, primair onderwijs, <<http://www.boijmans.nl/nl/16/primair-onderwijs#ThDpbXOw1HCPFeH.97>> (22 december 2016).

<p>Museum van Bommel van Dam</p> <p>Medewerker PR & communicatie en educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht, bevorderen esthetische ervaringen:</p> <p>“Bij museum van Bommel van Dam in hartje Venlo staan de deuren wagenwijd open. Het museum is dé plek om kennis te maken met moderne beeldende kunst. Mooi of lelijk, gek of gewoon, er is altijd wel een kunstwerk dat je prikkelt en boeit.”⁴⁰⁴</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁰⁵</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p>	<p>“Onderwijs: basisonderwijs, voortgezet onderwijs, volwassenen, dagarrangementen”⁴⁰⁶</p>
<p>Museum Catharijneconvent</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“Met presentaties en educatieve projecten, die gebaseerd zijn op een belangwekkende collectie, vertelt het museum het publiek het rijkgeschakeerde kunst- en cultuurhistorische verhaal van het christendom in Nederland.”⁴⁰⁷</p> <p>“Doelstelling voor de periode 2013-2016 is een verdubbeling van het schoolbezoek, met als focus het basisonderwijs. Het museum kiest daarbij voor het opschalen en intensief vermarkten van succesvolle educatieve producten.”⁴⁰⁸</p>	<p>Museumlessen voor scholen met als grootste doelgroep het basisonderwijs⁴⁰⁹</p> <p>Jaarlijks terugkerende presentatie <i>Huis van Sinterklaas</i> en Familietoonstelling <i>Feest! Weet wat je viert.</i></p>	<p>“Bezoek ons: Kinderen & onderwijs”⁴¹⁰</p>

⁴⁰⁴ Van Bommel van Dam, Onderwijs, <<http://www.vanbommelvandam.nl/nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ Ibid.

⁴⁰⁷ Museum Catharijneconvent, *Beleidsplan 2013-2016*, Utrecht 2012, p. 2.

⁴⁰⁸ Ibid.

⁴⁰⁹ Ibid., p. 15.

⁴¹⁰ Catharijneconvent, Onderwijs <<https://www.catharijneconvent.nl/bezoek-ons/kinderen-onderwijs/>> (22 december 2016).

<p>Museum D8888</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“In Museum Dr8888 kunnen leerlingen van het basisonderwijs en van middelbare scholen naar kunst leren kijken en er over praten. Door de educatieve activiteiten en programma’s leren kinderen en jongeren kunst en cultuur te ontdekken, begrijpen en waarderen. De kunsteducatie in Museum Dr8888 combineert “Oriëntatie op jezelf en de wereld” met “Kunstzinnige oriëntatie”.⁴¹¹</p> <p>“Het op een pakkende manier verspreiden van kennis binnen en buiten het museum is een opdracht die het Museum zichzelf stelt.”⁴¹²</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴¹³</p> <p>Workshops voor kinderen⁴¹⁴</p> <p>Zoekmachine Dr8888 (digitale informatie over de collectie)</p>	<p>“Educatie: kinderatelier, aanbod 2016-17, museumtour, zoekmachine Dr8888, huisregels”⁴¹⁵</p>
<p>Museum Flehite</p> <p>Medewerker Educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd en het vergroten van het plezier van het bezoek:</p> <p>Flehite wil door middel van de (kunst)objecten “een snaar raken”. Geschiedenis is leuk en interessant en dat idee kan goed worden overgebracht tijdens een museumles. Bij Flehite staat de goede ervaring centraal en daarin wordt aan bijzondere verhalen een grote rol toegekend. De museumles bij Flehite is een uniek kijkje achter de schermen.⁴¹⁶</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴¹⁷</p> <p>Workshops voor kinderen</p>	<p>“Jeugd: kinderactiviteiten, primair onderwijs, voortgezet onderwijs”⁴¹⁸</p>

⁴¹¹ Museum Dr8888, Educatie <<https://www.museumdrachten.nl/educatie/>> (22 december 2016).

⁴¹² Museum Dr8888, *Jaarverslag 2014*, Drachten 2015, p. 23.

⁴¹³ Museum Dr8888, Educatie, <<https://www.museumdrachten.nl/educatie/>> (22 december 2016).

⁴¹⁴ Museum Dr8888, *Jaarverslag 2015*, Drachten 2016

⁴¹⁵ Museum Dr8888, Educatie <<https://www.museumdrachten.nl/educatie/>> (22 december 2016).

⁴¹⁶ Febe Verheijen, *Handboek voor rondleiders en museumdocenten*, 2016, p. 4.

⁴¹⁷ Museum Flehite, Jeugd, <<https://museumflehite.nl/jeugd>> (22 december 2016).

⁴¹⁸ Ibid.

Museum de Fundatie Medewerker coördinator collecties en educatie	Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd: “Museum de Fundatie legt veel nadruk op goede educatie, die in nauwe samenwerking met scholen en educatieve organisaties wordt ontwikkeld en verspreid.” ⁴¹⁹	Museumlessen voor scholen ⁴²⁰ Kijkwijzers	“Onderwijs: basisonderwijs, voortgezet onderwijs, MBO/HBO” ⁴²¹
Museum Gouda Afdeling educatie	Overdragen van kennis en inzicht, inspireren: “Alles draait uiteindelijk om het publiek. Zonder publiek geen museum. En onze ambitie is niet alleen om de geschiedenishobbyist te trekken of de geheide kunstliefhebber, maar ook hen die nog niet zijn ingewijd. Bewoners van de stad die zich net gevestigd hebben en nog niets met Gouda hebben, toeristen die op zoek zijn naar kaas, allochtonen die het museum niet beschouwen als behorend tot hun domein. Daarbij spannen we ons in het bijzonder in om kinderen te trekken, te informeren, te begeistern.” ⁴²²	Museumlessen voor scholen ⁴²³ Familiërondleiding MuseumJeugdUniversiteit Rondleidingen voor volwassenen Verjaardagsfeestjes workshops Lezingen voor volwassenen ⁴²⁴	“Educatie: families, primair onderwijs/bso, voortgezet onderwijs” ⁴²⁵

⁴¹⁹ Museum de Fundatie, *Jaarverslag 2015*, Zwolle 2016, p. 5.

⁴²⁰ Ibid., p. 41.

⁴²¹ Museum de Fundatie, *Onderwijs* <<http://www.museumdefundatie.nl/nl/onderwijs/>> (22 december 2016).

⁴²² Museum Gouda, *Meerjarenplan Gouda 2016-2022*, Gouda 2016, p. 6.

⁴²³ Museum Gouda, *Educatie* <<http://www.museumgouda.nl/educatie/>> (22 december 2016).

⁴²⁴ Museum Gouda, *Jaarverslag 2015*, p. 21.

⁴²⁵ Museum Gouda, *Educatie* <<http://www.museumgouda.nl/educatie/>> (22 december 2016).

<p>Museum de Hallen</p> <p>Afdeling publiekszaken waaronder een coördinator educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd, inspireren:</p> <p>“Hiermee wil het museum verdieping, inspiratie en aandacht voor artistieke vernieuwing bieden. Tevens hoopt het museum met deze activiteiten nieuwe publieksgroepen aan te trekken die op een andere manier kennismaken met het museum.”⁴²⁶</p> <p>Leidraad bij ontwikkelen van het educatieve aanbod is het motto “Kijk, Ontdek & Doe”. Hierbij hanteren we de stelregel dat “ouderwets” vermaak, zoals tekenen, schilderen en knutselen, in het museum de voorkeur krijgt boven een “digitaal pretpark”.⁴²⁷</p> <p>“Het museum ziet publieksbegeleiding en educatie niet als een aparte museumvoorziening die tegen museale activiteiten wordt aangeplakt, maar dat de lerende kant van het programma integraal onderdeel uitmaakt van de presentatie.”⁴²⁸</p>	<p>“Educatie behoort tot de kerntaken en het museum heeft dan ook een goede reputatie en gedegen traditie op dit gebied. De focus hierbij ligt op kinderen en jongeren, niet op volwassenen.”⁴²⁹</p> <p>Museumlessen voor scholen⁴³⁰</p> <p>Voor kinderen en hun (groot)ouders: kinderpartijtjes, activiteiten voor de hele familie op zondagmiddag</p>	<p>“Activiteiten & educatie”⁴³¹</p>
<p>Museum Jan Cunen</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd, het vergroten van het plezier in het bezoek:</p> <p>“...presenteert en toegankelijk maakt voor het publiek en het publiek hierover informeert voor doeleinden van studie, educatie en genoeg.”⁴³²</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴³³</p> <p>Workshops</p> <p>“De Bovenkamer, waarin het publiek inzicht kan krijgen in de</p>	<p>“Educatie: basisonderwijs, voortgezet onderwijs, hoger onderwijs, museumschool”⁴³⁴</p>

⁴²⁶ Frans Hals Museum en de Hallen Haarlem, *Beleidsplan 2016*, Haarlem 2015, p. 29.

⁴²⁷ Ibid., p. 37.

⁴²⁸ Ibid., p.36.

⁴²⁹ Ibid., p. 37.

⁴³⁰ Ibid., p.38.

⁴³¹ De Hallen, Activiteiten, <<http://www.dehallen.nl/nl/activiteiten/>> (22 december 2016).

⁴³² Museum Jan Cunen, visie en missie, <<http://www.museumjancunen.nl/nl/ANBI-gegevens/default1.aspx>> (22 december 2016).

⁴³³ Ibid.

	<p>“Educatie wordt binnen Museum Jan Cunen meer dan bij andere kunstmusea gerekend tot de primaire taken. Dat komt tot uitdrukking in de omvang en het doel van de educatieve activiteiten. Deze gaan samen met een open en onderzoekende houding naar een sterkere maatschappelijke museale verankering. Kenmerkend zijn de intensieve samenwerking met het (lokale) onderwijs, de multidisciplinaire werkwijze en het belang dat wordt gehecht aan de rol van de kunstenaar – ook bij educatie.”⁴³⁵</p> <p>“Specifieke aandacht voor de groeiende groep senioren; waar reeds een bloeiende educatiepraktijk voor de jeugd is opgebouwd, willen we in de komende jaren ook programma’s museumeducatie voor senioren ontwikkelen.”⁴³⁶</p>	<p>ontstaansgeschiedenis van kunst en/of de inspiratiebronnen van de kunstenaars.”</p>	
<p>Museum Oud Amelisweerd</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“MOA-School stelt kinderen in staat te leren over de kunst van Armando, de geschiedenis van Oud Amelisweerd en zijn bewoners en spreekt hun eigen verbeeldingsvermogen en creativiteit aan”⁴³⁷</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴³⁸</p> <p>Informatieboekje</p> <p>“De verdieping”: het informatie centrum over Armando en de geschiedenis van Oud Amelisweerd</p>	<p>“Educatie: basisonderwijs, voortgezet onderwijs, individueel ckv bezoek”⁴³⁹</p>

⁴³⁴ Museum Jan Cunen, Educatie http://www.museumjancunen.nl/nl/Educatie/Basisonderwijs/Museumschatjes_najaar_2016/default.aspx (22 december 2016).

⁴³⁵ Museum Jan Cunen, *Jaarverslag 2013-2015*, Oss 2016, p.10

⁴³⁶ Museum Jan Cunen, visie en missie, <http://www.museumjancunen.nl/nl/ANBI-gegevens/default1.aspx> (22 december 2016)

⁴³⁷ Museum Oud Amelisweerd, Over MOA, <http://www.moa.nl/nl/About> (22 december 2016)

⁴³⁸ Ibid.

⁴³⁹ Museum Oud Amelisweerd, Educatie <http://www.moa.nl/nl/Education> (22 december 2016)

<p>Museum het Valkhof</p> <p>Medewerkers educatie & activiteiten</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“Leerlingen uit basis- en voortgezet onderwijs leren kijken en kunst en cultureel erfgoed laten ervaren en hun zo de waarde van kunst bijbrengen.”⁴⁴⁰</p> <p>“Tevens een belangrijke informatiebron te zijn voor het onderwijs en voor groepen met cultuureducatie als focus.”⁴⁴¹</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁴²</p> <p>Educatieve ruimte “Valkhof Junior”</p> <p>Kinderworkshops</p> <p>Kinderrondleidingen</p>	<p>“Onderwijs: basisonderwijs onderbouw, basisonderwijs bovenbouw, vmbo , havo/vwo onderbouw, havo/vwo bovenbouw, spreekbeurt/werkstuk”⁴⁴³</p>
<p>Nederlands Fotomuseum</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd en het vergroten van het plezier in het bezoek:</p> <p>Een educatieve doelstelling is niet in de visie van het museum opgenomen. Het Nederlands Fotomuseum wil vooral hét nationale museum van de fotografie zijn waarbij het veel nadruk op zijn collectie en onderzoek legt.⁴⁴⁴</p> <p>“Nieuwe presentatietechnieken, optimale zichtbaarheid van de collectie en het verstrekken van informatie aan een zo breed mogelijk publiek zijn vanzelfsprekend. Context en verdieping zijn voor ons net zo belangrijk als kijkplezier en verwondering.”⁴⁴⁵</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁴⁶</p> <p>Website fotoleren.nl</p> <p>Interactieve vaste presentatie <i>De donkere kamer</i></p> <p>Workshops voor kinderen en volwassenen</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p>	<p>‘Plan uw bezoek: voor groepen’⁴⁴⁷</p>

⁴⁴⁰ Museum het Valkhof, *Beleidsplan 2013-2016*, Nijmegen 2012, p. 5.

⁴⁴¹ Ibid., p. 9.

⁴⁴² Ibid., p. 9.

⁴⁴³ Museum het Valkhof, <<http://www.museumhetvalkhof.nl/>> (22 december 2016).

⁴⁴⁴ Nederlands Fotomuseum, over het museum, <<https://www.nederlandsfotomuseum.nl/over-het-museum/>> (22 december 2016).

⁴⁴⁵ Visitatierapport Nederlands Fotomuseum 2011, 2011, p. 7.

⁴⁴⁶ Nederlands Fotomuseum, *Jaarverslag 2015*, Rotterdam 2016, p. 8.

⁴⁴⁷ Nederlands Fotomuseum, <<https://www.nederlandsfotomuseum.nl/>> (22 december 2016).

<p>Noordbrabants Museum</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht en inspireren:</p> <p>“Onze educatieve visie is: Bezoekers, jong en oud, kunst en geschiedenis actief laten ontdekken door te <i>kijken</i>, te <i>doen</i> en te <i>tonen</i>. Het is niet voldoende bezoekers alleen kunstwerken of historische objecten te laten zien. De kennis wordt beter overgedragen en het museumbezoek wordt leuker wanneer je de bezoekers iets met hun ervaringen kunt laten doen. Wij vinden het bovendien belangrijk om het product van hun creativiteit vervolgens te tonen in het museum, zodat onze bezoekers hun creativiteit kunnen delen en andere bezoekers geïnspireerd raken of op ideeën worden gebracht.”⁴⁴⁸</p> <p>“Binnen ons educatieve beleid onderscheiden wij drie onderdelen: 1) deling van kennis met degenen die het museum (nog) niet bezoeken; 2) informatieoverdracht aan de volwassen museumbezoekers in het algemeen; 3) informatieoverdracht aan kinderen en jongeren, waarbij de eigen creativiteit een belangrijke rol speelt - in gezinsverband maar vooral via de scholen.”⁴⁴⁹</p>	<p>Museumlessen voor de jeugd⁴⁵⁰</p> <p>Lezingen</p> <p>Tekst, beeld, geluid en video bij de tentoonstellingen</p> <p>Digitale informatie</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p> <p>Workshops voor volwassenen</p> <p>Kinderatelier “Spetterlab”</p> <p>Digitaal “medialab” voor kinderen</p> <p>(gezins-)tentoonstellingen vanuit de educatieve visie kijken – doen – tonen.</p>	<p>“Onderwijs: primair onderwijs, voortgezet onderwijs, stu“Bezoek: tentoonstellingen & activiteiten”denden”⁴⁵¹</p>
<p>Rembrandthuis</p> <p>Afdeling educatie & publieksbegeleiding</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht en inspireren:</p> <p>“Educatie heeft een prominente plaats in het Rembrandthuis. Was in het verleden de focus vooral gericht op het bereiken van</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁵²</p> <p>Speurtochten</p> <p>Workshops voor scholen en volwassenen</p>	<p>“Educatie: rondleidingen (scholen), speurtochten (scholen), workshops (scholen), audiotours</p>

⁴⁴⁸ Noordbrabants Museum, *Meerjarennota 2014-2017*, 's Hertogenbosch 2013, p. 8.

⁴⁴⁹ Ibid., p. 8.

⁴⁵⁰ Noordbrabants Museum, *Meerjarennota 2014-2017*, 's Hertogenbosch 2013, p. 14.

⁴⁵¹ Noordbrabants Museum, <<http://www.hetnoordbrabantsmuseum.nl/>> (22 december 2016).

⁴⁵² Rembrandthuis, Educatie <<http://www.rembrandthuis.nl/nl/educatie/>> (22 december 2016).

	<p>scholen, met name het primair onderwijs en voortgezet onderwijs, thans vindt een verbreding plaats richting volwasseneneducatie en de algemene museumbezoeker. Deze is primair gericht op (nadere) <i>kennismaking</i> met de belangrijkste kunstenaar uit de 17de eeuw. Workshops voor zowel het onderwijs als volwassenen zijn erop gericht dat de deelnemers via “zelf doen” meer inzicht krijgen en hands-on ervaring opdoen. Deze methodiek biedt bij uitstek ook aan minder “talig ingestelden” de gelegenheid te participeren.”⁴⁵³</p>	<p>Audiotours voor scholen</p> <p>Rondleidingen voor NT2</p> <p>Demonstraties</p> <p>Lezingen</p>	<p>(scholen), demonstraties, rondleiding NT2 (volwassenen), workshop ouderen, materialen en publicaties”⁴⁵⁴</p>
<p>Rijksmuseum</p> <p>Afdeling publiek & educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht, inspireren:</p> <p>“De afdeling publiek & educatie brengt publiek in contact met de collectie”⁴⁵⁵</p> <p>“Het museum is educatie. Educatie is meer dan een afdeling, de nieuwe opstelling is volledig gericht op het brede publiek dat via een wandeling door de tijd kennis kan maken met de Nederlandse cultuur”⁴⁵⁶</p> <p>“Het bereiken van een zo breed mogelijk (nieuw) publiek is een belangrijk streven”⁴⁵⁷</p> <p>“Het Rijksmuseum wil een actieve bijdrage leveren aan het stimuleren van creativiteit en visuele geletterdheid, en bezoekers in</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁵⁸</p> <p>Presentatie van de tentoonstelling</p> <p>Teksten in tentoonstelling</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen (ook NT2)</p> <p>Lezingen</p> <p>Workshops</p> <p>Cursussen</p>	<p>“Kinderen, klas of groep”⁴⁵⁹</p> <p>“Nu in het museum: activiteiten”⁴⁶⁰</p>

⁴⁵³ Rembrandthuis, *Ondernemingsplan Rembrandthuis 2013-2016*, Amsterdam 2012, p. 7.

⁴⁵⁴ Ibid.

⁴⁵⁵ Rijksmuseum, Afdeling publiek en educatie <<https://www.rijksmuseum.nl/nl/organisatie/organogram-en-medewerkers/afdeling-publiek-en-educatie>> (22 december 2016).

⁴⁵⁶ Rijksmuseum, *Activiteitenplan Rijksmuseum 2013-2016*, Amsterdam 2012, p. 7.

⁴⁵⁷ Ibid.

⁴⁵⁸ Ibid., p. 7.

⁴⁵⁹ Rijksmuseum, Groepen, <<https://www.rijksmuseum.nl/nl/met-kinderen-klas-of-groep>> (22 december 2016).

⁴⁶⁰ Rijksmuseum, Nu in het museum <<https://www.rijksmuseum.nl/nl/nu-in-het-museum>> (22 december 2016).

	<p>hoofd en hart raken. Hiervoor worden educatieve middelen ingezet die informeren, verrijken en verleiden. Met een gevarieerd aanbod worden uiteenlopende bezoekersgroepen bediend.”⁴⁶¹</p>		
<p>Rijksmuseum Twenthe Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd en inspireren:</p> <p>“Rijksmuseum Twenthe bestudeert, presenteert en stimuleert de menselijke verbeelding”⁴⁶²</p> <p>“In Rijksmuseum Twenthe draait het om de vragen wat er uitgedrukt wordt en hoe en waarom en welke betekenissen dat voor ons nu kan hebben. Daarom zijn de educatieve programma’s, zowel die voor scholen als voor individuele bezoekers, gericht op scherper waarnemen en op het zelf verbeelden. Rijksmuseum Twenthe zal een grote zaal, halverwege het museum, inrichten als</p> <p>werkplaats van de verbeelding waar mensen zelf aan de slag kunnen met tekenen, fotograferen, filmen, monteren.”⁴⁶³</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁶⁴</p>	<p>“Voor scholen”⁴⁶⁵</p> <p>“Praktische zaken: audiotour of rondleiding, kinderactiviteiten in het museum”⁴⁶⁶</p>
<p>Purmerends Museum Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“Het stichtingsbestuur van het Purmerends</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁶⁷</p> <p>Activiteiten voor kinderen</p>	<p>“Onderwijs: cultuursnuffelmenu, basisonderwijs”⁴⁶⁸</p>

⁴⁶¹ Ibid., p. 12.

⁴⁶² Rijksmuseum Twenthe, Missie en Visie, <<https://www.rijksmuseumtwenthe.nl/content/147/nl/missie-en-visie-rmt>> (22 december 2016).

⁴⁶³ Rijksmuseum Twenthe, *Visiedocument 2012*, Enschede 2012, p. 13.

⁴⁶⁴ Ibid.

⁴⁶⁵ Rijksmuseum Twenthe, Voor scholen <<https://www.rijksmuseumtwenthe.nl/rubriek/31/nl/voor-scholen>> (22 december 2016).

⁴⁶⁶ Rijksmuseum Twenthe, Praktische zaken <<https://www.rijksmuseumtwenthe.nl/rubriek/21/nl/praktische-zaken>> (22 december 2016).

⁴⁶⁷ Ibid., p. 5.

⁴⁶⁸ Purmerends museum, Onderwijs, <<http://www.purmerendsmuseum.nl/page/149/Onderwijs>> (22 december 2016).

	Museum brengt elementen van het plaatselijk en regionaal cultureel erfgoed onder de aandacht van de bewoners, in het bijzonder de jeugd van onze stad. Daartoe werken we waar dat mogelijk is samen met het onderwijs en cultureel-educatieve instellingen. Vanuit het museum worden projecten ontwikkeld voor basis- en voortgezet onderwijs en contacten onderhouden met het onderwijsveld.” ⁴⁶⁹	gekoppeld aan tijdelijke tentoonstellingen Projecten voor kinderen zoals het “cultuursnuffelmenu” Het Leerlingenlab Familieproject <i>Het geheim van de Vaas</i>	
Singer Laren Afdeling educatie	Vergroten van het plezier in het bezoek: Singer Laren betreft educatie en publieksbegeleiding samen onder educatie: “Singer Laren is als geen ander museum gericht op de wensen van het publiek. De organisatie is voor haar voortbestaan in hoge mate afhankelijk van betalende bezoekers en doet alles om het hen naar de zin te maken, zonder daarbij de kwaliteit uit het oog te verliezen. Naast de toegankelijke en interessante tentoonstellingen en goede publicaties, vindt er een keur aan activiteiten en evenementen plaats, voor zowel volwassenen, kinderen als ook scholen.” ⁴⁷⁰	Zaalteksten ⁴⁷¹ Museumlessen voor scholen Kijkwijzers en speurtochten voor kinderen Rondleidingen voor kinderen en volwassenen audiotour voor volwassenen Workshops voor kinderen, volwassenen en families Lezingen Speciale dagen zoals <i>Kinderkunst</i> dag en <i>familiedag</i>	“Onderwijs: projecten, rondleidingen” ⁴⁷² “Bezoek ons: rondleidingen, activiteiten, onvergetelijk Singer” ⁴⁷³
Stadsmuseum Woerden De conservator	Overdragen van kennis en inzicht: Doel is niet alleen om Woerdense jeugd weet te laten hebben van het oeuvre de	Museumlessen voor scholen ⁴⁷⁴ Rondleidingen voor	“Stadsmuseum: rondleidingen, speurtochten” ⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ Purmerends museum, *Beleidsplan 2013-2018*, Purmerend 2013, p. 5.

⁴⁷⁰ Singer Laren, *Museumbeleidsplan 2012-2016*, Laren 2012, p. 24.

⁴⁷¹ Ibid., p. 24.

⁴⁷² Singer Laren, Onderwijs, <<http://www.singerlaren.nl/onderwijs>> (22 december 2016).

⁴⁷³ Singer Laren, Bezoek ons, <<http://www.singerlaren.nl/bezoek-ons>> (22 december 2016).

⁴⁷⁴ Ibid.

⁴⁷⁵ Stadsmuseum Woerden, Over het museum, <<http://www.stadsmuseumwoerden.nl/stadsmuseum>> (22 december 2016).

<p>verzorgt de educatieve taken</p>	<p>statuur van een kunstenaar als Gestel. Maar idealiter wordt de jeugd zelf ook uitgedaagd om beeldend/ scheppend aan de slag te gaan.”⁴⁷⁶</p>	<p>volwassenen Speurtocht voor kinderen</p>	
<p>Stedelijk Museum Alkmaar Afdeling collectie & presentatie waaronder een medewerker educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht: “Om het publiek meer te bieden dan de tentoonstellingen en de inhoud van de vaste opstelling alleen organiseert het museum tal van verdiepende activiteiten.”⁴⁷⁷ “Stedelijk Museum Alkmaar ziet erfgoededucatie als een integraal onderdeel van het publieksbeleid.”⁴⁷⁸ “Authentieke verhalen en (kunst)objecten worden belevingsvol gepresenteerd, de (kunst) geschiedenis van Alkmaar en regio wordt actueel en toegankelijk gemaakt. Het educatieve aanbod is kwalitatief hoogstaand en in samenwerking met het onderwijs tot stand gekomen.”⁴⁷⁹ “De vraag naar volwasseneneducatie neemt sterk toe (het zogenaamde “levenslang leren”). 55-plussers vormen een steeds belangrijkere doelgroep. Het educatieve aanbod van het museum voor deze doelgroep is vooral gericht op het vergroten van kennis en vaardigheden op het gebied van kunst, cultuur en geschiedenis in relatie tot de Alkmaarse collectie.”⁴⁸⁰</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁸¹ Workshops voor kinderen en volwassenen Kijkwijzer voor kinderen Rondleidingen voor volwassenen Familiespeurtochten</p>	<p>“Plan uw bezoek: rondleidingen & arrangementen, voor scholen, voor gezinnen”⁴⁸²</p>

⁴⁷⁶ Stadsmuseum Woerden, *Beleidsplan 2016-2019*, Woerden 2016, p. 10.

⁴⁷⁷ Stedelijk Museum Alkmaar, *Jaarverslag 2015*, Alkmaar 2016, p. 16.

⁴⁷⁸ Stedelijk Museum Alkmaar, *Bedrijfsplan 2014-2017*, Alkmaar 2013, p. 15.

⁴⁷⁹ Ibid., p. 5.

⁴⁸⁰ Ibid., p. 16.

⁴⁸¹ Ibid.

⁴⁸² Stedelijk Museum Alkmaar, <<https://stedelijkmuseumalkmaar.nl>> (22 december 2016).

<p>Stedelijk Museum Amsterdam</p> <p>Afdeling educatie, interpretatie & publicaties waaronder medewerkers educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht, bevorderen van eigen mening, inspireren:</p> <p>“Innovatief en opvallend: Het Stedelijk Museum beschouwt educatie als een kernopdracht. In het Stedelijk Museum gaan families, leerlingen/scholen, jongeren en volwassenen vanuit hun persoonlijke vragen in dialoog over kunst, kunstenaars en het museum. Educatie biedt opvallende en innovatieve tools en programmering, toegesneden op een eerste ontmoeting én gericht op een groeiende verbintenis met de kunst en het museum.”⁴⁸³</p> <p>“Zelf doen of met een expert: Het Stedelijk brengt je in contact met kunst. Verwondering en een onderzoekende houding breng je zelf mee. De activiteiten nodigen uit tot kijken, vragen, discussiëren én creëren. Kies voor begeleiding door één van de diverse experts, zoals museumdocenten, rondleiders, kunstenaars of Blikopeners. En wie het liever zelf doet, krijgt handvatten aangereikt bij het kijken naar kunst, aansluitend bij zijn of haar eigen belangstelling en kennisniveau.”⁴⁸⁴</p> <p>“Aan het werk: Het Stedelijk daagt je uit om ook zélf aan het werk te gaan. Stroop op dus die mouwen, in het Familielab, de zaal van de Blikopeners of één van de educatieve studio’s. In de lounge bij de entree en in de bibliotheek kun je al je vragen stellen.”⁴⁸⁵</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁸⁶</p> <p>Workshops voor kinderen en volwassenen in het Familielab</p> <p>Rondleidingen voor kinderen en volwassenen (ook NT2)</p> <p>Audiotours</p>	<p>“Educatie: families, onderwijs, blikopeners, volwassenen, video’s voor het onderwijs”</p>
---	---	--	--

⁴⁸³ Stedelijk Museum Amsterdam, Visie Educatie, <<http://www.stedelijk.nl/educatie/visie-educatie>> (22 december 2016).

⁴⁸⁴ Ibid.

⁴⁸⁵ Ibid.

⁴⁸⁶ Stedelijk Museum Amsterdam, Educatie, <<http://www.stedelijk.nl/>> (22 december 2016).

<p>Stedelijk Museum de Lakenhal</p> <p>Afdeling publiek waaronder een medewerker educatie</p>	<p>Inspireren, maatschappelijke taak, bevorderen van eigen mening:</p> <p>“Museum De Lakenhal inspireert, verbindt en vernieuwt. Inspireren door de avontuurlijke, wetenschappelijke en visuele kwaliteit van tentoonstellingen, collectiepresentaties en bijzondere projecten. Vernieuwen door actief te experimenteren met nieuwe invalshoeken, publieksbenaderingen en presentatievormen. Verbinden door als eigentijds netwerk-museum te opereren: samenwerkingsgericht, interactief en maatschappelijk betrokken, met een museaal aanbod voor een breed publiek, bestaande uit alle generaties.”⁴⁸⁷</p> <p>“Alle activiteiten van de afdeling staan in het teken van een museumvoering die de dialoog met het museumpubliek aanwakkert en waarbij presentaties en collectieopstellingen centraal staan.”⁴⁸⁸</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁸⁹</p> <p>Audiotours voor (inter)nationale bezoekers</p> <p>Kids & family audiotour</p> <p>Kijktours voor kinderen tussen 6 en 12 jaar</p>	<p>“Plan je bezoek: activiteiten, groepen & kinderen”⁴⁹⁰</p>
<p>Stedelijk Museum Schiedam</p> <p>Medewerker educatie & publieksbegeleiding</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht en maatschappelijke taak:</p> <p>Het museum lijkt nog geen duidelijke educatieve doelstelling te hebben aangezien het museum aan het reorganiseren is: “Om het museum tegemoet te komen besloot de Gemeenteraad op 16 juni 2015 het museum te ondersteunen bij het maken van een doorstart, onder voorwaarde dat het zich in de komende vijf jaar zal ontwikkelen naar</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁹¹</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p> <p>Concerten</p> <p>Lezingen</p> <p>Kinderworkshops</p>	<p>“Activiteiten: groepsactiviteiten, kinderen (0 t/m 11 jaar), jongeren vanaf 12 jaar”⁴⁹²</p> <p>“Onderwijs: primair onderwijs, voortgezet onderwijs, NSO/BSO, peuters, CJP”</p>

⁴⁸⁷ Stedelijk Museum de Lakenhal, Missie en visie, <<http://www.lakenhal.nl/nl/verhaal/missie-en-visie>> (22 december 2016).

⁴⁸⁸ Stedelijk Museum de Lakenhal, *Jaarverslag Museum 2014*, Leiden 2015, p. 19.

⁴⁸⁹ Ibid., p. 24.

⁴⁹⁰ Stedelijk Museum de Lakenhal <<http://www.lakenhal.nl/nl>> (22 december 2016).

⁴⁹¹ Ibid., p. 9.

⁴⁹² Stedelijk Museum Schiedam, <<http://www.stedelijkmuseumschiedam.nl/nl/#>> (22 december 2016).

	<p>het scenario “Partnerschap”. In dit scenario is het museum vanuit eigentijds cultureel ondernemerschap gericht op (lokale) samenwerking, op ontwikkeling met partners in de stad en op binding met Schiedam en haar inwoners.” Het doel hiervan is de ontwikkeling van een zichtbaar museumkwartier en een sterke culturele sector. In het Partnerschapsmodel is de Schiedamse samenleving trots op haar museum en het museum evenzeer trots op haar Schiedamse wortels. Ook een blijvende toonaangevende landelijke positionering en bredere programmering met publiekstrekkingen maakt onderdeel uit van dit scenario.”⁴⁹³</p>	<p>Workshops voor kinderen en volwassenen</p>	
<p>Teylers Museum Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“Betrokken: Het publiek staat centraal en voelt zich welkom. Persoonlijke benaderingen kennisoverdracht in dialoogvorm zijn leidend.”⁴⁹⁴</p> <p>“Teylers is ontstaan vanuit het Verlichtings-ideaal dat iedereen toegang heeft tot kennis en kunde. Daarom organiseren we veel bijzondere activiteiten, zowel binnenschools als buitenschools. Voor elke leeftijd is er een passend aanbod. De afdeling Educatie is vanaf het begin betrokken bij alle projecten in het museum, zodat deze belangrijke inbreng meteen wordt meegenomen in de ontwikkelingen.”⁴⁹⁵</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁹⁶</p> <p>Project bij de zomertentoonstellingen waar leerlingen hun eigen werkstukken tentoonstellen.</p>	<p>“Bezoek het museum: scholen, kinderen en groepen”⁴⁹⁷</p>

⁴⁹³ Stedelijk Museum Schiedam, *Jaarverslag 2015*, Schiedam 2016, p. 7.

⁴⁹⁴ Teylers Museum, *Activiteitenplan 2017–2020*, Haarlem 2016, p. 2.

⁴⁹⁵ Ibid., p. 9.

⁴⁹⁶ Ibid., p. 11.

<p>Van Abbemuseum</p> <p>Afdeling Marketing, bemiddeling en fondsenwerving waaronder een medewerker “communicatie en educatie” en een medewerker “educatie en interpretatie”</p>	<p>Bevorderen van eigen mening, inspireren:</p> <p>“Openheid, gastvrijheid en kennisuitwisseling zijn voor het Van Abbemuseum van belang en we prikkelen onszelf en onze bezoekers om over onderwerpen na te denken, bijvoorbeeld over de rol van de collectie als cultureel “geheugen” of over het museum als publieke ruimte.”⁴⁹⁸</p> <p>“Het Van Abbe als agentschap levert geen neutrale boodschap, maar zet aan tot dialoog. Bemiddeling en educatie beperkt zich daarbij niet tot directief doorgeven van informatie. Het museum wil in zijn proces transparant en open zijn, waarbij overwegingen die normaal achter de schermen blijven, toegankelijk en inzichtelijk gepresenteerd en becommentarieerd kunnen worden. Daarnaast wil het in zijn presentaties kunst tonen die niet bevestigt maar uitdaagt tot reflectie en discussie. Het museum wil functioneren als een ontmoetingsplaats waar lokale bezoekers even binnen lopen voor een gesprek, een inspirerende ervaring en een kop koffie. Het wil een reisbestemming zijn voor internationale, betrokken, cultureel geëngageerde wereldburgers, die zich laten uitdagen en inspireren door de presentaties en de prikkelende</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁴⁹⁹</p> <p>Workshops voor volwassenen</p> <p>Special Guests: “Het Van Abbemuseum is toegankelijk voor iedereen die nieuwsgierig is, of je nu blind of slechtziend bent, doof of slechthorend.”⁵⁰⁰</p> <p>Kinderkunstclub/familiekunstclub</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen</p>	<p>“Educatie: aanbod basisonderwijs, aanbod voortgezet onderwijs, workshops voor volwassenen, special guests, familieaanbod”⁵⁰¹</p>
---	---	---	--

⁴⁹⁷ Teylers Museum, Scholen, <<http://www.teylersmuseum.nl/nl/bezoek-het-museum/scholen-kinderen-en-groepen>> (22 december 2016).

⁴⁹⁸ Van Abbemuseum, Organisatie, <<https://vanabbemuseum.nl/over-het-museum/organisatie/wie-wij-zijn/>> (22 december 2016).

⁴⁹⁹ Van Abbemuseum, Educatie <<https://vanabbemuseum.nl/educatie/>> (22 december 2016).

⁵⁰⁰ Van Abbemuseum, Educatie special Guests <<https://vanabbemuseum.nl/educatie/special-guests/>> (22 december 2016).

⁵⁰¹ Ibid.

<p>Van Gogh Museum</p> <p>Afdeling educatie</p>	<p>evenementen die het museum organiseert.”⁵⁰²Inspireren en overdragen van kennis en inzicht:</p> <p>“Het VGM wil zoveel mogelijk mensen inspireren, verrijken en blijvend interesseren voor kunst en voor Van Gogh in het bijzonder. In lijn met het huidige overheidsbeleid vormt talentontwikkeling een belangrijk speerpunt voor het educatieve beleid van het museum. Het VGM bereikt een jong publiek: de gemiddelde leeftijd van de bezoeker is 32 jaar. Educatie heeft als taak de kennis en informatie over Van Gogh en zijn tijd te interpreteren voor een groot publiek.”⁵⁰³</p> <p>‘Educatie wordt beschouwd als een interpretatie van de inhoud toegesneden op diverse doelgroepen. Dat het Van Gogh Museum het belangrijk vindt om (wetenschappelijk) onderzoek op een aansprekende manier te vertalen naar bezoekers wordt benadrukt doordat het museum educatie in de zelfevaluatie ondergebracht heeft in het hoofdstuk wetenschap.’⁵⁰⁴</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁵⁰⁵</p> <p>Multimediatour</p> <p>Lezingen</p> <p>Rondleidingen voor volwassenen en speciale rondleidingen voor senioren</p> <p>Workshops voor volwassenen</p>	<p>“Bezoek het museum: bezoek met school of groep, zien en doen”⁵⁰⁶</p>
<p>Villa Mondriaan</p> <p>De educatieve taken worden uitgevoerd door de stagiaire junior-directeur</p>	<p>Vergroten van het plezier in het bezoek van de jeugd:</p> <p>“Villa Mondriaan vindt het vooral belangrijk dat kinderen plezier hebben in ons museum en een positieve (eerste) kennismaking met kunst beleven.”⁵⁰⁷</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁵⁰⁸</p> <p>Workshops voor kinderen</p> <p>Kinderfeestjes</p>	<p>“Educatie: lesaanbod primair onderwijs, workshops voor scholen, piet partijtje, mijn museum”⁵⁰⁹</p>

⁵⁰² Van Abbemuseum, *Van Abbemuseum. Transparant & verspreid. Voor kunst & samenleving, beleidsplan 2013-2017*, Eindhoven 2012, p. 21.

⁵⁰³ Van Gogh Museum, *Strategisch plan 2014-2017*, Amsterdam 2013, p. 27.

⁵⁰⁴ Visitatiecommissie Rijksmuseum, *Visitatierapport Van Gogh Museum*, 2012, p. 11.

⁵⁰⁵ Van Gogh Museum, *Strategisch plan 2014-2017*, Amsterdam 2013, pp. 27, 28.

⁵⁰⁶ Van Gogh Museum, *Plan je bezoek*, <<https://www.vangoghmuseum.nl/nl/plan-je-bezoek>> (22 december 2016).

⁵⁰⁷ Villa Mondriaan, *Educatie* <<https://villamondriaan.nl/nl/educatie>> (22 december 2016).

	<p>“Het museum heeft educatie hoog in het vaandel: voor alle kinderen in de Achterhoek moet het mogelijk zijn Villa Mondriaan te bezoeken.”⁵¹⁰</p>		
<p>Zeeuws Museum Afdeling educatie</p>	<p>Overdragen van kennis en inzicht aan de jeugd:</p> <p>“Leren en verbinden: Wij ontwikkelen in eigen beheer nieuwe educatieprogramma’s voor alle doelgroepen van het museum. Met dit aanbod functioneert het museum als voorbeeld voor andere musea, zowel nationaal als internationaal. Wij willen samen met het onderwijs kinderen en jongeren leren de eigen (culturele) identiteit te ontdekken. Met de doorlopende leerlijn van Zeeuws Museum in de school willen wij een trend zetten in de museumeducatie in het basisonderwijs.”⁵¹¹</p> <p>“Het museum streeft ernaar dat dergelijke bezoeken zowel een informatieve, receptieve, reflectieve, productieve en interactieve component bevatten.”⁵¹²</p>	<p>Museumlessen voor scholen⁵¹³</p>	<p>“Onderwijs”⁵¹⁴</p>

⁵⁰⁸ Villa Mondriaan, Educatie, <<https://villamondriaan.nl/nl/educatie>> (22 december 2016).

⁵⁰⁹ Ibid.

⁵¹⁰ Villa Mondriaan, *Ondernemingsplan 2013-2016*, Winterswijk 2013, p. 6.

⁵¹¹ Zeeuws Museum, *Beleidsplan 2012-2016*, Middelburg 2012, p. 6.

⁵¹² Ibid., p. 8.

⁵¹³ Ibid.

⁵¹⁴ Zeeuws Museum, Onderwijs, <<http://www.zeeuwsmuseum.nl/museum/onderwijs>> (22 december 2016).